

EĞİTİM BAKİŞ

EĞİTİM-ÖĞRETİM VE BİLİM ARAŞTIRMA DERGİSİ

Hak'tan Hak'sızlığa Uzanan Yol

Dr. Merve KAVAKÇI - İSLAM

Kamusal Alanla Hesaplaşma

Av. Şerife Gül ARIMAN

Başörtülülerin Hakkı!

Ali BULAÇ

Kamusal Alanda Başörtüsü Yasağı

Sema BÖLÜKBAŞ

Ulusal ve Uluslararası Mevzuatta Çalışma Hakkı İle Türkiye'de Çalışma Özgürlüğüne İlişkin Yaklaşımlar

Av. Fatma BENLİ

İş Hayatında Kadın: Engeller, İhtiyaçlar ve Talepler

Berin SÖNMEZ

Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar

Pınar ÇANGA

Birey, Devlet ve Kılık - Kıyafet Özgürlüğü

Doç. Dr. Bilal SAMBUR

İş Hayatında Kadınlar Arasında Aynıcılık

Ayşe KEŞİR

"28 Şubat"ta Kamusal Baskı Çerçevesinde Özgürlükler ve Demokratikleşme

Doç. Dr. Musa Kazım ARICAN

EĞİTİM-BİR-SEN

Kamusal Alan Kıskaçı ve Kadın

Kamusal alan, egemen sınıfın ideolojisinin öğretildiği, doğuştan imtiyazlıların ve muktedirlerin kendini her demyeniden ürettiği, gerekirse olası iktidara karşı mücadele mevzii olarak gördükleri yerdir. Hâkim sınıfın ideolojisine sadakat yeminleri yapılan, farklı renklerin aynileştirildiği, ayrımcılığın bizzat körüklendiği yer olarak da görülen kamusal alan; herkesin hizmet aldığı, bütün bireylere eşit muamele-nin yapıldığı yer değil, ne yazık ki, 'herkesine eşit ama bazılarınin daha eşit' olduğu anlayışının kemikleştiği, bir nevi ödüllendirme ve cezalandırmanın aracı olmuştur.

Hukukun üstünlüğü ilkesine göreceli yaklaştığı, demokrasinin kendilerine hizmet verdiği oranda makbul yönetim biçimi olarak algılandığı bir ortamda, egemen ideolojiyi meşrulaştırıcı manzumeler bütününü olmaktan öte anlamı olmayan kamusal alan, hep eleştiri konusu olarak gündeme gelmiştir. Kişiyi ve siyasal düşüncüye göre şekil alan, hukuku eğip büken, ürettikleri korunaklı alanlarından milletin önemli bir kesimine tepeden bakan anlayış, ele geçirilmiş mevzi olarak gördükleri kulelerine kimseyi ortak kabul etmemişlerdir. İç hukukun hâkim sınıfın ideolojisine göre esnetilmesi bazı kesimlerin umudunu kırmış, evrensel hukuka ve normlara yönelmesine neden olmuş; mağduriyetine iç hukukta çözüm bulamayanların evrensel normlara yönelmesi ve uluslararası anlaşmalara atıfta bulunması adeta gelenek haline gelmiştir.

Kamusal alan tartışmalarının başlangıç noktası, kadına uygulanan kılık-kiyafet dayatması ve laikliğin bir sopa olarak kullanılması alışkanlık haline gelmesi yüzündendir. Türkiye'de anayasal meşruiyeti olmayan kamusal alanda kılık-kiyafet dayatmasının mağdurları, mahkeme kapılarında heba ettikleri vaktin sonuca götürmediğini gördükleri anda sistem eleştirilerini de yoğunlaştırmışlardır. Kentleşmeye bağlı olarak dindarlığın görünür hale gelmesi, yaşamsız ortamda bahşedilen imkânlarla yeni ortakların çıkması, husumeti alevlendirmiş ve egemen sınıfın minareye kılıf uydurma gayretini de artırmıştır. Hukukun araçsallaştırılması, hukuk adına hukuksuzlukların yaşanması mağdurların öfkelerini büyütürken, müstağni ve mütekebbir edayla böbürlenelerin gerçeklerle yüzleşecekleri zamanı da yaklaştırmıştır.

Bir üniversite tarafından keyfi olarak başlatılan yasak sanki bir hukuk kuralıymış gibi gündün güne yayılarak bütün hayatı kapsarken, anayasal ve yasal dayanaktan yoksun olan başörtüsü yasağı binlerce kadını eğitim ve çalışma hayatının dışına itmiştir. Hizmet alan ve hizmet veren ayrımı şeklindeki mantıksal çerçeve, yemin törenine oğlunu görmeye giden başörtülü kadına uygulanan tecridin hangi sınıfta değerlendirildiğini açıklamaya yetmemiştir. Esas rahatsızlık inanca duyulan hazımsızlık olduğu halde, çoğu kez siyasal simge olarak yaftalama seçilmiştir. Sağını herhangi bir şekilde tarayan, bıyığını siyasal görüşüne göre şekillendirenlerin durumu ile karşılaştırıldığında, hiçbir farkın olmadığı görülen başörtülü bayanlara erkeklerin sahip oldukları haklar çok görülmüş, bu kadınlara erkek kontenjanından fert muamelesi yapılmıştır.

Ülkemizde yarım yüz yıllık kronik bir geçmişe sahip olan başörtülü kadınların kamusal alandan dışlanması konusunu merc ek altına aldığımız bu sayımızda, konunun uzmanları ve mağdurlarının yazılarıyla tarihe not düşmeye çalıştık.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne ve Memur-Sen ailesinin kamuda kılık-kiyafet özgürlüğü talebiyle bir ayda topladığı 12 milyon 300 bin imzaya atfettiğimiz bu sayıyı takdirlerinize sunuyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle...

aliyalcin@egitimbirsen.org.tr

EĞİTİM BAKIŞ in bu sayısı 25 bin adet basılmıştır. Kurumlara ve eğitim çalışanlarına dağıtımını il ve ilçe teşkilatlarımız tarafından yapılmaktadır.

Konjonktürel Özgürlüklerden Doğal Haklara <i>Ahmet GÜNDOĞDU / Genel Başkan</i>	1
Hak'tan Haksızlığa Uzanan Yol <i>Dr. Merve KAVAKÇI- İSLAM</i>	4
Başörtülülerin Hakları <i>Ali BULAÇ</i>	11
Ulusal ve Uluslararası Mevzuatta Çalışma Hakkı ile Türkiye'de Çalışma Özgürlüğüne İlişkin Yaklaşımlar <i>Ay. Fatma BENLİ</i>	20
Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar <i>Rınar ÇANGA</i>	27
İş Hayatında Kadınlar Arasında Ayrımcılık <i>Ayşe KEŞİR</i>	30
Kamusal Alanla Hesaplaşma <i>Ay. Şerife Gül ARIMAN</i>	33
Kamusal Alanda Başörtüsü Yasağı <i>Sema BÖLÜKBAŞ</i>	37
İş Hayatında Kadın: Engeller, İhtiyaçlar ve Talepler <i>Berrin SÖNMEZ</i>	47
Birey, Devlet ve Kılık- Kiyafet Özgürlüğü <i>Doç. Dr. Bilal SAMBUR</i>	53
"28 Şubat"ta Kamusal Basla Çerçevesinde Özgürlükler ve Demokratikleşme <i>Doç. Dr. Musa Kazım ARICAN</i>	56
Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türk Eğitim Sistemi ve Kültür Çatışması Meselesi <i>Doç. Dr. Mustafa GÜNÜZ</i>	62

EĞİTİM BAKIŞ

Yıl: 9 • Sayı: 25 • Ocak-Şubat-Mart 2013

Eğitim-Bir-Sen'in 3 Aylık Ücretsiz Yayınıdır

Eğitim-Bir-Sen
Adına Sahibi
Ahmet GÜNDOĞDU
Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
(Sorumlu Müdür)
Ali YALÇIN
Genel Başkan Yardımcısı

Edi-tör
Ali YALÇIN
Doç. Dr. Mustafa ORÇAN

Yayın Kurulu
Ahmet ÖZER
Esat TEKTAŞ
Murat BİLGİN
Teyfik YAĞCI
Ramazan ÇAKIRCI

Basın Danışmanı
Mahfuz YALÇINKAYA

Eğitimciler Birliği Sendikası Genel Merkez i
GMK Bulvarı Ş. Daniş Tunalıgil Sokak No: 3/13 Mahepe/ANKARA
Telefon: (0.312) 231 23 06 (pbx) - Faks: (0.312) 230 65 28
Bürocell: (0.533) 741 40 26
e-posta: egitim.birsen@egitim.birsen.org.tr
web: www.egitim.birsen.org.tr

Grafik Tasarım & Basılı
Hermes Ofset Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde No: 105 İskitler-ANKARA
Telefon: (0.312) 341 01 97 - Faks: (0.312) 341 01 98

Basım Tarihi: Mart 2013

Konjonktürel Özgürlüklerden Doğal Haklara

Ahmet GÜNDOĞDU
Eğitim-Bir-Sen ve Memur Sen Genel Başkanı

"Gerici, ilerici... Düşünce hürriyeti bu mülevveskelimelerinesaretinden kurtulmakla başlar, düşünce hürriyeti ve düşünce namusu"
Cemil Meriç

Özgürlük, insanın varoluşunun temelini oluşturmaktadır. Özgürlüğün olmadığı yerde, insani değerlerden, bireyden, üretimden, kültürden, medeniyetten ve sağlıklı bir eğitimden söz edilemez. Baskının olduğu yerlerde, normal insanlar başkalaşıma girer, özel ve kabiliyetli/yetenekli insanlar pek yetişmez, daha özgür yerler ararlar, beyin göçü yaşanır. Kimlikler yüzer-gezer hale gelir, insanlar çift kimliklere bürünmek zorunda kalır ve doğallıklarını kaybederler.

Türkiye, geçen yüzyılı özgürlük problemleriyle geçirdi. Baskılar, mahkemeler, yargılı ve yargsız infazlar yaşandı. İnsanlar yerinden, yurdundan, yuvasından oldu. Binlerce Anadolu insanı işinden, mesleğinden, zanaat ve sanatkârlığından men edildi. Yuvalar yıkıldı, yollar kapandı, umutlar kartarıldı. Yıllardır çok kültürlü, hoşgörünün merkezi ve geleneği olan toplumda, önce bu kültürü yaşatan asıl unsurlar, Anadolu insanı ötekileştirilmeye, belli takıntılarla hor görülmeye çalışıldı.

Bu toprakların en büyük ve dramatik sosyal dışlanmasını yaşadılar; kimi ırkıdan, kimi mezhebinden, kimi inancından, kimi cinsiyetinden ve yöresinden dolayı sosyal dışlanma yaşadı. Yatırım yapmalarına, kamu hizmetinden yararlanmalarına, eğitim görmelerine, işe girmelerine engel olundu. İşe girenlere baskı kuruldu ve bunlar cezalandırılıp işlerinden atıldılar, sürgünler yaşadılar.

Bazıları da yurtdışında eğitimine ve işine devam etti. İkna odaları, fişlemeler, tacizler, tehditler, yolsuzluklar, işkenceler ve takipler sıradan eylemler gibi uygulandı.

Tüm bu yaşananlar, toplum için sosyal, kültürel, ekonomik travmaydı. Modernleşmenin ve demokrasinin nimetiyle değil, batılılaşmanın külfetiyle karşılaşıldı. 20. yüzyılın milletimiz için pek de iyi bir hatırası, imajı ve karnesi yoktur. 19. yüzyılın daha çok ortalarında başlayan batılılaşma süreci, yaklaşık 150 yılımıza mal oldu. Bu bir buçuk asrın muhasebesini yapacak olursak, geri kalmışlık psikolojisinden ve zulmünden başka ne görüldü? Yaşadığımız bu yüzyıldan önce yaşanan iki yüzyıllık dönem daha çok ideolojik yüzyıldı. Bu yüzyıl aynı zamanda inançlarla ve değerlerle mücadele eden, savaşan, kendisinden başkasına hayat hakkı tanımayan bir dönemdi. Bu dönemin diğer bir özelliği, sistemler devirmeye ve yeni sistemler kurmaya çalışan bir ideolojik yönünün olmasıydı. 1900'lerin ortasında dramatik olayların yaşandığına şahitlik eden Cemil Meriç, *"Her dudakta aynı rezil şikâyet: "Yaşanmaz bu memlekette!"*

Neden?

Efendilerimizi rahatsız eden bu toz bulutu, bu lağım kokusu, bu insan ve makine uğultusu mu?

Hayır, onlar Türkiye'nin insanından şikâyetçi... Vatanlarını yaşanmaz bulanlar, vatanlarını ya-

şanmazlaştırılanlardır” diyerek geçen yüzyılın hikâyesini resmetmektedir.

Tüm bu baskılara ve yasaklara rağmen Anadolu insanı su gibi yatağında akmak için direndi, bunun için uzun ve acı dolu bir süreç yaşadı.

Bu sayının asıl konusu, ülkemizde yıllardır devam eden bir problem, özgürlük sorunundan hareketle kamuda ve özel sektörde hizmet veren kadınlarımızın verdikleri özgürlük mücadelesi... Yıllardır kız çocuklarının okumasını savunan, kadınların çalışmasını ve özgürlüğünü(!) talep eden politikacıların ve iktidarların yine kadınlarla ilgili en katı, zorba kararlara imza atmaları ve halen devam eden yasakları dikkat çekicidir. Kadının kimliği yok sayılmış, onlar adına kararları erkek dikta yöneticiler vermiştir. Kadınlarımızın giydikleri elbiseleri dahi merkezden belirlemişlerdir. Maalesef bu ülke, kadın ve erkek kıyafeti üzerinden bile dikta üretilen bir ülke olmuştur. İnsan onuruna kayıtsız bu dikta yüzünden onbinlerce insan işinden olmuş, hapsedilmiş veya idam edilmiştir.

Vesayetın zirveye çıktığı ve demokrasi tarihine postmodern darbe olarak geçen 28 Şubat'ın 16. yılını geride bıraktık. Bu sürecin yol açtığı mağduriyetlerin ve kayıpların ruhlarda oluşturduğu derin izler halen silinmiş değil. Ülkenin dış güvenliğinden sorumlu Genelkurmay Başkanlığı, görev tanımının dışına çıkarak, 'irticaî kadrolaşma içinde oldukları' gerekçesiyle 4 bin 226 kişi hakkında ihbarda bulunmuş, bu kişilerin cezalandırılması istenmiş ve vatandaşın güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Cuntacıların, 16 bakanlık ile YÖK ve Diyanet gibi kurumları yakın takibe aldığı kanıtlarla ortaya çıkmıştır (Zaman, 03/03/2013).

28 Şubat'ın ilk ve en önemli hedefi eğitim ve eğitim çalışanları olmuştur. Bu süreçte Millî Eğitim Bakanlığı'nda onbinlerce eğitim çalışanı göreve başlatılmamış, binlerce eğitim çalışanı daha stajyerken görevinden atılmış; binlercesi istifa etmek zorunda kalırken, 900'ün üzerinde çalışan da görevinden uzaklaştırılmıştır.

Eğitim çalışanlarına yönelik bu kıyım ve darbeler, ülkemizin ilk üniversitelerinden olan İstanbul Darülfünun'un kapatıldığı ve birçok üniversite hocasının ayrılmak zorunda kaldığı yıl olan 1933'e kadar gitmektedir. Benzer şekilde 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte halkın iradesine karşı antidemokratik uygulamalar geleneğe dönüşmüştür. 27 Mayıs darbesiyle birlikte 147'ler diye bilinen

yasaya dayanılarak üniversiteden uzaklaştırılan akademisyenler arasında ünlü bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin, Prof. Dr. Ali Faut Başgil, Prof. Dr. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Haldun Taner de yer almaktadır.

Türkiye'de eğitim alanında yaşanan insan hakları ihlalleri 12 Eylül darbesiyle devam etmiştir. 15 Kasım 1982'ye kadar 1402 sayılı Yasa'ya göre farklı üniversitelerde görevine son verilen öğretim elemanı sayısı 148'dir. Yine aynı yasaya dayanılarak öğretmenlerin, tiyatrocuların da aralarında yer aldığı diğer iş kollarından ve mesleklerden görevine son verilenlerin sayısı ise 5 bini bulmaktadır. Hüseyin Hatemi, İlber Ortaylı, Sencer Divitçioğlu, Yakup Kepenek, Bekir Karlığa ve Baskın Oran bu dönemde üniversiteden atılan profesörler arasındadır.

28 Şubat sürecinde sadece resmi kurumlarda değil, sokakta, evde, özel işyerinde, tatil köylerinde hatta insanın olduğu her yerde özgürlüklere müdahale edildi. Önce kamusal alan yalanı icat edildi, sonra da her yer kamusal alan ilan edildi. Tıpkı erken dönemlerde George Orwell'in yazdığı Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanı gibi. "big brother"/"büyük kardeş" her yeri gözetliyor, ne yaptığını kaydediyor ve fişliyordu.

Sokaklar, okullar gibi kamu binalarının yanı sıra, fişleme yapmak ve halkı yıldırım için camilere bile kameraların kurulması tartışıldı. Mahkemeler, adaletin çiğnendiği merkezi kurumlara; özgürlüklerin öncüsü olması gereken üniversiteler kargaşanın, huzursuzluğun, kavganın ve yasakların hazırlandığı merkezlere dönüştürüldü. Öz olarak tuz da kokmuştu. İşte bu nedenle, 28 Şubat'ın kirli istatistiği böylelikle ortaya çıktı. Bu kirli istatistiğin ortaya koyduğu tabloda eğitim sistemi çöktü, demokratik ve hukuk devletine son verildi, insan hakları rafa kaldırıldı, sağlık kurumları ve sigorta sistemi perişan oldu, yolsuzluklar arttı, Türkiye uluslararası şirketlerin ve kurumların haksız kazanç temini için merkez konumuna sürüklendi. Memurların maaşlarının yatıp yatmayacağı bile tartışılır oldu.

Özgürlüklerin ve demokratikleşmenin alanı genişlese de, halen 20. yüzyılın diktatör ve askeri kanunlarıyla 21. yüzyılda yaşamaya çalışıyoruz. 1982'de dayatmayla yürürlüğe giren yasağın yönetmelik kalkmadan günümüzde üniversitedeki kılık-kıyafet serbestiyeti de dahil her türlü esneklik ve özgürlük konjonktürelidir. Sadece üniversitelerde değil, aynı zamanda çalışan tüm kadınlarımızla

ilgili olarak özgürlüklerin kalıcı ve tartışmasız hale getirilmesi için bu kanunların ve yönetmenliklerin bir an önce kaldırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin en büyük sendikası olan Eğitim-Bir-Sen'in de en önemli gündemi ve hedefi, eğitimi, ekonomiyi, sağlığı, hukuku tıkayan askeri dikta yasalarından ve yönetmeliklerinden kurtularak yeni bir döneme iyi bir başlangıç yapabilmektir. Bu nedenle, yaşadığımız yüzyılda Türkiye'nin en önemli gündemi yeni anayasa çalışmalarıdır.

Özgürlükler ve haklar konusunda kamuoyu oluşturmak ve yasama erkine katkı vermek amacıyla Eğitime Bakış Dergisi'nin 25. sayısını eğitimde ve diğer sektörlerde *"kamuda ya da özeldede çalışan kadınlarımızın özgürlük"* sorununun tartışılmasına ayırdık. Bu, bir kadın sorunu ya da başörtülü kadınların yaşamış oldukları sorun değil, insan haklarına saygı gösteren vicdanların sorunudur. Bir varoluş sorunudur. Bu nedenle hürriyetleri kısıtlanmış kadınlarımızın değil, ilk önce erkeklerimizin ve başı açık kadınlarımızın bu özgürlük talebine sahip çıkmasını ve öncülük yapmasını diliyoruz ve bekliyoruz. Sadece beklemekle kalmıyoruz. Bu yaşananlara karşı duruşumuzla haklarımıza ve hürriyetlerimize sahip çıkıyoruz.

Memur-Sen ve Eğitim-Bir-Sen olarak, 21. yüzyılın Türkiye'sinde artık özgürlükleri kısıtlayan, insanların çalışma hakkını elinden alan, hayat tarzlarına karışan devlet ve kurumlar istemiyoruz. Bu kapsamda, kadın-erkek eşitliği yanında kadın-kadın eşitliğinin de sağlanması talebimizi bir kez daha ifade ediyoruz. Artık, Hatice Hanım'ın

başörtüsüyle sadece vergi mükellefi değil, vergi denetmeni olabildiği; üniversite okurken başını örtebilen Ayşe kızımızın, öğretmen olduğunda saçını açmak zorunda bırakılması garabetinin terk edildiği, özgürlük ve inançlar konusundaki hizmet alan-hizmet veren şeklindeki gayri insani bakışın sona erdiği bir Türkiye istiyoruz.

Biz;

Kamu görevlilerinin kamu hizmeti sunarken kamunun diğer bireyleri gibi özgürce ve kendi tercihleri doğrultusunda giyinebilmesini,

Başörtülü kadınların sadece seçmen olarak değil, seçilen olarak da siyasete aktif katılmalarını, milletvekili olabilmelerini, belediye başkanı seçilebilmelerini,

Üniversitelerdeki kıyafet serbestliğinin rektörlerin ihsanı olmaktan çıkarılıp, hem akademisyenlerin hem üniversite çalışanlarının hem de öğrencilerin bir insan hakkı olarak kıyafet yasaklarından kurtarılmasını,

Yarı kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarına bağlı olarak icra edilen mesleklerde özellikle kadınlara yapılan kıyafet dayatmasının sona erdirilmesini,

Kamuda uygulanan yasakları dayanak kabul ederek kimi özel sektör kuruluşlarında hayata geçirilen ayırıcı uygulamaların son bulmasını istiyoruz.

Bu konuda kararlıyız ve ciddiyiz. Önümüze konulacak hiçbir mazereti kabul etmeyeceğiz. Her türlü engel ve mazeretle mücadele edeceğiz.

Hak'tan Hak'sızlığa Uzanan Yol

Dr. Merve KAVAKÇI - İSLAM

George Washington Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

11 Eylül saldırılarının hemen akabinde Washington'dan konsensüsle bir ses yükseldi. Bu ses başkent Washington'un siyasi güç odaklarının ortak sesiydi. Ortodoks Yahudi Senatör Joe Liberman'ın sesi de bu sese ortaktı, Hristiyan eski Dışişleri Bakanı Madeline Albright'ın ki de. Keza dönemin Başkanı Bush'un Milli Savunma danışmanı Condoliza Rice'in ki de. Hepsi bir ülkeye işaret ediyorlardı: Türkiye. Saldırıları kınayan mesajlarının satır aralarında sordukları soru şuydu: 'Neden hepiniz Türkiye gibi olmuyorsunuz?' Soru İslam Dünyasını muhatap alıyordu ve diğer Müslüman ülkelerin Türkiye modelini takip etmelerini iğma ediyordu. Amerikan siyasetçileri sergiledikleri bu duruşta aslında yalnız değiller. Uluslararası arena da sözlerini doğrulayacak literatür mevcut. Bugün İslam Dünyasının siyaseti ile ilgili üretilmiş bilgi dağarcığına baktığınızda bunu açık ve net olarak görmek mümkündür. Batı demokrasileri gözünde ki Amerika da burada başı çekmektedir. Lider ülke olarak, Türkiye kusursuz bir demokrasi ülke olagelmış gibi adımları takip edilmesi gereken bir örneklik teşkil etmiştir.

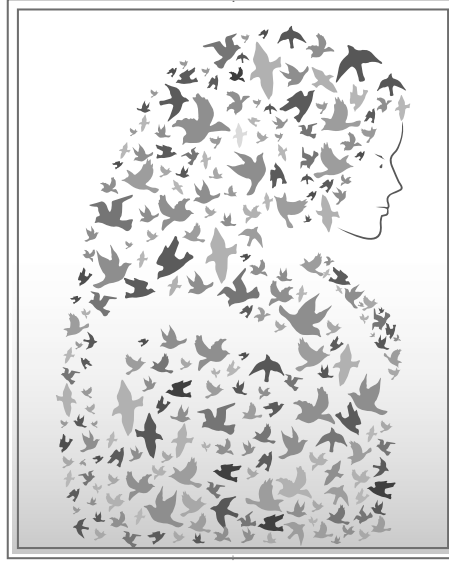
Türkiye'nin yüzeysel, acele ve derinliksiz bir okumasını yapmak bile bu konumlandırmanın böyle olmasının arkasında, Türkiye'nin sunabildiği mükemmel demokrasi değerlerinin olmadığını hemen gösterir. O zaman nasıl oluyordur da Türkiye bu denli alkışlanabiliyor ve başka Müslüman ülkelere örnek olarak gösteriliyordu. Bu sorunun cevabı reel siyasette gizlidir. Hayatın üç farklı alanı, bir nevi haksız olan bu konumlandırmayı izah etmekte araçtır. *Birincisi* ülkenin iç işleri bağlamında din ve devlet işlerine yaklaşım, *ikincisi* de yine iç si-

yaset alanında kadın erkek ilişkilerine yaklaşımdır. *Üçüncüsü ise* uluslararası ilişkilerle alakalı olarak askeri ilişkilere yaklaşım belirleyici olan alanlardır. Bu makalede, birinci ve ikinci sorun üzerinden "Türk Parlamentoşunun ironik yapısı üzerine: seçme ve seçilme hakkı kazanan kadından kılık kıyafetini seçme hakkı olmayan kadın" konusunda saptamalar yapamaya; daha sonra üçüncü madde üzerinde bazı tesbitler yapılmaya çalışılacaktır.

Teorik Tartışmanın Birinci Boyutu

Türkiye'nin tek Müslüman devlet olarak ayrıcalıklı bir konumda bulunarak üyesi olduğu NATO ile ilişkileri Dünyanın demokrasi haritası ile obsesif (saplantı/takıntılı) bir şekilde ilgilenen Batı ülkeleri gözünde bir özerklik sağlamaktadır. Bir başka ifade ile NATO üyeliği Türkiye'ye Batı gözünde tamamen olmamakla birlikte bir miktar "bizden biri" statüsü kazandırmış, bununla gelen ayrıcalıklı muamele de hayatın her alanına sirayet etmiştir. Bu şu anlama gelir, Batı ülkeleri Türkiye ile din ve kültür açısından aynı kategoriye konabilecek ülkelere demokratikleşememe konusunda baskı yapabilirken, Türkiye'yi zayıflıkları göz önünde bulundurulduğunda bile görmezden gelmektedirler. Çünkü o bir NATO ülkesidir. Karşılıklı çıkar ilişkisi de Türkiye'ye mevzu bahis dokunulmazlığı getirmiştir. Burada bu özerklik ve onunla gelen dokunulmazlığı mümkün kılan bir diğer araçsa, Türkiye'nin İsrail ile ilişkileridir. İsrail kendisine bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında Türkiye'nin müttefikliği ile önemli bir güvenlik sağlamaktadır. Bu askeri bir beraberliktir ve iki ülke ordularının ortak dostu olan ABD'nin de bir nevi yapıştırıcısı vazifesi görerek katkı sağladığı bir koalisyonudur.

Pentagon tarafların askeri güçlerini biraraya getirip kaynaştırarak katalisttir. Bu noktada ilginç bir ayrıntı da bir genelleme yapmak istenirse Türkiye halkının tamamının Filistin yanlısı bir tutum içinde olmasıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri ise İsrail'le ortak hedeflerde kendi halkından ayrılmıştır. Türkiye siyasetinin önemli bir şekillendiricisi olarak TSK'nın İsrail'den yana duruş sergilemesi, Batı demokrasileri gözünde "müttefikimiz İsrail'in müttefiki" doylaylı okumasıyla mevzu bahis dokunulmazlığı perçinlemiştir.

Sonuç itibariyle din ve devlet işlerine yaklaşım, kadın ve erkek ilişkilerine yaklaşım, yukarıda izah edilen askeri ilişkilere yaklaşımın dışavurumu, demokratik haklar çerçevesinde bataçıkla ilerleyen, ilerlemenin mümkün olmadığı bir çok zaman da kendini ancak muhafaza edebilen bir Türkiye sistemi şeklinde olmuştur.

Teorik Tartışmanın İkinci Boyutu

Din ve devlet işlerinin ayrılması ile cinsiyet üzerinden yapılan okumalar, konumuza eşit miktarda katkı sağlamaktadır. Cumhuriyet rejimi birincisi ile ikincisi arasında, bir çeşit sebep sonuç ilişkisi vazifesi görür. İkisini de bir paralellik içinde algılar ve pratik hayata yansır. Din ve devletin birbirinden ayrıştırılması sürecini baz alarak bir okuma yaptığımızda, Türkiye'nin uluslararası literatürde hak ettiğinin ötesinde bir takdir kazandığını görmekteyiz. Laiklik ilkesi ülkenin Batılılaşma projesinin en önemli özelliği haline gelmiştir, zaman içerisinde. Batılı zihin ve onu takip eden bizdeki gibi rejimler ideolojik olarak aydınlanma süreci sonunda gelişen din ve devlet işlerinin ayrımı değerlendirmesini "ilerlemecilik" ile eş zamanlı görmektedir.¹ Bu demektir ki bir ulus devletin ilerleyebilmesi için sekülerleşmesi de kaçınılmaz olacak,² daha

1. Roger Owen, "Modernizing Projects in Middle Eastern Perspective," in *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba eds. (Seattle: University of Washington Press, 1997), 249

2. Shampa Biswas, "The 'New Cold War' Secularism, Orientalism, and Postcoloniality," in *Power, Postcolonialism, and International Relations: Reading Race, Gender, and Class*, Greetta Chowdhry ed. (KY: Routledge, 2002), 186

önce dinin doldurduğu boşluk, şimdi dinin dışında bir otonomi ile doldurulacak anlamına gelecektir.³ Temelde oryantalist argümanlardan beslenen bu duruş, İslam'ın gelişime engel olduğu önyargısı ile bir yer bulur, Türkiye'de. Tarihsel süreçte İslam'ın insanların hayatında oynadığı rol, Cumhuriyetle birlikte başka bir "olgu" ile yer değiştirmeli, böylece bir ifadeye göre İslam özelleştirilmeli⁴ veya marjinalize edilmelidir.⁵ Yeni ortamda bu yuvaya yerleştirilecek olan da aşırı dozda

bir laiklik anlayışıdır. Buradaki aşırılık, bir başka deyişle itina ile üzerinde durma ve yoğunlaşma, laikliği din ve devlet işlerinin ayrılmasının ötesine taşıyacak ve adeta Cumhuriyete ait milli kimliğin en olmazsa olmaz ögesi haline getirecektir.⁶ Bu sürecin bir yan ürünü olarak Türkiye Cumhuriyeti rejimi kendini yapısal olarak da "modern", Batı'nın bir parçası olduğuna ikna edecektir. Yıllar içerisinde, halk, bu militan mizaçlı⁷ ikna prosedürünün sonuçlarıyla karşı karşıya bulacaktır kendini.

Laiklik tartışmalarında önemli olan bir nokta da Anayasa'ya 1937 yılında yer alan bir madde olmasıdır. Yani "inkılaplar" olarak anılan reformlara sonradan eklenmiş ve bunu ifade etmek için de Türkiye halkının kültürü ve diline son derece yabancı, Fransızca bir kelime olan "laiklik" seçilmiştir. Bu noktadan itibaren insanlar bu yeni kavramla tanışmış, bir nevi emrivaki bir atmosferin hâkimiyetinde kavram yerini bulmuştur.

Laiklik tanımının yapılmamış olması devlet organlarının "**laiklik sopsanı**" rahatlıkla kullanabilmelerine zemin hazırlamıştır.⁸ O sopyayı mese-

3. Ayşe Saktanber, *Living Islam: Women, Religion and the Politicization of Culture in Turkey* (London: I.B.Tauris, 2002), 3

4. Hugh Poulton, *Top Hat, Grey Wolf and Crescent: Turkish Nationalism and the Turkish Republic* (NY: New York University Press, 1997), 100

5. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere," *Journal of International Affairs*, 54 (2000): 20-42

6. Nilufer Gole, "Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries," *Public Culture*, Vol. 14 issue: 1 (2002): 173-190

7. Binnaz Toprak, "Islam and the Secular State in Turkey," in *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s*, Cigdem Balim, Ersin Kalaycıoğlu, Cevat Karatas, Gareth Winrow, Feroz Yasamee eds. (Leiden: E.J. Brill, 1995), 91

8. N. Cihangir İslam, "Seküler tehdit karşısında "laiklik," *BD: Bilgi ve Düşünce*, yıl.1. sayı.9. (Haziran : 2003)

la, biz Vali Nevzat Tandoğan'ın elinde Ankara sokaklarını arşınlarken, kıyafetleri laik Cumhuriyete "uymayan"ları, azarlayıp Ankara sınırlarından çıkmaya zorlaması örneğinde görüyoruz. Bu davranış biçimi, merkez ve çevre arasındaki ilişkiyi zora sokmuş, yıllar içerisinde laiklik üzerinden yürütülen tartışmanın din ve devlet işlerinin ayrılması konusunun ötesine geçmesine vesile olmuş, laikliği bir hayat felsefesi eksenine oturtmuş, işlevselliğin ötesinde, bir zihin dönüşümü, varoluşsal bir değişimi temsil eder hale getirmiştir. Bu iki açıdan önem arzeder. *Birincisi*, laiklik bir araç olmaktan çıkmış adeta bir amaç haline gelmiş, sosyokültürel, siyasi ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde en temel şekillendirici unsur olmuştur. Bu da onu din gibi etkin kılmış ve yine din gibi bir değerler dizisi üzerinden hayatın kodlarını açıklamaya imkân sağlamıştır.⁹ İçinde barındırdığı ve ancak dinlerin iddiası dâhilinde olabilecek "mutlak doğrular" oluşturmuş ve birey-toplum ve birey-devlet ilişkisini bu sefer din dışı bir çerçevede¹⁰ yeniden yapılandırmıştır. *İkinci olarak* da bu nevi şahsına munhasır laiklik anlayışının merkez ve çevre arasındaki sosyokültürel ve siyasi ekonomik uçurumu artırmış olması (ki bu birincinin laikliği kabulü ve benimsemesi ve fakat ikincinin reddi ile gerçekleşmiştir)¹¹ birincinin kendini tanımlaması ve yeniden üretmesi için ikincinin araçsallaştırılmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Birincinin Türkiye'nin geleceğini temsil ettiği iddiasıyla beraber ikincinin de geçmişe aitliği üzerinden kendini tanımlamaya çalışıldığı görülmektedir.¹² Geçmiş ve gelecek arasındaki bu ilişki kesin hatlarla çizilmiş ve sırayla eski, kötü, yanlış, başarısız, dini olanla yeni, iyi, doğru, başarılı ve laik arasında paylaştırılmıştır.¹³ Birinci İsla-

mi bir Osmanlıyı, ikinci ise modern aydınlanmacı Türkiye'yi tarif etmektedir.

Teorik Tartışmanın Üçüncü Boyutu

Cinsiyet üzerinden yaptığımız okumada ise şunu görmekteyiz: Din ve devlet işlerinin laiklik maddesi gereği ayrılması, kadın ve erkek arasındaki ilişkide eşitsizliği körüklediği düşünülen din olgusunun, kanun yapma ve uygulama gibi devlet aygıtının güvencesi altında olan işlemlerden çıkartılması anlamına gelmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak da kadınlar vatandaşlık haklarından karşı-cinsin mensupları kadar yararlanabilir hale gelmiştir. Devletin perspektifinden modern Türkiye kadını laik kimliği ile ulus devletin geçmişten kopmuş bir şekilde ileriye -ki o ileri de Batı'dadır- bakan yüzünü temsil etmektedir.¹⁴

Teorik anlamda iki cinsin eşitliği doğru kabul edilirken pratikte "bu böyle midir?" sorusuna verilecek cevap "hayır" olmaktadır. Yani kadın erkek eşitliği her ne kadar uluslararası literatürde Türkiye'nin önemli bir ayrıcalığıymış ve bu konuda çok başarılı olmuş gibi lanse edilse de arazi çalışmalarının verdiği sonuç bunu çürütür nitelikte eşitsizliğe işaret eder. Bu yazının konu alanı dahilinde teorik olgulara baktığımızda görüyoruz ki eşitlik vatandaşlık hakları üzerinden kadınlara dağıtılmış. Burada devlet apparatusu (aygıtı) bireyleri birbirleri ile aralarındaki farklılıklarından doğabilecek farkındalıklarından arındırılmış şekilde, birer birey olarak kabul etmektedir.¹⁵ Bu önemli bir saptamadır zira bireyi birey yapan müşahhas kılan¹⁶ öğelerden ayırmış, tektipleştirilmiş varlıklar olarak addetmesine imkân sağlamıştır, bu bakış açısı. Aslında burada hedeflenen kadınları erkeklerle aynı kategoriye "yükseltmek" ve böylelikle eşitlik ilkesine layık hale getirmek değildir. Bu yukarı çekiş ile amaçlanan erkeklerle kadınlar arasındaki farklı-

9. Charles F. Keyes, "The Dialectics of Ethnic Change," in *Ethnic Change*, Charles F. Keyes ed. (Seattle: University of Washington Press, 1981), 3

10. Mehmet Altan, "Türk Modernleşme Hareketi ve Şalvar," *Sabah*, 3/11/ 2000

11. Steven Vertigans, *Islamic Roots and Resurgence in Turkey: Understanding and Explaining the Muslim Resurgence* (CT: Praeger, 2003), 47

12. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere," *Journal of International Affairs*, 54 (2000): 20-42

13. Nicole Pope and Hugh Pope, *Turkey Unveiled: A History of Modern Turkey* (NY: Overlook Press, 1997), 317

14. Valentine M. Moghadam, "Gender and Revolutions," in *Theorizing Revolutions*, John Foran ed. (London: Routledge, 1997), 154

15. Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Men* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 6

16. Charles Taylor, "The Politics of Recognition," in *Multiculturalism*, Amy Gutmann ed. (Princeton: Princeton University Press, 1994), 38

lıkları ortadan kaldırmak ve modern ulus-devletin üreteceği milli kimliklere bürünmüş vatandaşların aynı "tornadan" çıkmasına imkan sağlayacak zemini oluşturmaktır. Bu tektipleştirme hak ve özgürlükler bağlamında da kısıtlıkları beraberinde getirecektir.¹⁷ Zira insanlar, gruplar, herkes birbirinden farklı olabilir ve bu özellikleriyle de toplum içinde yer almak isteyebilir. Hiçbir vatandaş da devlet tarafından üretilmek istenen bu soyut birey kimliğine tam olarak oturmayacaktır.¹⁸ Devlet makinasının muhatabı işte bu kendi ürettiği birey olacak, haklar ve özgürlükler bağlamında aklınca onun ihtiyaçlarına cevap üretecektir. Farklılık ile varolabilmek için mücadele verenlerse gerekli ilgiyi bulamayacak, devletin kendilerine verdiği hizmet tam anlamıyla ihtiyaçlarıyla örtüşmeyecektir. Birey-devlet ilişkisinin toplumun bütün katmanlarına yansımaları sonucunda da devletin ürettiği bireye daha fazla benzeme şansı olan tektiplikleri ile farklılıkları sebebiyle tam anlamıyla örtüşemeyen diğerleri arasında hiyerarşik bir ilişki belirecektir.¹⁹

Teorik tartışmanın tam da bu noktasında Türkiye aynasına yansıyan kadınlar arası ayrımcılığın aksidir. Bir kısım kadınlar bu hiyerarşik yapılanmada "vatandaş" kabul edilirken başını örtme konusunda ısrar eden kadınlar "daha az vatandaş" kabul edilecektir. Bu hiyerarşik yapılanmanın tekrar tekrar üretilmesi de kadınlar arası ayrımcılığın devlet eli ile kök salması ve kemikleştirilmesi anlamına gelecektir. Bunun devlet makinasını işleyen rejime şu faydası olacaktır: Laiklik ve dindarlık üzerinden kurulan hiyerarşik yapıyı yeniden üretmek ve muhafaza etmekle, hiyerarşide üst sırada yer alan laik modern Türkiye kadını, Müslüman ve dolayısıyla modern de olmayan başörtülü kadın üzerinden tanımlanacak, rejim de birincinin üretilmesini kendi başarı hanesine yazarak, defaatle meşruiyetini ilan edecektir.²⁰ Bununla da kalmayıp ikinciyi iç düşman ilan etmek suretiyle birincinin

17. Michael Goodhart, "Human Rights and Non-State Actors: Theoretical Puzzles," in *Non-State Actors in the Human Rights Universe*, George Andreopoulos, Zehra F. Kabasakal Arat, Peter Juviler eds. (CT: Kumarian Press Inc., 2006), 25

18. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (London: Andre Deutsch, 1967), 291

19. Jane Flax, "Beyond equality: gender, justice and difference," in *Beyond Equality and Difference: Citizenship, feminist politics and female subjectivity*, Gisela Bock, Susan James eds. (London: Routledge, 1992), 193

20. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere," *Journal of International Affairs*, 54 (2000): 20-42

yerini sağlamaştıracak ve kendi varlığını tekrar temellendirip meşrulaştıracaktır.²¹

Başörtüsü Yasağı

Laiklik ve cinsiyet eşitliği üzerinden yapılan bu okumaların siyasi tarihe yansımış en çarpıcı örneklerin başında başörtüsü yasağı gelir. Laiklik devleti, kendine ait faaliyetleri taşıdığı yerle değil de sadece, aynı zamanda kamusal alanın tamamı ile de ilişkilendirir. Buna göre başörtüsü dini bir semboldür ve din ve devlet işlerinin ayrıldığı bir kamusal alanda buna yer yoktur. Kamusal alan da kamusal ile sınırlı değildir onun da ötesini kapsar. Burada görüldüğü üzere, laiklik bu iki alandaki ayrışmanın ötesinde devletin dine mudahale alanının oldukça geniş olduğu bir sisteme takabul eder. Laiklik, dinin halk arasındaki algısını şekillendirebilir mesela. Aslında bu tamamen dine bırakılması gereken bir alan olmalı iken. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in bir İslam âlimi kimliğine bürünüp yaptığı konuşmalarda İslamda nelerin helal nelerin haram olduğunu anlatabilmesi buna örnektir. Türkiye'deki laikliği seküler fundamentalizm olarak tarif etmek gerekir.²² Yani alanı devletin dinin tesirinden arınması ile sınırlı kalmayıp dinin kendine ait özel alanına da tecavüz edip, İslam'ın nasıl yaşanacağına da mudahale eden, bu süreci istediği gibi yoğuran, dilediği yerde intikaya uğratan bir sekülerlik anlayışıdır bu. Buna göre devlet dine dilediğince karışabilir, bunda sınır yoktur.

Ana hatlarıyla böyle tarif edilen laiklik ilkesi çerçevesinde başörtüsüne bakıldığında bu müdahaleci tavır esas alınarak önce YÖK ve memurların kıyafetlerini düzenleyen 657 sayılı devlet memurları kanununa²³ istinaden 1981 Anayasasıyla beraber devreye sokulan başörtüsü yasağı, daha sonra Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı yargısal gözden geçirme ve aktivizm²⁴ ve Danıştay'ın aldığı bireysel dava kararları²⁵ sonucunda pekiştirildi.

Konuya cinsiyet ve kadın hakları perspektifinden baktığımızda devlet ideolojisinin Batı dünyasını merkezine koyan etnosentrik bir duruşla

21. Anthony W. Marx, *Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism* (NY: Oxford University Press, 2003), 23

22. Merve Kavakcı, "Headscarf Heresy," *Foreign Policy*, Issue: 142 (May-June, 2004), 66-67

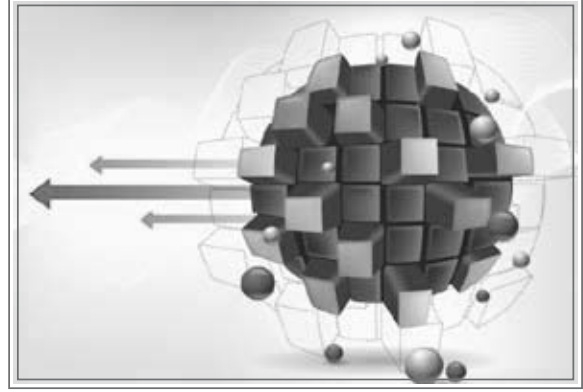
23. *Resmi Gazete*, no.17537, 7/12/1981, *Resmi Gazete*, no. 17849, 25/10/1982

24. *Resmi Gazete*, no.20216, 5/7/1989

25. *Danistay*. 8. Daire kararı, no.1984/1574, 13/12/1984, *Danistay* 6. Daire kararı, no.2001/1604, K.2002/239, 22/3/2002, *Danistay* 2. Dairesi, no.3366/2005 K, 2004/4051 E, 26/10/2005

"oryantalizm"ın temel değerlerini benimseyip başını örtmek isteyen kadınlara bunlar üzerinden bir toplumsal yer verdiğini görüyoruz. Bu değerler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye dâhil birçok ülkede yaşayan başörtülü kadınlar tarafından açılan davaların da, yasakçıları haklı bularak sonuçlandırmasına da temel teşkil eder. AIHM kararlarına bakıldığında "oryantalist değerler"ın kararlara yansması baş örtme fiilinin kadına ait her hangi bir hür iradeye bağlanamayacağı şeklinde kendini gösterir. Bilakis, başörtmenin zorlama ile yapılan bir eylem olduğu satır aralarında bildirilir ve bu da devletin müdahale alanına zemin oluşturur. Devlet kadını, kendi iradesi ile hareket ettiği bile düşünülse, başını örtme eyleminden "korumak" ile kendini yükümlü görür. Ayrıca kendi bakış açısından başörtmenin getireceği "zararlar"dan toplumu da korumalıdır Zira "oryantalist değerler" açısından başörtülü olmak normdan bir "sapma" olarak addedilir. Aydınlanmacı zihnin rasyonalist izdüşümüyle şekillenen kadının kiyafetine bakış, bu yolla savunulur.

Burada bir diğer düğüm noktası da aydınlanmacı zihin tarafından başörtüsünün "sapma" olarak değerlendirilmesinin karşısında baş açıklığa ütöpic bir "doğru"luk yüklenmesidir. Basın açık olması sekülerliğe tekabül eder ve seküler görünüme bürünmüş bireyin din ve devlet işlerini zihninde ayırmış olduğu önkabulu vardır. Bu nedenle de başörtülü bir kadının bir "taraf" teşkil ettiği ve başı açık olan kadının "tarafsız" düşündüğü ve kararlarını bu tarafsızlık bütünlüğü içinde aldığı iddiası gündeme gelir. Oysa başın açık olması bir insanın, dini değerler bütününden ne kadar "arındırılmış" olduğunun bir kanıtını sunmaz bize. Sadece başın örtülü olmadığını gösterir. Onun ötesinde her birey içinden çıktığı toplumun öğretileri doğrultusunda, kendi bilinçaltında, milliyet, din, kültür, cinsiyet ve daha bir çok eksen de gelişen değerleri bilerek veya farkında olmadan da barındırır. Aydınlanmacı seküler zihnin, her türlü dış faktörden arındırıldığını iddia etmesiyle gelişen "doğrular merkezi" aslında Batılı, Hıristiyan, ırkça Beyaz, cinsiyet açısından da erkek olan bireyi baz alarak Dünyayı okur. Bu klafikasyonun yapıyor olması başlı başına bir problem teşkil etmesi gerekirken bundan doğacak sorunlar göz ardı edilir. Çünkü mutlak bir doğruluk atfedilmiştir, bu sınıflandırmadan doğan değerlere. Bu okumada bir miktar misojonizm (kadın düşmanlığı) bile hissedilir.

AIHM'nin başörtülü kadınlarla ilgili kararlarına bakıldığında erkeklerle ilgili benzer kararların alındığının görüşülmemesi de bundandır. Müslüman kadın hedeftedir çünkü. **Kadın başlı başına ulus devletlerin milli kimlik projesinin merkezine oturtulmuşken Müslüman kadın da buldukları ülkelerin her birinde merkezdeki bir tartışmanın parçası haline gelmişlerdir.** Onun içindir ki faraza, bütün şartların eşit tutulduğu ortamlarda, başörtüsü sorun olarak algılanabilir de bunun Müslüman erkeklerde karşılığı kabul edilebilecek bir simgesel görünüm sorun teşkil etmez çoğu kez. Benzer yaklaşımlar Türkiye örneğinde olduğu gibi, "oryantalist değerler"ın içselleştirdiği rejimlerde de görülür. Kadının seçme hakkı ve daha da önemlisi sorumluluğu varken seçilme söz konusu olduğunda kadınlar sınıflandırılabilir ve bir kısmına seçilme yetki ve sorumluluğu verilmeyebilir. Bunun "erkek" bireye uygulanması söz konusu bile olamaz. **Zira rejim kadın olgusu ile "uğraşmayı" kendinde bir hak olarak görür. Erkeğe, o denli dokunmaz, geçit verir. Çünkü Türkiye rejiminin kötü bir taklidi olduğu aydınlanmacı Batılı zihin erkektir, cinsiyet okumasında. Aynı minimal üzere okur Dünyayı.**

Esitlikten Esitsizliğe Uzanan Yolda Laikliğin Kinetizmi

Ülkemizde resmi anlamda otuz küsur senedir devam eden başörtüsü yasağı en temel insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayan bariz bir ayrımcılık uygulamasıdır. Bunun devlet eliyle yapılıyor olması, yasağın zaman içerisinde kökleşmesine ve kendini yeniden üretmesine sebep olmuştur. Yasak **Müslüman kadının en temel öğrenim ve çalışma haklarını elinden almakla insan gelişimine engel olmaktadır. Bunun ötesinde devletin kamu kurum ve kuruluşlarında hizmet almaya da engel teşkil etmektedir.** Ayrıca kamu ve özel

alanın iç içe geçmişliği ve ikinci birincinin parçası halinde görebilen siyasi kültürümüz sebebiyle de özel sektör ve kişiye özel alanlarda da yasak aynı şiddetiyle sirayet edebilmiştir. Böylece Müslüman kadının hareket alanı git gide daraltılmış, bu daraltma bir nevi caydırıcı unsur olarak kullanılmıştır.

Bir taraftan kadınların erkek bireylerle eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğu iddiası ile kendini Batı ülkelerine namzet algısı oluşturulmakta, diğer taraftan da kadınlararası ayrımcılık devlet eliyle orkestra edilerek sistematik bir şekilde başörtülü kadınların vatandaşlık haklarından istifade etmesinin önü kesilmektedir. Burada amaç seküler fundamentalizmin sunduğu araçlar devreye sokularak zoraki sekülerleşmenin toplumsal anlamda sağlanması ve önce Batılı görünümlü sonra özde de Batılı bir toplumun oluşturulmasıdır. Bu yolda çıkacak itiraz sahiplerinin vatandaşlık haklarından vazgeçtirilerek cezalandırılması da devlet açısından kabul görecektir. Buradan oluşacak siklusun (döngünün) bir yerinden kırılmaması yani konformistlerin devre içinde tutulup vatandaşlık hakları ile ödüllendirilmesi ve diğerlerinin dışarı atılarak cezalandırılması, kendini kökleştirerek muhafaza edebilmesi, seküler fundamentalizmin kinetik yapısı ile de alakalıdır. Seküler fundamentalizm, statik bir pratik alanına sahip değildir. Tam tersi, kendisini, özüne ters düşmeyen yani aydınlanmacı yeni değerler, yargılar ve çerçevelerle yenileyebilen, güncelleyebilen bir yapıya haizdir. Bu nedenledir ki **başörtüsü yasağının resmi anlamda ilk başladığı 1980'li yıllarla, 1990'lardaki ve 2000'li senelerdeki yasağı meşrulaştırma söylemi birbirinden farklıdır. Çünkü sırayla 80'li, 90'li ve 2000'li yılların başörtülü kadınları da birbirinden çok farklıdır. Zaman içerisinde tabiri caizse ihtiyaca göre, yasaklayıcı "mazeret" yeniden üretilmiştir. 1980'lerin Atatürk ilke ve inkılapları çerçevesinde çağdaşlık, aydınlanmacılık, rasyonalizm ekseninde yürütülen argümanlar;²⁶ 1990'larda iç düşman konsepti, irtica, güvenlik ve türban kavramı etrafına toplanmış²⁷; bu argümanlar 2000'li yıllarda da kamusal alan ve insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanabilirliği üzerinden savunulan söylem-**

lere evrilmiştir.²⁸ Bütün bunlara rağmen başörtülü kadınlar ne başaörtülerinden ne de görünürlüklerinden bir şey kaybettiler.

Sonuç: Çok Katmanlı Çözüm Arayışı

Yasak, Cumhuriyet rejiminin kuruluşu ile startı verilen sosyal mühendislik projesinin en uzun dönemli, en tavizsiz ve siyasi, sosyal ve ekonomik alanların her birinde derin implikasyonları olan en geniş kitlelere tesir edebilmiş bir konudur. Projenin işletildiği başka alanlardan farklı olarak, geçici veya dönemsel olmamasıdır. Bunun da ötesinde, rakamsal anlamda azınlık kitlelerini değil de çoğunluğa tekabül eden halk kitlesine tesiri olması itibarıyla de ayrıcalıklı bir konumdadır. Bütün bu sebeplerden dolayı ve gücünü rejimin varoluşsal temeline dayandıran bir kısıtlama olması sebebiyle de başörtüsü yasağının uygulamadan kaldırılması ve daha da önemlisi zihinlerden kazınması titiz bir çalışmayı gerektirecektir.

Çözüm eşzamanlı adımların atılması ve sonuçlarının "takip edilmesi" ile gelecektir. Siyasi ve hukuki gerekliliklerin yerine getirilmesi, ancak ve ancak arkaşından gelecek uygulamaların sağlıklı olması eşliğinde mutlak çözüm sayılabilir. Aksi takdirde birinci ve ikinci arasında uçurum oluşacak, bu da sorunu çözmekten çok, sonuç itibarıyla siyasi ve sosyal alanda çözümden taviz vermeye götürecektir.

Öngörülen reçetenin birinci maddesi siyasi alanda anayasal düzenlemeyle gelmelidir. Burada iki alanda yapılacak değişiklik, ekleme ve çıkarmalar; Müslüman kadının örtünme ve hayatını idame ettirmesi için gerekli insani faaliyetleri gerçekleştirebilmesini güvence altına alacaktır. **Laiplik, Anayasa'da tanımlanmalıdır.** Bugüne kadar uygulamalarda çokça görüldüğü gibi istismar edilmiş bir kavram olmaktan çıkartılması için bu gereklidir. **Burada iki hususa dikkat edilmesi gerekir. Tanımlamanın tartışma götürmeyecek şekilde açık yapılması önem arzeder. İkinci olarak da bu tanımlamanın insanın dinsel pratiğini yapabilmesine, yaşayabilmesine imkân sağlayacak "bireyden yana" bir laiklik anlayışını içermesi gerekir.**

Laiplik kavramının dışında, anayasal düzenleme atılması gereken bir diğer adım da hak ve

26. Bulent Çaparoglu, *Meclis'te Başörtüsü Mücadelesi* (İstanbul: Sule Yayınları, 1998)

27. Merve Kavakci-Islam, *Headscarf Politics in Turkey: A Postcolonial Reading* (NY: Palgrave Macmillan, 2010), 90

28. Hikmet Kırık, *Kamusal Alan ve Demokrasi: Örtünme Sorununu Yeniden Düşüme* (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2005)

özgürlüklerin askıya alınamayacağı konusunda gerekli değişikliklerin yapılmasıdır.

Hukuki alanda çözüme katkı sağlayacak iki adımdan birincisi **nefret suçları kavramının literatürümüze alınmasıdır. Kıyafet yönetmelikleri ve mahkeme kararları ile hukuki anlamda sözde-meşrulaştırılan başörtüsü yasağının uygulamaları hemen hemen hiç istisnasız nefret suçları eşliğinde yürütülmüştür. Başörtülü kadınlar nefret suçlarından muzdarip olan tek kitle de değildir ülkemizde. Üzüntü verici bir gerçek de popüler kültürümüze, retorijimize, dilimize yerleşmiş, din, dil, ırk üzerinden işlenen birçok nefret suçunun varlığı ve geniş kitleler tarafından kabulüdür. Bunların dilimizden temizlenmesi, siyasi doğruluk kültürünün yerleştirilmesiyle de bağlantılı olacaktır.** Hukuki alanda atılması gereken ikinci adım da başörtüsü yasağının uygulanmasının, nefret suçlarının işlenmesinin, genel anlamda din, dil, ırk, mezhep, görünüş vs. üzerinden yapılabilecek ayrımcılıkların karşısında bulacağı **cezai yaptırımlardır.** Bu yaptırımların caydırıcı boyutta olması çok önemlidir. Caydırıcılık hem bu hükümlerin kabulü hem de bir an önce toplumsal olarak içselleştirilmesi anlamına geleceğinden, tesirini de artıracaktır.

Son olarak uygulama kategorisine alınabilecek bir reçete maddesi de eğitim alanındadır. Siyasi ve hukuki düzenlemeler kurumsal değişimi sağlayabilirken bu düzenlemelerin halka, sokağa yansması ancak ve ancak eğitim sayesinde gerçekleşebilir. Eğitimin reçeteye dâhil edilmesi, toplumsal içselleştirmeyi hem kolaylaştırır hem de sonuca giden yolu kısaltır. Hak ve özgürlüklerin kavramsal olarak tanıtımı, neleri içerdiği, ayrımcılık kavramı ve örnekleri ilköğretimden itibaren çocuklara, gelecek nesillere öğretilmeli, ilerleyen eğitim yıllarında da zihinsel gelişime paralel olarak genişletilerek verilmelidir.

Hak ve özgürlük derdi olan herkesin hedefi yasağın hayatın bütün alanlarından bir seferde ve tümüyle kaldırılması için çalışmak olmalıdır. Ancak ondan sonra benim, benden bir önceki yani anemin neslinin ve benden bir sonraki neslin yani kızlarımın neslinin yaşadığı başörtüsü yasağının, yaşanmayacağına dair bir güvenceyi torunlarımızı verebiliriz.

Kaynakça

- MARX, Anthony W., *Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism* (NY: Oxford University Press, 2003), 23
- SAKTANBER, Ayşe, *Living Islam: Women, Religion and the Politicization of Culture in Turkey* (London: I.B.Tauris, 2002), 3
- TOPRAK, Binnaz, "Islam and the Secular State in Turkey," in *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s*, Cigdem Balim, Ersin Kalaycioglu, Cevat Karatas, Gareth Winrow, Feroz Yasamee eds. (Leiden: E.J. Brill, 1995), 91
- ÇAPAROĞLU, Bulent, *Meclis'te Başörtüsü Mücadelesi* (Istanbul: Sule Yayınları, 1998)
- KEYES, Charles F., "The Dialectics of Ethnic Change," in *Ethnic Change*, Charles F. Keyes ed. (Seattle: University of Washington Press, 1981), 3
- TAYLOR, Charles, "The Politics of Recognition," in *Multiculturalism*, Amy Gutmann ed. (Princeton: Princeton University Press, 1994), 38
- Danistay*. 8. Daire kararı, no.1984/1574, 13/12/1984, *Danistay* 6. Daire kararı, no.2001/1604, K.2002/239, 22/3/2002, *Danistay* 2. Dairesi, no.3366/2005 K, 2004/4051 E, 26/10/2005
- YAVUZ, Hakan, "Cleansing Islam from the Public Sphere," *Journal of International Affairs*, 54 (2000): 20-42
- ARENDET, Hannah, *The Origins of Totalitarianism* (London: Andre Deutsch, 1967), 291
- KIRIK, Hikmet, *Kamusal Alan ve Demokrasi: Örtünme Sorununu Yeniden Düşüme* (Istanbul:Salyangoz Yayınları, 2005)
- POULTON, Hugh, *Top Hat, Grey Wolf and Crescent: Turkish Nationalism and the Turkish Republic* (NY: New York University Press, 1997), 100
- FLAX, Jane, "Beyond equality: gender, justice and difference," in *Beyond Equality and Difference: Citizenship, feminist politics and female subjectivity*, Gisela Bock, Susan James eds. (London: Routledge, 1992), 193
- SCOTT, Joan Wallach, *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Men* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 6
- ALTAN, Mehmet, "Türk Modernleşme Hareketi ve Şalvar," *Sabah*, 3/11/2000
- KAVAKCI, Merve, "Headscarf Heresy," *Foreign Policy*, Issue: 142 (May-June, 2004), 66-67
- KAVAKCI-ISLAM, Merve, *Headscarf Politics in Turkey: A Postcolonial Reading* (NY: Palgrave Macmillan, 2010), 90
- GOODHAR, Michael t, "Human Rights and Non-State Actors: Theoretical Puzzles," in *Non-State Actors in the Human Rights Universe*, George Andreopoulos, Zehra F. Kabasakal Arat, Peter Juviler eds.(CT: Kumarian Press Inc., 2006), 25
- İSLAM, N. Cihangir, "Seküler tehdit karşısında "laiklik," *BD: Bilgi ve Düşünce*, yıl.1. sayı.9. (Haziran : 2003)
- POPE, Nicole and Hugh Pope, *Turkey Unveiled: A History of Modern Turkey* (NY: Overlook Press, 1997), 317
- GOLE, Nilufer, "Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries," *Public Culture*, Vol. 14 issue: 1 (2002): 173-190
- Resmi Gazete*, no.17537, 7/12/1981, *Resmi Gazete*, no. 17849, 25/10/1982
- Resmi Gazete*, no.20216, 5/7/1989
- OWEN, Roger, "Modernizing Projects in Middle Eastern Perspective," in *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba eds. (Seattle: University of Washington Press, 1997), 249
- BISWAS, Shampa, "The 'New Cold War' Secularism, Orientalism, and Postcoloniality," in *Power, Postcolonialism, and International Relations: Reading Race, Gender, and Class*, Greeta Chowdhry ed. (KY: Routledge, 2002), 186.
- VERTIGANS, Steven, *Islamic Roots and Resurgence in Turkey: Understanding and Explaining the Muslim Resurgence* (CT: Praeger, 2003), 47
- MOGHADAM, Valentine M., "Gender and Revolutions," in *Theorizing Revolutions*, John Foran ed. (London: Routledge, 1997), 154.

Başörtülülerin Hakkı!

Ali BULAÇ
Yazar

Siyasetin ve Yargının Sınavı

Başörtüsü sorun olma özelliğini korumaya devam ediyor, sadece Türkiye’de değil Azerbaycan’dan Batı Avrupa ülkelerine kadar dünya ölçeğinde yaygınlaşıyor. En son 18 Mayıs 2005’te AIHM’de Haziran-2004’te yasağın lehine verilen kararın Büyük Daire tarafından bir kere daha görüşülmeye başlanması, sorunun uluslar arası hukuk ve siyasi boyutunun giderek önem kazandığını, başörtüsünün küresel bir gündem maddesi haline gelmeye başladığını gösteriyor.

Bu aşamada Müslüman çevreleri ve elbette büyük çoğunluğuyla başörtüsü mağdurlarını şaşırtan gelişme, Büyük Daire nezdinde Türk hükümetinin o dönemde yaptığı savunma oldu. Kimse hükümetin, bu sorunun çözülmesini istemediğini düşünmüyordu. Ama anlaşılan şu ki, hükümet bu sorunun çözümü yolunda hiçbir “risk” almak istemedi. Bu yüzden konuyla ilgili “devlet bürokrasi”sinin tutumundan yana pozisyon almayı tercih etti. Bu, sorunun bir yönüyle küresel boyutlara sahip olduğunu gösteriyor.

Hükümet, daha önce de yasağın devamından yana tutum almış, bu tutumunu AIHM nezdinde savunmuştu. Hükümetin, 29 Haziran 2004 tarihli AIHM kararına mesnet teşkil eden savunması şöyleydi:

“90- Hükümet, kişinin dinini açıklama özgürlüğünün mutlak bir hak olmadığını gözlemleyerek (söze) başladı. Bireysel davaları inceledikçe, ulusal ve uluslar üstü mahkemeler, her zaman, ilgili Devletin laik yapısını, dini uygulamanın yapısını ve kamu hizmetlerinin tarafsızlığını sağlamak amacıyla alınmış olan önlemleri dikkate aldı.”

“91- Hükümet, laiklik ilkesinin, liberal ve çoğulcu demokrasi için ilk şart olduğunu ve diğer

demokrasilerle karşılaştırıldığında laiklik ilkesinin özel bir öneme sahip olduğu anlamına gelen Türkiye’ye özgü faktörlerin olduğunu söyledi. Savunmasında, Türkiye’nin liberal demokrasiyi benimseyen tek Müslüman ülke olması gerçeği nedeniyle bu ifade batı yarımküresinde Türkiye’nin laiklik ilkesini katı bir şekilde uyguladığı biçiminde yorumlanmaktadır. İlaveten Laik Devletin korunmasının, Sözleşme’nin Türkiye’de uygulanmasının zorunlu bir ön şartı olduğunu bildirdi.”

“92- Başvuranın Kuran’ın başörtüsü takılması mecburiyetini getirdiğine ilişkin iddiasına gelince, Hükümet, ilk olarak, dini görev ve özgürlüğün kolayca uzlaştırılmayan iki farklı görüş olduğunu ileri sürdü. İlk kavram, tanımı itibarıyla, Allah’a itaat, değişmez kuralları gerektirirken, özgürlük kavramı bireyin mümkün olan en geniş imkan ve seçimlerden yararlanmasını gerektirmektedir. Başörtüsüne gelince, Müslüman kadınlar için aldığı şekil ülkeye ve hükümet şekline göre değişmektedir. Saçın bir kısmını görünür şekilde bırakan bandana, cenaze törenlerinde modern kadınlar tarafından ve kırsal alanlardaki kadınlar tarafından takılmaktadır. Afgan Kadınlarınca giyilen Burka, (Bütün vücudu ve yüzü örten tam peçe) İslamiyet’in kendi yorumlarına uygun olarak Taliban tarafından, yönetimdeki getirilen bir yükümlülüktü. Chador (Çador) veya Aba da (baştan ayak bileklerine kadar vücudun tamamını örten siyah peçe) Arap ülkelerinde ve İran’da giyilmektedir. Aynı dini kuraldan doğan bütün bu farklı kıyafet türleri ile Devlet eğitiminde tarafsızlık ilkesini uzlaştırmak zordur.”

“93- Hükümet, ayrıca, özel veya topluma ait alanlarda başörtü takılmasına bir engel olmadığına da işaret etmiştir. Öğrenciler okulun dışında başörtü takmakta serbesttir. Bununla birlikte, kamu hizmeti olarak kabul edilen Devlet eğitimi

alanında, tarafsızlık ilkesinin tamamlayıcı parçasını oluşturduğu laiklik ilkesi uygulanmaktadır. Türkiye'deki durum ve mahkemelerin gerekçesi, başörtüsünün siyasi amaçlar için dini esaslı akımların düzenli olarak ve bu durumun kadınların haklarına tehdit oluşturduğunu göstermektedir."

"94- Hükümete göre kamusal alanda başörtüsü takılmasına hukuki olarak izin verilmesine ilişkin talep, bir din lehine ayrımcılık talebi ile aynı anlama gelmektedir ve bu durum sonuçta daha önce mahkemece sözleşmeye aykırı olarak kabul edilen çok hukukluluk sistemine yol açmaktadır. (Yukarıda 119. paragrafta bahsedilen Refah Partisi ve Diğerleri). Bu bağlamda, diğer konuların arasında, Şeriatın ceza hukukuyla ilgili hükümlerinde, işkencenin suçun cezası olabilmesinin ve kadınların durumlarının laiklik ilkesi ve Sözleşme ile tamamen bağdaşmaz olduğunu vurgulamışlardır."

"95- Başvuran yönünden, Hükümet, başvuranın tıp eğitimi almayı seçmiş olduğunu; tıp alanında muhafazakar dini bir yaklaşımın kuşkusuz sağlık gerekleriyle uyumlayacağını ve erkek cinsiyetinden olan hastalara karşı ayrımcı bir muamele ile sonuçlanacağını belirtti."

"96- 19 Kasım 2002 tarihindeki duruşmada, Hükümet, köktenci dini akımlara mensup öğrencilerin baskısıyla diğer öğrencilerin şikayetlerinden sonra İstanbul Üniversitesi'nin, önleyici bir tedbir olarak, öğrencilerin sakallı ve başörtülü öğrencilerin üniversite binalarına girmelerini yasaklamış olduğuna işaret etti. Kuralları koyarken, makamlar, geçmişte, İstanbul Üniversitesi'nin karşıt radikal gruplar arasında şiddetli çatışmalara sahne olduğu gerçeğini de gözletmek zorundaydılar. Dini simgelerin kullanılmasını düzenleyerek, kurumun tarafsızlığını muhafaza etmeye çalıştılar." (AİHM'nin konuyla ilgili kararı, süreç ve diğer bilgiler için bkz. <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/tcyaleylassahin.html>)

18 Mayıs günü tekrar konu ele alındığında hükümet bir kere daha "başörtüsü yasağının devamı"ndan savunma yaptı. Hükümet adına yapılan dokuz dakikalık savunmada, Büyük Daire'nin, AİHM'in Haziran-2004'te verdiği kararına uyması istendi. Başka bir ifadeyle AK Parti hükümeti, "resmen" ve "zabıtlara geçtiği şekliyle" başörtüsü yasağını yerinde bulduğunu açıkladı, devam etmesi gerektiğini söylemiş oldu.

Savunmayı yapan Dışişleri Bakanlığı'nın başındaki bakanın eşi başörtülü ve bundan birkaç sene evvel üniversiteye girişi engellendiği için AİHM'e başvurmuştu. Sayın Abdullah Gül, önce Başbakan, sonra Bakan olunca eşi şikayetini geri çekti.

Kaderin tecellisine bakın ki, eşi başörtüsü mağduru olan Bakan'ın yönettiği bakanlık yasağın devamından yana ve bu konuda savunma yapmak durumunda kalmıştı.

Burada ilk akla gelen soru: Acaba Dışişleri Bakan'ının eşi şikayetini çekmeseydi ne olurdu? Kuşkusuz, son derece tartışmalı bir manzara ortaya çıkacaktı. İlginç bir başka nokta, Mayıs-2005'te Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Mart ayı insan hakları raporunu yayınlaması. Veriler ilginçti: Şikayetlerin büyük bir bölümü "din ve vicdan özgürlüğü"nü ihlaliyle ilgiliydi. İşkence yasağı, mülkiyet hakkı, çalışma hakkı ve sağlık hakkı gibi alanlardaki ihlaller de devam ediyordu, ama gözlenebilir bir azalma vardı. Başka bir ifadeyle AB süreci ve alınan reform kararları etkilerini göstermeye başlamıştı. Ancak "AB kapısı"nda asıl büyük toplumsal çoğunluğun temel hak ve özgürlükleri alanında dikkate değer iyileşme olmadığından, ihlaller din ve vicdan özgürlüğü alanlarında devam ediyordu.

Bu şu demektir: Geniş dindar kitlenin temel hak ve özgürlüklerinin kullanımı konularında ortaya çıkan sorunlar çözülüyor. **AB süreci dindar kitlere istetildi, ama onların hiçbir şekilde bu süreçten yararlanmalarına imkan ve fırsat verilmiyor.**

Akla gelen basit birkaç soru vardı: Yukarıda değindiğimiz üzere, hükümet üyeleri başörtüsü yasağının devamından yana değiller. Aksini söylemek haksızlık olur. AİHM nezdinde yasaktan yana savunma yapmaktan da mutlu olmadıkları bir gerçek. Pekiyi, hükümeti, bu konuda cesur adım atmaktan veya yapması gerekeni yapmaktan alıkoyan faktör neydi?

Mesela şöyle bir süreç vuku bulsaydı; diyelim ki, hükümet Büyük Daire nezdinde, dokuz dakika değil de 1 dakikalık bir savunma yapsaydı ve kısaca şunları söyleseydi, ne olurdu: "Başörtüsü yasağı, 12 Eylül askeri rejiminden ve 'postmodern darbe' adı verilen 28 Şubat döneminden kalma antidemokratik ve hukuk dışı bir uygulamadır. Her ne kadar hala çözülemediyse de hükümet bu sorunu çözme ve hiçbir toplumsal kesimi dışarıda bırakmamak üzere özgürlükleri genişletme azmindedir. Biz hükümet olarak, diğer hukuk dışı yasaklar gibi başörtüsü yasağını da onaylamıyoruz."

Evet, sadece bu kısacık savunmayı yapsaydı, Büyük Daire, karar verirken nasıl davranırdı acaba? AİHM'in geçmiş kararının durumu ne olurdu?

Şimdi bu çerçevede siyaset bilimi kitaplarında yazılan, sık sık medyada tekrar edilen basit bilgileri

gözden geçirelim, bir kere daha bazı yalın gerçekleri hatırlayalım: İktidarda tek parti var. Mecliste yeterli sandalyeye sahip. Yürütme ve yasama aynı kulvarda. Devletin işlerini yürütenler yürütmenin emrinde ve hepsinin son tahlildeki konumları ve statüleri "memur". Memur devletin elemanıdır, yasa koyamaz, kendi başına karar veremez; kendisine tayin edilen çerçevenin dışına çıkamaz. Halktan toplanan vergilerle ücretle çalışır. Yasama ve yürütme, emrinde ve direktifleri doğrultusunda –Arapça kelime olan "memur" "emir alan ve aldığı emirler doğrultusunda iş gören kişi"dir- çalışan memurundan izin alarak, onun gönlünü yaparak karar almak ve icraat yapmak zorunda değildir. İşçi patrona, ast üste emir vermediği gibi, herhangi bir ülkede memur da amirine emir veya direktif veremez. Demokratik ülkelerde patron, yasama meclisi ve yürütmenin başı hükümettir. Bu böyle olduğuna göre, olup biteni nasıl izah edeceğiz? Yoksa bize öğretilen basit bilgilerin tümü yanlış mı, salt bir propagandadan mı ibaretti?

Bu yasağın tutum karşısında muhafazakar medyada bazı yazarların savunması şöyle oldu; "Hükümet yasağın kaldırılması yönünde savunma yapamazdı. Ama AİHM bir samimiyet testinden geçip, aksi yönde karar verebilir(di)."

Konunun bu tarz ele alınışı son derece yanlış. Bir kere herhangi bir mahkemeden "merhamet" dilenilmez, hak ve adalet talep edilir. Müslümanların merhamet talebi, onların izzetlerini zedeler. İkincisi AİHM Haziran-2004 kararıyla bu konuda adil ve tarafsız bir mahkeme olmadığını, başörtüsüne ve Müslümanların süren sıkıntılarını tarihi önyargıların etkisinde ve siyasi mülahazalarla baktığını açıkça göstermiş oldu. Üçüncüsü mahkemeler somut verilere, beyanlara, hiçbir baskı altında alınmayan ifadelere bakar. Hükümet eğer, yasağın devamından yana beyanda bulunuyor ve bu yönde savunma yapıyorsa, mahkeme niyete mebni hükümler veremez. Yani, AİHM, AK Parti hükümetinin içinde bulunduğu "zor durumu hesaba katıp karar vermeli" talebi, muhakeme usulüne, hukuk tekniğine aykırıdır.

Söz Konusu Özgürlükse!

Çözüm için bulunabilecek formül, diğer sorunlarla beraber ve bir paket halinde gerçekleşecek olan kapsamlı bir anayasa değişikliğidir. Bu konuda akla gelen iki soru önemlidir: başörtüsü anayasasının konusu olur mu? Aslında olmaz, olmaması lazım. Ancak anayasada ve yasalarda açık hüküm olmamasına rağmen başörtüsü yasaklanıyorsa,

bu yasağı sarahatle ortadan kaldıracak, her türlü yorumdan uzak bir ibarenin anayasaya konulması icap eder. Diğer tabii ki anayasa değişikliğini sadece başörtüsü için yapmak doğru olmaz. Başka sorunlar da can yakıyor: Kürt meselesi, Alevilerin haklı talepleri, üstü örtülü yasağın maddeler, azınlıklar, cemaat vakıfları üzerindeki haksız tasarruflar vd. 2007 yılında yapılan düzenleme bu kapsamda olsaydı belki sorun çözüldü. Başörtüsü yasağını kaldıracak düzenlemeye destek verenler diğer toplumsal kesimlerin sorunlarına duyarsız kimseler değildi, sadece "Bir şeyin bütününe sahip olunamıyorsa bir parçasına sahip olunur, tümünden vazgeçilmez" kaidelerinden hareket ettiler.

Yazık ki, bir kısım aydınlar söz konusu düzenlemeye destek vermediler. Bir kısmı da ipe un serip, belki 30 yılda çözülecek sorunları bir tür şantaj aracı olarak sıraladılar. "Üçüncü yol" adı altında kamuoyunun dikkatine sunulan metne bakalım: "Kılık kıyafet özgürlüğünü sağlayacak düzenleme, toplumun farklı kesimlerinin özgürlük taleplerini kapsayan bir genel demokratikleşme programı içinde ele alınmalıdır. Bu programın, öncelikle şu unsurları içermesi gerektiğini düşünüyoruz: 'Ötekilerin' fiilen baskı ve ayrımcılığa maruz bırakılmalarına karşı açık yasal yaptırımlar getirilmesi, 301. maddenin derhal kaldırılması, din derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılması, akademik özgürlüklerin güvence altına alınması, Kürt, Alevi ve gayrimüslim yurttaşların eşit hak istemlerinin karşılanması, emekçilerin sendikal ve sosyal haklarının genişletilmesi ve toplumun ezilen-yoksul kesimlerinin her düzeyde yoksun bırakıldıkları eşit ve nitelikli eğitim hakkını kullanmalarının sağlanması..." İbretlik bir metin! "Yok" diyecekler de dilleri varmıyor, cinsinden gerekçeler.

Eşzamanlı başörtülü hanımların kaleme aldığı bir bildiri yayınlandı. Gurur verici, tarihe geçecek ve özellikle bir kısım aydınlara, mangalda kül bırakmayan ama iş fiiliyata gelince yan çizenlere ders verecek nitelikte bir metindi:

"Üniversite kapısı sert bir şekilde yüzümüze kapatıldığı günden bu yana yaşadığımız acılar bize bir şey öğretti: Gerçek sorunumuz insanların hayatlarına, görüşlerine, sözlerine, düşüncelerine müdahale edebilme hakkını kendinde gören yasağın zihniyettir. Başını örttüğü için ayrımcılığa uğrayan kadınlar olarak tüm samimiyetimizle açıklıyoruz ki; üniversitelere başımızı örtmekle mutlu olmayacağız. Ta ki: Kürtlerin ve ötekileştirilenlerin kendilerini bu ülkenin asli unsuru hissetmesi için gereken hukuki ve psikolojik ortam oluşturulmadan, acımasızca işlenen cinayetlerin

gerçek sorumlularına ulaşılmadan, 301 davalarını bitirecek düzenleme yapılmadan, azınlık vakıflarının üzerinde pişkince oturanların rahatı bozulmadan, Alevilerin ibadetini kültürel aktivite, ibadet evlerini de kültür merkezi olarak görmekte ısrar etmekten vazgeçilmeden, üniversitelerden sudan sebeplerle atılan arkadaşlarımız geri dönmeden, yasakçı zihniyet bize ne zaman, nerelerde ve nasıl örtüneceğimizi dayatmaktan vazgeçmeden, üniversitelerin bilimsel özgürlüğünün önündeki en büyük engel YÖK kaldırılmadan... Kısacası; 12 Eylül darbe anayasasını esamesi okunmayacak şekilde ortadan kaldırıp yeni, sivil bir anayasaya yapılmadan mutlu olamayacağız.

Birimizin diğerimiz için tehlike olduğu korkusunu yayıp bizi birbirimize düşürerek bu adaletsiz düzenini devam ettiren yasakçı zihniyet tamamen ortadan kalkmadan hiçbir özgürlük tam özgürlük değildir.

Özgürlüklerin kısıtlanmasının ne demek olduğunu bilen insanlar olarak, bundan sonra da her türlü ayrımcılığın, hak ihlalinin, baskının, dayatmanın karşısında olacağız. Unutulmamalı ki; "Gökler ve yer adaletle ayakta durur." (Hz. Muhammed)"

Nihai Çözüm

Meclis'teki grup toplantısında konuşan Başbakan R. Teyyip Erdoğan şunları söylüyordu: "*Başörtüsü takmayana, 'Sen niye streç pantolon giyiyorsun?' diyor musun? Veya 'Şalvar türü pantolon giyiyorsun?' diyor musun? Veya 'Askılı niye giyiyorsun?' diyor musun? Bırak, nasıl giyiyorsa öyle giyinsin, asıl demokrasi bu, özgürlükler bu. Diyanet İşleri Başkanlığımız var. Pakistan'dan, İran'dan örnekler vermeye gerek yok. Tasarımcılara gitmeye gerek yok.*"

Başbakan'ın bir istisna ile çizdiği çerçeveye çözümün doğru adresidir. İstisna için içine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın karıştırılması. Gerçi bugüne kadar Diyanet, başörtüsünün İslam'da kesin "dini bir vecibe" olduğunu söyledi, bugünkü yöneticiler ve fetva kurulu da aynı şeyi söylüyor. Ama dine göre hayat tarzlarının belirlenmesinde Diyanet'in nihai merci gösterilmesi her zaman sorunların çözümünü sağlamaz. "*Horoz ve balık da kurban yerine geçer*" diyen 'aydınlanmış ilahiyatçı'ların Diyanet'i ele geçirdiklerini düşünün, bu dini tanınmaz hale getirirler.

Bu konuda merci, kişilerin itibar ettiği alimlere bakarak vicdani kanaatlerine göre hareket etmeleridir. Bir hanım, dinen vecibesini saçlarının

tümünü örterek yerine getirdiğine inanıyorsa –ki doğrusu ve tesettürle ilgili hükümlerin maksadına uygun olan şekli budur- bu hanımı hiç kimse başını açma veya saçlarının bir kısmını açıkta bırakma yönünde zorlayamaz.

Çözüm yollarını ararken dikkate alınması gereken hususlar var:

1) Birtakım çevreler bize ölümü (yasağı) gösterip sıtmaya (sadece üniversitede serbestliğe) razı etmeye zorluyorlar. Bu ne nihai, ne ara çözümdür.

2) Başörtüsünün hükmü, bir kadının kendisiyle nikahlanabileceği herhangi bir erkeğin karşısına çıkarken veya onunla toplumsal alanda bir arada bulunurken "el, yüz ve akyaları" dışında kalan vücudunun tamamının örtünmesi, bu arada saçlarının da buna dahil edilmesidir. Bu dini bir emirdir, bunu kimsenin değiştirmeye yetkisi ve hakkı yoktur.

3) Bir kız öğrenci, 16 sene okusun, hukuk fakültesini bitirsin, ona "Senin başın kapalı hakimlik veya avukatlık yapamazsın", 17-20 sene okusun tıp fakültesinden mezun olsun, "Başın örtülü doktor olamazsın, iyisi mi diplomanı çerçeveletip duvara as" densin, bu makul mu?

4) Baş örtülü bir kadın ile başı açık bir kadın "insanlık durumu" açısından eşit konumdadırlar. Başörtüsü "dini bir durum"a atıf ise, başaçıklık da "laik bir durum"a atıftır. Dini durumu mahkum etmenin mantığı nedir? Başörtülü bir hakim veya öğretmen tarafsızlığını kaybedebilirse, pekala başı açık bir kadın hakim veya öğretmen de kaybedebilir, nitekim bunun örnekleri yaşanmıştır. Dini tarafsızlığın sebebi göstermek dine ve dindara haktır. Bütün iddiaların aksine din adalettir.

5) Başörtüsü, kılık kıyafeti düzenleme işi yasa meclislerinin, mahkemelerin, AİHM'nin, bilim adamlarının işi değildir. İnanan ve inancını yaşamak isteyen tesettüre riayet eder; inanan ama tesettüre riayet etmeyen o da öyle yaşar; inanmayan da dilediği gibi yaşar. Kılık kıyafet hizmet alanveren ayrımı olmaksızın hiç kimsenin kamusal haklardan yararlanmasına veya onlardan mahrum bırakılmasına sebep teşkil edemez. Temel alınacak kriter liyakat, ehliyet ve formasyondur.

6) Bazı laik yazarların temcit pilavı gibi "Yasak kalkarsa, bunlar yarın herkesi örtünmeye mecbur ederler" türünden provokatif yazıları

a) Osmanlı'da uygulandığı iddia edilen "kardeş katli" türünden siyaseten katildir. Yeni doğan çocuk padişaha rakip olur diye kundakta iken öldürülmesini tasvip eden zihniyet ile "yarın hepimizi

örtecekler, öyleyse yasak devam etsin” diyenlerin zihniyeti aynıdır.

b) Demokrasilerde azınlık hakları elbette korunmalı, ama çoğunluğun mağduriyeti ve yasaklar altına inmesi pahasına değil.

c) Bu retorik inanan insanları güvenilmez, ahlaki bakımdan zayıf, hesapçı, sinsî, ikiyüzlü kişiler resmedip edip bütün inananlara hakareti ima eder.

d) Bu retorik korku üretmekte, birtakım güç odaklarını tahrik etmeye matuf olarak sistemli bir biçimde gündeme tutulmaktadır.

Başörtülü Aday, Başörtülü Milletvekili

12 Haziran 2011 seçimleri için ‘adaylar’ın tespit edildiği sırada başörtülü bayanların da aday olup seçime katılmalarını sağlamaya matuf bir platform oluşturuldu. Kadın adayları destekleme dernekleri milletvekillerinin tam yarısının, yani 275’nin kadınlardan seçilmesini istiyorlardı. Ancak her üç kadından ikisinin başını örttüğü bir ülkede başörtülü kadınlara getirilen seçilme yasağı bu talebi bir ölçüde havada bırakıyordu. Bazılarının açıklamasına bakılırsa genel kampanyayı desteklemek üzere başörtülü kadınların da seçilebilmelerini savunan platform oluşturulmuş bulunuyordu. Sloganı şuydu: “Başörtülü aday yoksa, oy da yok!” Başından beri başörtüsü davasını canla başla savunan önemli sayıda insan, iki sebepten dolayı son yıllarda bu mücadeleden soğumuş bulunuyordu:

İlki, başörtüsü mağdurları olarak öne çıkan “bazı bayanlar”, bunu bir ticaret ve statü aracı haline getirdiler, adeta başörtü mağduriyetini birtakım yerlere gelmenin, mesela yerel ve merkezi iktidardan iş koparmanın, çeşitli kurum ve kuruluşlarda mevki kapmanın vasıtası olarak kullandılar, bu alanda hayli de mesafe aldılar.

İkincisi, zaman içinde bu dini vecibeyi savunmak her inanmış erkek ve kadın üzerinde bir görev iken, yine aynı sözcüler ve onların ‘başkaları’yla bir araya geldikleri kişiler, resmi, yarı resmi veya tamamen sivil oluşum ve platformlar, başörtüsünü dini muhtevastan kopardılar, içini boşalttılar, feminizmden mülhem basit kadın hakları seviyesine, kişisel tercih ve bireysel özgürlüklere indirgediler; başörtüsü üzerinden “birbirlerinin velisi (yardımcısı, dostu, koruyucusu, destekçisi, kardeşi ve savunucusu) olan erkeklerle kadınların arısına cinsiyetçilikte, yani kadın ırkçılığında ifadesini bulan ayrışmalara, kutuplaşma ve rekabetlere dönüştürdüler.

Geldiğimiz noktada okuyan kızlar iş dünyasına atılıyor, ama iş veya kariyer ile aile arasında seçim yapmak durumunda kalıyorlar. Bu yeni tecrübeden zararlı çıkan erkek-kadın, çocuklar ailenin kendisi oluyor. Bu aşamadan sonra İslam dünyasının tamamını bekleyen asıl sorun başörtüsü yasağı değil, başları örtülü kadınların erkeklerle el ele vererek aileyi çözen süreci hızlandıran talepleri ve bunu bir mücadele azmiyle yürütmeleridir.

Başörtülü kadınların ve kızların büyük acılar yaşadığında en ufak bir tereddüt yok. Başörtülülerin ezici çoğunluğu yoksul, bir kısmı asgari geçim derdinde, doğru dürüst iş bulamıyorlar, araştırmalara konu olduğu üzere, iş bulabildikleri yerlerde de yarım ücret alıyorlar, kötü şartlarda çalışmak zorunda kalıyorlar. Başörtüsünü araçsallaştıranlar ise para, şöhret ve statü kazandıkça cemaati, sıradan Müslüman halkı, içinden çıktıkları ve nimetinden istifade ettikleri çevreleri, mahallelerini küçük görmeye, onların mütevazî, dindarane hayat tarzlarına ve masum taleplerine tepeden bakmaya başladılar. Yetkin birer fakih edasıyla dinin asli referanslarını keyfi okuma ve yorumlara tabi tuttular veya ikincil referans çerçevesi durumuna düşürdüler. Dini hayatın ve tesettürün anlamını yitirdikleri gibi dinin dilini de bir kenara bıraktılar.

Siyahların Örtüsü

Anayasada başörtüsüyle ilgili yapmaya çalıştığı değişiklik AK Parti’ye pahalıya patladı, hakkında kapatma davası açıldı. 411 milletvekili –çerlerinde MHP ve DTP’den milletvekilleri de vardı- değişikliğe ‘evet’ demişken, dava sadece AK Parti hakkında açıldı. Anayasa Mahkemesi davayı görüştü, sonunda nedense sadece AK Parti’yi suçlu bulup ceza verdi. Ancak verdiği ceza kapatma değil, para cezasıydı.

AYM’nin kararını açıklayan Haşim Kılıç şu cümleyi kullanmıştı: **“Bizi bir daha böyle davaları görüşmek zorunda bırakmayın, ilgili anayasa maddelerini değiştirin.”** Bu son derece önemli, değerli bir uyarıydı. Başörtülü hanımlardan bir bölümü ise “Hep biz mi bunun yükünü çekeceğiz, bu yüzden parti kapatılacaksa kapatılsın” diyorlardı. Kızgınlıklarını tabii ki anlamak lazım. Fakat ortada bir gerçek var, herkesin yani İslamcılar, Kürtler, Aleviler, azınlıklar, başörtülüler, yoksullar, çalışanlar, esnaf, çiftçiler, kısaca herkesin sorunu diğerleriyle ilintili. Birinin sorunu çözmek diğerlerini huzursuz eder.

Anayasa'da 10 ve 42. maddelerde yapılan düzenlemenin iktidar seçkinleri tarafından kabul edilmemesi halk iradesinin üstünde güçlü bir vesaletin varlığını gösteriyordu. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis, YÖK Başkanı ve üç partiye (AK Parti, MHP ve DTP) mensup 411 milletvekili başörtüsü yasağının ortadan kaldırılması yönünde irade koyarken, merkezdeki çekirdeğe mensup bir unsur direnmesi sorunun başörtüsünü aşan derin boyutlara işaret ediyordu. Bir kere daha anlaşılmalı ki başörtüsü sorun başörtüsünden ibaret değildir. Direnen unsurun amacı, toplumda kendi kontrolünde süren bir kaos çıkarıp mümkünse yine rejime anti demokratik müdahalede bulunmaktı.

Bu çerçevede üniversitelerde yasakçı rektörlerin uygulamalarıyla sorun yaşayan başörtülü öğrenciler kampus girişlerinde uğradıkları sıkıntılar AK Parti döneminde de tam olarak sona ermedi. Üniversitelerin Beşyol'da bulunan Halit Aydın Kampusu'nda 100 öğrenci 'türbanlı öğrenciler okula girmesin' eylemi yaptı. Okulun bahçesine girmeye çalışan başörtülü öğrenciler, başörtüsü karşıtı öğrencilerin sözlü ve fiili saldırısına uğradı. Olaylar esnasında protestocu kız öğrencilerden biri, okula girmeye çalışan başörtülü bir öğrenciyi itti.

İki gazetemiz, olaylar sırasında çekilen bir fotoğrafi öne çıkararak, bundan 51 yıl önce ABD'de yaşanan bir olayı ve bu olayın 100 yılın fotoğrafları arasına giren fotoğrafını hatırlattı. Fotoğraf ABD Anayasa Mahkemesi siyahi öğrencilerin de beyazların gittiği okullara gidebilmesi önündeki yasakları kaldırınca Arkansas Eyaleti'ndeki Litte Rock kenti lisesine kaydolan 9 siyahi öğrenciden Elizabeth Eckford'un okula girmeye çalışırken beyaz öğrenciler tarafından sözlü ve fiili saldırıya uğradığı anı gösteren trajik bir belgeydi. Reuters muhabiri tarafından çekilen fotoğrafta Eckford'un arkasından öfkeyle bağırarak öğrencilerden Hazel Massery 40 yıl sonra Eckford'dan özür dilemiş, o gün yaptıklarından dolayı ömür boyu pişmanlık duyduğunu söylemişti. (29 Şubat 2008, Zaman ve Taraf.)

Zaman zaman başörtüsü sorununun artık giderek "sınıfsal bir ayrışma ve çatışma"ya dönüştüğünü yazıyoruz. Kuşkusuz Türkiye'de Batı'dakine benzer sınıflar yok, sınıf savaşları da yaşanmış değil, ama iktidar merkezini elinde tutan merkezi çekirdek bir sınıf bilinciyle hareket edip, merkez-kaç güçlerin toplumsal ve ekonomik-politik yükselişini durdurmaya çalışıyor. Bu anlamda başörtüsü iki toplumsal grup (sınıf ?) arasında çatışma-ayrışma

sembolü haline geldi, başörtüsünü siyasal veya sınıfsal sembol durumuna çıkartan da bizzat merkezdeki çekirdektir.

Bu ayrışmayı merkezdeki çekirdeğin belli başlı sözcüleri de dile getirmektedirler. Cumhurbaşkanı İlgi seçiminde ortaya attığı 367 tezi ile sistemi kilitleyen eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, "Aldığı eğitimi ifa edemeyecek ikinci sınıf bir kadın portresinin özgürlükle ilgisi yoktur" diyordu. Kanadoğlu, laikliğin arkasına sığınıp yasakları savunurken şunları söylüyordu: "Laikliğin evrensel bir tanımı yoktur. Ülkelerin adı geçerek laikliği tanımlayabiliriz. Ya da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması diyebiliriz. Eğer siz laiklik düşüncesini ortadan kaldırırsanız o zaman tehlike olur. Tarikatlar ve mezhepler ortaya çıkar."

Başörtüsü Kimin Hakkı?

Kur'an ve Sünnet'e göre, başörtüsü kesin ve amir dini bir vecibedir, buluş çağına eren her kız ve kadın "el, yüz ve ayakları hariç" bedenini örtmelidir. İslam anlayışına göre örtülmesi gereken beden avrettir. (Pantolon üzeri dar bluz ve kafada örtünün İslami giyimle uzaktan yakından ilgisi yoktur, bu kıyafet haramdır; çünkü Hz. Peygamber (s.a.), kadının giyimiyle ilgili ölçüleri sayarken "elbisenin vücut hatlarını göstermemesi ve şeffaf olmaması gerektiği"ni buyurmuştur, bu bireysel tercihlere bırakılmış değildir.) Başını örtmeyen kadın günah işler, cezası uhrevidir; ama dinden çıkmaz, onu affetme yetkisi Allah'a aittir. Kur'an ve Sünnet'te başını örtmeyenler için tayin ve tespit edilmiş maddi ve dünyevi bir müeyyide yer almamıştır.

Akademisyen iken CHP'ye katılan Prof. Sencer Ayata -ki ülkemizin önde gelen saygın sosyologlarından biridir-bir ara "Bu işi ulemaya soralım" demişti. Kime soracağız? Bir Alman İslamolog'a "Ben, kendime Hıristiyanlık içinde Protestanlığı başlatan reformist Martin Lütther misyonu biçtim" diyen malum ilahiyatçıya ve onu takip eden reformist ilahiyatçılara sorulacaksa, onlar zaten yasağa "teolojik destek" sağlayanlardır. Bu ilahiyatçıların dindar insanlar nezdinde ne meşruiyetleri vardır ne itibarları.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yüksek Din Kurulu "Başörtüsünün kesin ve tartışmasız dini bir vecibe olduğunu" açıklamıştır. Sayın Ayata'nın bir bilim adamı olarak şu hususu göz önüne almasını bekleriz: Bu öylesine bariz bir dini vecibedir ki, hakkında "icma" vardır. Reformist ilahiyatçılar dışında buna itiraz tek bir alim gösterilemez. 1.400 senedir Sün-

ni, Şii, Zeydi, Zahiri, İbadi bütün bilginler bu görüşü tekrar edegelmişlerdir. Hatta bu konuda sadece İslam mezhepleri arasında değil, semavi dinler arasında da görüş ayrılığı yoktur. Yahudilikte de Hıristiyanlıkta da –eğer dini hükümleri kaale alacak olurlarsa- kadınlar başlarını örter, nitekim örtünler vardır. Beşeriyet tarihinde kadim ve asıl olan kadınların örtünmesidir. Bedenin açılıp teşhiri ve baş-açıklık geçen yüzyılda Avrupa’da başlayan türü bir şeydir. (Afrika’da ‘ilkel’ kabileler hariç, ama orada erkekler de çıplak gezmektedir). Ayata’nın “belki bir uzlaşma zemini bulunur, saçın bir kısmı açık bırakılır” teklifi dini hükümlere ve bireysel fıkhi tercihlere müdahalenin ta kendisi olur.

Bence bu konuda dini hükmünün ötesinde, bir kadının vicdani kanaati ve tercih ettiği fıkhi görüş esas alınmalıdır. Kişi önce “fetvayı kalbine sorar.” Bir kadın tesettüre girip saçlarının tamamını örtüyorsa, dini vecibeyi pardüse, çarşaf, abaye ya da tek veya iki-üç parçalı elbise ile yerine getireceğine inanıyorsa ona karışamayız. İnsanlar bu konuda hangi alimi, fakihini veya görüşü takip ediyorsa onları kendi tercihlerinde serbest bırakmak lazım.

Bir kadını dini vecibesini yerine getirmekten alıkoymak büyük bir zulümdür. Kim, “Benimle uzlaş, benim onayımı al da öyle örtün” diyebilir veya bunu deme hakkını kendinde bulabilir? Kim bir başkasının eğitim veya başı örtülü çalışma hakkını gasp edebilir? Kim birini, eğitimi aldığını bir mesleği yerine getirmekten mahrum edebilir? Kim bir başkasının ekmeğine, rızkını emeğiyle-namusuyla kazanmasına mani olabilir? Kim bir kadını, inancına aykırı kıyafet giymeye zorlayabilir, onun ruhunun zedelenmesine sebebiyet verir? Bu yasağı koyanlar, başörtüsünü ve çarşafı ayaklarının altına alıp gösteri yapanlar kendilerinde bu hakkı nasıl görüyorlar? Zulme uğrattıkları insanlar da kendileri gibi bu ülkenin ‘eşit vatandaşları’ değil mi, kamu bütçesini vergileriyle oluşturmuyorlar mı?

Belirtmek gerekir ki, başörtüsü davası hakikatte “bir insan hakları veya kadın hakları” sorunu değildir. Yukarıda belirttiğimiz üzere kadınların başlarını örtmesini emreden Allah’tır. Bu Kur’an, Sunnet ve icma ile sabittir. Dolayısıyla bir kadını başını örtmekten dolayı engellemek, esasta Allah’ın hakkına tecavüzdür, çünkü başörtüsü Allah’ın hakkıdır.

Özellikle CHP’de siyaset yapanların, laikçilerin halkın inançlarından, gelenek ve hassasiyetlerinden bu kadar uzak olmalarının bir açıklaması olmalı. CHP’li Avcılar Belediye Başkanı’nın astırdığı iddia edilen ‘rahibe afişi’ tam bir skandaldı. Skandal afişte “Müslüman kadınların rahibe gibi

giyinmesine evet” ibaresi bir anda iki dini, yani İslamiyet’i ve Hıristiyanlığı tahkir etmektedir:

a) İslamiyet’i tahkir etmektedir; çünkü apaçık Kur’an’ın emri, mütevatir sunnet ve bütün İslam mezheplerinin icması olan tesettürü “rahibe kıyafeti”yle bir tutmak, özellikle Hz. Peygamber’in kadınları sakındırdığı bir husustan tamamen habersiz olmak demektir.

b) Aslında Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta da tesettür ve elbette başörtüsü bir vecibedir. Rahibeler ve hala Avusturya ya da Kuzey İtalya’da Katolik dindar hanımlar başlarını örtmektedirler. Bir rahibenin kendini dine adayıp örtünmesi saygıyı hak edecek bir tutumdur, biz Müslümanların onların kıyafetlerini tahkir etme yetkimiz yoktur, haddimiz değildir. Hatta tesettüre riayet eden bir rahibe, dekolte giyinip tesettür hükmünü inkar eden bir kadından çok daha ihtirama layıktır. CHP’lilerin rahibe kıyafetini istihfaf etmeleri ayıptır. Tesettüre ve başörtüsüne karşı bitmek bilmeyen husumetin anlaşılır bazı sebepleri var:

1) Bilgisizlik, hatta **eğitimle kazanılmış ceahlet**.

2) “Bu kadınlar siyasi sebeplerle örtünüp rejime meydan okuyorlar, yasaklanmalıdır” diyenler.

3) Kadınların erkeklerin baskısıyla örtündüğünü, dolayısıyla da zorla özgürleştirilebileceğini savunanlar.

4) “İslam’da başörtüsü yoktur” diyen reformist ilahiyatçıların insaf tanımaz propagandaları.

5) Devletin toplumu zorla Batılılaştırma misyonunu üstlenmiş olması.

6) “Biz kesinlikle örtünmeyeceğiz, örtülülerin sayısı artarsa bizi de örtmeye kakışır, o zaman yasak sürsün” diyenlerin kışkırtmaları.

7) “Örtülüler bizim göz zevkimizi bozuyor, ya başları açılmalı veya toplumdan arındırılmalı” diyenler.

8) Örtü yasağı üzerinden Müslümanların zihin dünyalarını ve yaşama biçimlerini dönüştürerek, kendisi olmaktan çıkmış, dinini Protestanlaştırmış ve sekülerleştirmiş bir Türkiye’yi Ortadoğu’nun önüne model olarak koymayı planlayan küresel güçler.

9) İç dünyalarında gayri Müslim olup dışarıda, medyada ve kamusal görevlerinde nominal Müslüman olarak yasağın arkasında duranlar (katı laikçiler). Kriptoların husumeti.

Dinini ciddiye almış bir Müslüman kadının örtünürken kesin olarak riayet etmesi gereken prensipleri sıralayalım:

1) El, yüz ve ayaklar hariç beden bütünüyle örtünmesi.

2) Elbisenin şeffaf ve hayli ince olmaması.

3) Vücut hatlarını gösterecek şekilde dar olmaması (pantolon üzerinde örtü gibi).

4) Erkek elbisesi gibi olmaması.

5) Elbisenin bizzat kendisinin zinet/süs olmaması, süsü açığa vurmaması.

6) Gayrı Müslimlerin dini kıyafetlerine benzememesi (burada tahkir değil, farklı kimlik beyanı söz konusudur).

7) Elbisenin üzerinde Kur'an ayetlerinin işlenmiş olmaması. (Bkz. Faruk Beşer, Fıkıh Açısından Avret ve Örtü, İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, İlmî Toplantı kitabı içinde, İSAV, İstanbul-1987, s103 vd.)

Bu ilkelere riayet etmeyen bir kadın İslam'ın emri tesettüre riayet etmiş olmaz. Tabii ki dinden çıkmaz, günahkar olur.

İlke olarak insanları dini inanışlarında ve yaşama biçimlerinde rahat bırakmalıdır. Tesettür, giyim kuşam, başörtüsü, siyasilerin, partilerin, TBMM'nin, devletin, mahkemelerin, uluslar arası sözleşmelerin, AİHM'nin işi değildir. Hükmü dinin nasları koymuştur, isteyen dini vecibelerini yerine getirir, isteyen günahını göze alarak getirmez.

Temel Yaklaşımlar, Ana Çerçeve

Başörtüsü konusunda süren tartışma, bir yönüyle kamusal müzakere yerine geçiyor. Farklılıkları koruyarak bir arada yaşama sanatı konusunda bize zengin bir perspektif kazandırabilir. **Müzakere sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için üç aşama izlemek gerekir:**

a) Anlama ve tanıma (Muarefe),

b) Ahlaki norm ve hukuk kuralları çerçevesinde tartışma, sorunları belirginleştirme (Müzakere),

c) Konusuna ve muhtevasına göre sözleşme imzalaması (Muahede).

Bu, "kendimize özgü bir demokrasi"nin malul Batılı demokrasi modellerini aşan bir imkan sunacaktır bize. Şu an için kaale alabileceğimiz tek bir model kalmış ortada, o da "liberal demokrasi"dir. Bunu başörtüsü sorunuyla en iyi ilişkilendirilen yazarlardan biri Şahin Alpay'dır.

Yazık ki, inananlara yüz senedir büyük acılar yaşatanlar, artık bu yasaklar sona ersin noktasına gelmiş olsalar bile –ki içlerinde bu noktaya gelmiş

olanları hayli fazladır- henüz "Muarefe" aşamasında bile sayılmazlar. Oysa adil, hakkaniyete ve rızaya dayalı bir Muahede için taraflar birbirlerinin sabitelerini bilmek, hassasiyetlerini anlamak zorundadırlar. Her dinin sabiteleri vardır. Kendi perspektifinizden Hıristiyanlığın haçını, vaftizini, ekmek ve şarabını kritik edebilirsiniz, ama bir Hıristiyan'a bunlardan vazgeçmesini isteyemezsiniz. Bunlardan vazgeçen bir Hıristiyan, Hıristiyan olmaktan çıkar. Bunun gibi referans aldığınız felsefi ve politik modeller adına bir Müslüman'dan da bazı şeylerden vazgeçmesini isteyemezsiniz.

Objektif olarak şunu söyleyebiliriz: Bu konuda Müslümanlar liberal, Kemalist, milliyetçi ve sol/sosyal demokrat kesimlerden hem çok daha geniş bir anlama ve tanıma perspektifine sahiptirler, hem de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının kendilerine empoze ettiği otoriter zihniyetten kurtuldukları oranda daha adil ve merhametlidirler.

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere inanan ve inancını ciddiye alan bir Müslüman kadın için başı örtmek kesin bir dini vecibedir, Allah'ın emridir, şeklini Peygamber Efendimiz (s.a.) tayin etmiştir, İslam alimlerinin icmaıdır. Bir kadının başını örtmemesi, elbette onu dinden çıkarmaz, ama tartışmasız günahkar kılar. Bir kadının Allah'ın emrini yerine getirmek üzere saçları dahil, "el, yüz ve ayakları dışındaki geri kalan vücudunun tamamı"nı örtmek istemesi onun en doğal, vazgeçilmez, tavize konu olmaz, tartışmaya açılmaz hakkıdır. Bu bir sabitedir.

Sorun, laiklik adı altında bu vecibenin tümünden yasaklanması veya kamusal alanlarda görünür olmaktan engellenmesi veya kamusal hizmet vermek isteyen bir kadının hak mahrumiyetine sebep olarak gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun mantığının bize izah edilmesi gerekir. Neden?

Şahin Alpay'ın yazılarından hareket edecek olursak (Zaman, 16 Ekim), "Liberal demokratik rejim ilkeleri açısı"ndan iki sorun ortaya çıkıyor:

1) Etnik, dinsel ya da kültürel azınlıkların temel hak ve özgürlüklerinin çoğunluk (toplum) baskısına karşı korunması". Cevap: Toplumun yüzde 75'i örtünüyorsa, niçin çoğunluk başını örtmeyen yüzde 25 azınlığa baskı yapsın? Bu nerede görülmüştür? Diyelim ki baskı yaptı bunun yolu, çoğunluğun dini vecibelerini yasaklamak mı, yoksa tek tek kim baskı yapıyorsa, bunu adli bir mesele sayıp yargıya havale etmek mi? Elbette ikincisi.

2) "Diğer ilke anlaşmazlıkların bir tarafın iradesini diğerine yasak, baskı ve zorla dayatmasıyla

değil, taraflar arasında müzakere ve uzlaşma (yani evet pazarlık) yoluyla çözülmesi". Müzakere sabiteleri tartışmak değil, onlarla nasıl çoğulcu bir düzen kurulabileceğini konuşmaktır. Dinlerin inanç esasları, açık hükümleri tartışmaya açılmaz, pazarlık konusu olamaz. Dinlerin ana vecibeleri, etik grupların kimlik özellikleri veya dillerinin kullanımını "pazarlık" konusu olur mu? Benim dinimden olmayan nasıl benim dinim üzerinde pazarlık yapabilir? Ediyorsa, Kemalist uygulamadan ne farkı kalır?

Bir gerçeği göz önünde bulundurmak lazım: Türkiye'de kadınların yüzde 75'i başını örter. Kimi dini bir vecibe diye, kimi geleneksel olarak. Prensipten devlet, yasama meclislerinin, mahkemelerin, uluslararası kuruluşların insanların tercihlerine karışmaması gerekir. Ancak maalesef hem kamu otoriteleri hem AIHM gibi kuruluşlar bu işe karışmaktadır.

Doğru olanı şu olmalı: Kim hangi dine ve inanca mensupsa, inancı ve dini ondan nasıl giyinmesini ve yaşamasını istiyorsa, -başkalarının inancına ve yaşama biçimine müdahale etmemesi kaydıyla- inancının ve dininin gereklerini yerine getirsin; hizmet alan-veren ayrımı olmaksızın özgürce yaşasın. Bu konu siyaset bilimi ve demokrasi teorisi açısından da hayli kuşkuyla olan "hizmet alan-hizmet veren" ayrımı kriter olamaz. Kimin bir hizmeti almaya ve vermeye liyakatı, eğitim ve formasyonu varsa alır veya verir. İnanmış bir kadını başını örtmeye sevk eden ana amilleri, dini referansları dikkate almadığınız zaman, onu haksız yere meşruiyet krizine iter, mutsuz edersiniz ki, buna kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur.

Bir rahibeyi geleneksel dini kıyafetinden veya inancıyla bir kadını başörtüsünden mahrum bıraktığınızda ona en büyük zulmü etmiş olursunuz. Müslüman kadınlar için başörtüsü kesin, amir dini bir vecibedir. Defalarca yazıldı çizildi, Kur'an-ı Kerim (24/Nur, 31; 33/Ahzab, 59) hanımların başlarını örtmeyi emreder. Kur'an'ın hükümlerini anlamaya çalışırken Hz. Peygamber'in tatbikatına, sünnetine bakılır: Ebu Davud'un yer verdiği bir hadise göre, Nur, 31. ayetinde açıkta kalabileceği belirtilenler, yani "kendiliğinden görünenler" yüz ve ellerdir.

Söz konusu yükümlülük ergenlik yaşıyla başlar. Birgün Esmâ, üzerinde ince -muhtemelen içini gösteren şeffaf- bir elbise ile çıkagelir. Hz. Peygamber (s.a.), baldızını bu vaziyette görünce yüzünü çevirir ve "Esmâ, kadın ergenlik çağına erişip ay hali olmaya başladı mı, onun şu kısmı hariç görülmesi uygun olmaz" buyurur ve "yüz ve elleri"ni işaret

eder." (Ebu Davud, Libas, 31.) Bir başka rivayette Hz. Aişe şöyle der: "Allah'ın Elçisi (s.a.), bileklerinin dört parmak yukarısını işaret ederek '-Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına ergenlik çağına girince, yüzü ve şuraya kadar elleri dışında herhangi bir yerini açması helal değildir' buyurur." (Buhari, Kader, 8; Müslim, Kader, 5; Ebu Davud, Nikah, 4.) Yine Hz. Aişe, Ensar kadınlarının erdemlerini anlatırken bu hükmü açıklar: "Nur Suresi'ndeki kadınlar başlarını örtünler' ayeti inince erkekler bu ayeti eşlerine, kız çocuklarına ve yakınlarına okudular. Ensar kadınları Allah'ın Kitabı'nı doğrulamak ve ona iman etmek üzere her biri geniş eteklerinden kumaşlar (kesip) başörtüsü hazırladılar. Ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.)'in arkasında başörtüleriyle namaza durdular." (Buhari, Nur Suresi Tefsiri, 12.)

İlköğrtemi çağındaki çocukların başlarını örtme konusu da bununla bağlantılıdır. Türkiye'de kızlar 13-14 yaşlarında ergenlik çağına girer. Ergenliğe kadar başın açık olmasında sakınca yoktur. Ama aile (anne-baba) çocuğunu küçük yaşta namaza, örtüye, ibadetlere, dini hayata alıştırmaya teşvik etme hak ve yetkisine sahiptir. Aileler, istiyorlarsa çocuklarının başlarını örtterek ilköğretime de gönderebilmeliler. Bu temel bir haktır.

1) Siz çocuğu ilköğretim ve lise hayatı boyunca dini bilgi ve pratiklerden yoksun bırakın, üniversitede başını istersen kapat deyin, mezuniyetten sonra bir işe girecekse yine başını açtırın. Böyle şey olmaz.

2) Çocuğun velayeti ebeveynine aittir. 18 yaşına kadar çocuk hakkında ailesi karar verir, devlet karışamaz. 18'inden sonra başını açarsa, açsın, buna da aile karışmasın. Devlet, anne ve baba çocuğu istismar ederse, ona zalimane davranırsa, gayri meşru işlerde çalıştırırsa devlet müdahale eder. Ama başını örtüp okula göndereceğim diye talepte bulunan bir anne babayı "Ya kızının başını aç ya da devlet elinden alır (Zafer Üskül doktrini)" diye tehdit etmek ne hukuka, ne insafa sığar. Kim kimin çocuğuna ve ne adına el koyuyor? Komünist Rusya'da bile böyle tatbikat görülmedi.

3) İnsanları rahat bırakmalı; toplumu cahiller sürüsü yerine koyup "eğitmeye" kalkışmamalı.

4) Artık devlet sopsasıyla insanları modernleştirme alışkanlığını bir kenara bırakmalı.

5) Kimseye ne din, ne mezhep, ne ideoloji empoze etmemeli. Herkes inancını özgürce yaşasın, birbirinin hak ve hukukna riayet etsin.

Ulusal ve Uluslararası Mevzuatta Çalışma Hakkı İle Türkiye’de Çalışma Özgürlüğüne İlişkin Yaklaşımlar

Av. Fatma BENLİ

Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Temsilcisi

Türkiye’de Genel Olarak Kadınların İş Yaşamına Katılımları

Türkiye’nin sürekli ilerleyen yapısı, tarihsel sosyo politik önemi kendisini lider konumuna yükseltmektedir. Türkiye’nin ekonomik büyüklükte dünya 16’ncısı olması ve dünyadaki etkinliğini artırması, insan hakları kullanımında da öncü olmasını gerektirmektedir. Dünyada ülkelerinin gelişmişlik kriterlerinin en önemlilerinden birisini kadın teşkil etmektedir. Bir ülkede kadınların konumlarının iyi olması, ülkenin gelişmişliğinin göstergesidir. Diğer tüm etkenler ne düzeyde olursa olsun bir ülkenin kadınlarının konumlarını yükseltmeden refah düzeyine ulaşması mümkün değildir.

Buna karşın Türkiye’de baş döndürücü hızla yapılan ilerlemeler, kadınların haklarını kullanmalarına yönelik istatistikler değerlendirildiğinde birden geriye düşmektedir. Türkiye tüm modern ve çağdaş söylemine ve özellikle 2002 yılı sonrası hukuki anlamda kadın erkek fiili eşitliğinin sağlanması için pek çok yasada düzenleme yapılmasına karşın, kadın erkek istatistiklerinin karşılaştırıldığı “*Dünya Cinsiyet Haritası*”nda halen çok gerilerdedir. Türkiye, kadınların eğitim, çalışma ve siyasal yaşama katılımları konusunda, hem AB hem OECD hem kadın hakları konusunda tartışmalı bazı ülkelerin gerisinde kalmış durumdadır. Bu durum Türkiye’deki şartlarla ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Zira istatistiklerin düşük olması, ülkenin gelişmemiş olmasından kaynaklanmamakta, aksine erkekler haklarını kullanırken kadınların genel olarak haklarını kullanmamasından kaynaklanmaktadır.¹

1. Örneğin Türkiye’de okuma yazma bilmeyen erkek bulunmamaktadır, zorunlu eğitim 12 seneye çıkartılmıştır. Ancak Osmanlı döneminin sonlarından itibaren kadın okur yazarlığı teşvik edilmesine rağmen Türkiye’de halen okuma yazma bilmeyen beş milyon üstünde kadın vardır. Bu da eğitim istatistiklerini düşürmektedir.

Zira Türkiye’de gelişmişliğin ölçüsü, sadece batılı gibi görünme olarak algılanmaktadır. Bir taraftan modern laik bir ülke olarak kadın hakları söyleminde bulunurken öbür taraftan bu söylemin altını dolduracak somut çalışmalar yapılmamaktadır. Örneğin Türkiye, 1937 yılında pek çok Avrupa ülkesinden önce (Fransa ve Almanya 1946, İsviçre 1971) kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermekle² övünen bir ülke konumundadır. Ancak politik yaşama katılmak isteyen kadınların önlerindeki görünmez duvarların aşılabilmesi, Türkiye’yi Dünya ortalamasının altına düşürmektedir. Türkiye’de parlamentodaki kadının oranının %9.1 olup bu oran belediye başkanlarında sadece % 0,92’dir.³

Bu durum, Türkiye’de bir taraftan Anayasa’da devlete kadın erkek eşitliğini sağlama görevi verilir ve pozitif ayrımcılık tanınırken, diğer taraftan fırsat eşitliği sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Zira eşit hak tanımak, eşit haklandırmak anlamına gelmemektedir. Önemli olan pratikteki uygulamadır. Bunun en önemli tezahürlerinden biri ekonomik nedenlerden çalışma hayatı oluşturmaktadır.

Avrupa’da yaşayan ortalama kalifiye kadınların istihdam oranı %49’dur⁴. Bu rakam örneğin

2. Gerçekte seçme ve seçilme hakkının kimse tarafından verilme-yip, doğuştan Allahın lütfettiği insan olma onurunun gereği olarak var olması, günümüz söylemlerinin gerçekte ne kadar geride olduğunun diğer bir kanıtıdır. Peygamberimizin Medine’den kendisini davete gelen gruptaki kadınlardan da biat alması, çalışma hayatı açısından ise Hz. Hatice’nin tacir olması, Hz. Ayşe’nin günümüz anlamıyla hukukçu olması bu anlamda dikkate değer örneklerdir.

3. Türkiye Kadın belediye başkanı oranlarına ilişkin istatistiklerde 57 ülke içinde 54. sırada yer almaktadır. Belediye meclislerinde kadın üye oranı % 4,52, İl genel meclislerinde kadın üye oranı % 3,26’dır. 300 binden çok yerel seçilmiş içinde 4 binden daha az kadın olup, toplamda yerel seçilmişlerin içinde kadın oranı yalnızca % 1,23 düzeyindedir. (http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=983&tipi=9&sube=0)

4. http://www.ksgm.gov.tr/uluslararası_Belgeler_cedaw.php, URL erişim tarihi: 23.01.2013

Endonezya’da %60’dır. Türkiye’de ise %26 olup Türkiye’deki kadın çalışma oranı AB ve OECD’de de en düşük oranı oluşturmakta ve yıllara göre de azalma göstermektedir.⁵

Kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük olma sebebinin, Türkiye’deki kültürel yapı olduğu iddia edilse de, TESEV’in “Siyaset Üst Yönetim ve İş Yaşamına Katılmayan Kadınlar” çalışması, eğitimde olduğu gibi, kadınların iş yaşamına katılmalarında Türkiye halkının çoğunluğunun gelenek ya da muhafazakarlıktan kaynaklanan ön yargıları olmadığını ortaya çıkarmıştır. Halkın %92.2’si çalışan kadının kendisine saygısının artacağını, %87.2’si aileden zengin de olsa çalışmanın kadını daha iyi vatandaş yapacağını, % 92.2’si çalışmak isteyen her kadının çalışabilmesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı şekilde çalışan bir kadının namusunu koruyamayacağı önermesine halkın sadece %7.6’sı katılmıştır.⁶

TESEV’in “İş Yaşamına Katılmayan Kadınlar Araştırması”, kadınların çalışmama nedenlerinin onların ya da ailelerinin kadınların çalışmasına ilişkin olumsuz düşüncelerinden değil, çalışmaları durumunda ev çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerine yeterince zaman ayırmamaktan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. **Bu noktada çoğunluk oluşturan görüşler, çalışan kadınlara karşı ön yarıdan çok, çalışan kadınların ev işi ve çocuk bakımı gibi kadının görevi kabul edilen yükümlülükleri ihmal edecekleri kaygısının kadın istihdamını engellediğini ortaya koymaktadır.**

5. Bu oran 1990 yılında % 34,1 (Bkz. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadının Durumu, Ankara 2008) Tarım toplumunda iken çalışan kadınların oranı daha yüksek iken, kentleşme sürecinde kadınların hem aile yükümlülerini hem çalışma şartlarını yerine getirmede karşılaştıkları zorluklar kadınlarının çalışma oranını çok daha fazla düşürmüştür. Son dönemlerde devlet tarafından primlerinin ödenmesi gibi yapılan teşvikler öncesi bu rakam %24’lerdedir.

6. Toprak, Binnaz/Kalaycıoğlu, Ersin: “Siyaset Üst Yönetim ve İş Yaşamına Katılmayan Kadınlar”, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), İstanbul 2004. (Türkiye halkını temsil niteliğine sahip örneklem çerçevesinde 1557 kadın ve 993 erkekle yüz yüze görüşmeler dayanılarak yapılmıştır.)

İş kanununda ücret eşitsizliği yasaklansa da kadınlara genel olarak daha düşük ücret verilmesi kadınların hamilelik doğum gibi sebeplerle işten ayrı kalacağı için daha az tercih edilmesi, işten eve gittiklerinde çocuk yaşlı ve ev bakımının genel olarak kadında kalması kadınlarının zaten masraflar çıktığında çok fazla kalmayan düşük ücretler için çalışmasını engellemektedir. Üstelik iş gücü piyasasına giren kadınlar daha çok kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu işler süreli ve geçici çalışmayı, sosyal güvencesizliği ve daha düşük ücreti beraberinde getirmektedir.⁷ Özel sektörde çalışan kadınlar işe alınmada erkeklerden daha az tercih edildiği gibi, en önce onlar işten çıkartılmaktadır. İş gücü piyasasına girişteki ayrımcılık kadınların ekonomik hayattaki katılmalarını azaltmaktadır.

İş Yaşamında Baş Açık Olma Şartının Kadınlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Hukuki Değerlendirmesi

Kadın istatistiklerinin bütün yasal mevzuattaki ilerlemelere ve ülkenin gelişmişlik düzeyindeki diğer artışlara rağmen çok düşük kalmasının sebeplerinden bir tanesi, ülkedeki başını örten %62 oranındaki⁸ kadının kamusal alanın dışında bırakılmaya çalışılmasıdır. Bu kadınlar modern görüntüde kabul edilmediğinden, arka planda kalmaya zorlanmaktadırlar. **Kadınların %62’i eğitim, çalışma ve siyasal hayatın dışına bırakıldığında, kalan %38 kadının ülke içindeki oranı tek başına yeterli olmamaktadır.**

Kıyafet, tüm hukuki yapılarda, otoriter sistemlerin tersine bireyin tercihi olarak dokunul(a)mazdır. Bir kadının başını örtmesi, gerek kıyafet, gerek dini inancın yaşanması, temel hak ve özgürlüklerin kapsamı içerisindedir. Aynı durum başörtüsü

7. Avrupa Komisyonu, 2009 yılı Türkiye İlerleme Raporu, yapılan araştırmalarda kadınların, daha düşük statülü ve ücretli işlerde çalışmaya razı olduğu şeklindedir. Türkiye’de istihdama katılan kadınların %48.5’i tarım sektöründe, %14.4’ü sanayi sektöründe, %37.1’i ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. İşteki durumları açısından bakıldığında 100 kadından sadece 14’ü, kendi hesabına ve işveren konumunda çalışmakta, 47’si herhangi bir ücret ya da yevmiye karşılığında çalışmakta ve 39’u ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır

8. Toprak Binnaz/ Çarkoğlu Ali, Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset. İstanbul 2006, TESEV Yayınları, s.58, Milliyet Gazetesinin araştırmasına göre ise %69, 4’ü başını örtmektedir (03.12.2007, Türbanın Hızlı Yükselişi Milliyet Gazetesi <http://www.milliyet.com.tr/2007/12/03/guncel/agun.html>, URL erişim tarihi: 23.01.2013) Başörtüsü üzerine farklı kuruluşlar tarafından tekrarlanan alan araştırmalarında ortaya çıkan ortak payda, en muhafazakar rakamlarla, Türkiye’de kadınların en az yüzde 60’ının bir tür başörtüsü örttüğünü, bu oranın üniversite mezunu kadınlar düzeyinde de yüzde 16’yı bulduğunu göstermektedir (METROPOLL, 2008).

örtmeye zorlayan hukuk sistemleri ya da geleneksel yapı için de geçerlidir. Başörtüsü kullanımı dini bir yükümlülüğün gereğidir. Bir ibadettir. **Bu konuda karar vermesi gereken tek kişi, devlet ya da toplum değil, sadece ve yalnızca kadının kendisidir.**

Bu nedenle gerçekte bir hukuk devletinde, bir kadının başını örtmesi ya da açmasına farklı muamele uygulanamaz. Zira kişisel kimlik, maddi ve manevi bütünlük, ismini, giyim tarzını seçme gibi konular, bireyin özgürlük alanına girer. Burada önemli olan, bireyin kendi kimliğini belirleme yeteneğidir. Bir başka deyişle ‘istediği gibi olmaya karar vermesi ve olması’dır. Bu sadece kapalı alanda bir kimliğe sahip olma hakkı değildir; kişi devlet tarafından görülme istediği şeklini ve kendini başkalarına sunma şeklini seçmekte serbest olmalıdır⁹.

Nitekim yakın zamanda Almanya’da Berlin İş Mahkemesinin başörtülü olduğu için işe alınmayan bir diğ hekimine ilişkin, (Türkiye’deki İş Kanununun 5. Maddesi ile öngörülen) Eşit Muamele ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile verilen tazminat kararı (55Ca 2426/12) konuya açıklık getirmesi açısından önemlidir. Kararda; *“Başörtüsü, iş güvenliği, estetik, eşit muamele ya da kıyafet yönetmeliği çerçevesinde çıkarılması istenebilecek herhangi bir kıyafet ya da aksesuar değildir. Çevreye karşı kendi dindarlığını doğrudan ifade etmeye, dinin icrasına yönelik bir eylemdir. Başörtüsünün takılması davacının keyfiyetine bağlı değildir, inancının gereğidir.”*¹⁰ ifadeleri yer almaktadır.

Sonuçta bir kadının saçının açık yada örtülü olması, yaptığı işi engellemez. Başın örtülmesi veya açılması mesleklerinin gereği ile ilgili değil, tercih ve inancıyla ilgilidir. Saçlarını açma, istediği gibi şekil verme, boyatma özgürlüğüne sahip olan bir kadının, hem başını örtme hem avukat olarak çalışma özgürlüğüne sahip olmadığı kabul edilemez.

Türkiye’de ise başörtülü kadınların ne zaman, nereye girip nereye giremeyecekleri, hangi hakları kullanıp hangilerini kullanamayacakları ve hatta

kimin eşi olduklarında sorun çıkıp çıkmayacağı, üzerinde en çok konuşulan konulardan bir tanesi olmuştur. Modernlik algısı üzerinden gerçekleştirilen tartışmalar, başörtülü kadınların en temel haklarını kullanırken ‘sorun’ telakki edilmeleri ve farklı muameleyle maruz kalmaları ile sonuçlanmıştır. Öyleki 1997-2010 yılı arası en çok tartışılan konu, başörtülü öğrencilerin üniversitelere girip giremeyeceği olmuştur. **Bu gün Türkiye’de herkes, ya-**

şananların aslında 28 Şubat

post-modern darbe sürecindeki ülkeye 30 milyar 183 milyon dolar kaybettiren 25 bankanın kapatılması¹¹ ile ilintili olduğunu artık farkındadır. Ancak kaybedilen seneleri geri getirmek mümkün değildir. **Başörtülü öğrenci üniversite eğitimi alsın mı almasın mı diyerek kaybedilen on üç sene, sadece okul dışında kalan başörtülü öğrencilere ve ailelerine zarar vermemiştir. Tüm Türkiye’ye enerji ve zaman kaybettirmiştir. Bu süreç ciddi bir ayrışma vesilesi olmuştur. Yasağın neden olduğu tartışmalarda, örneğin kadınların çalışma oranının neden sürekli azaldığı ekonomik anlamda güçlü olmayan kadınların haklarının korunmasının mümkün olmayacağı gerçeği göz ardı edilmiştir.**

2010 yılı itibarı ile yükseköğretim kurumlarında üniversitelerdeki başörtüsü yasağı kalksa da, çalışma hayatında sorunlar halen devam etmektedir. Kamu kurumlarının her aşamasında görevin niteliğine bakılmaksızın başın açık olma şartı aranmaktadır.

11. Şu an yargılanmakta olan 28 Şubat Darbe Süreci’nin en az konuşulan meselesi Bankacılık ve Finans boyutu. 28 Şubat Darbe Süreci’nin Özal’ın Öldürüldüğü 17 Nisan 1993 tarihinden Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlık koltuğuna oturduğu 14 Mart 2003’e kadar olan dönem diye sınıflandırmak isabetli olur. Bu 10 yıllık dönemde EGE BANK, TÜRK BANK, İNTER BANK, İKTİSAT BANKASI, ETİ BANK, TOPRAK BANK, EGS BANK, YURT BANK, BANK EKSPRES, ESBANK, BANK KAPİTAL, PAMUK BANK, DEMİR BANK, ULUSAL BANK, YAŞAR BANK, SİTE BANK, TARİS BANK, KENT BANK, SÜMER BANK, BAYINDIR BANK, MARMARA BANK, İMPEX BANK, KIBRIS KREDİ BANKASI İSTANBUL ŞUBESİ, TYT BANK, VE İMAR BANK battı. Batan veya batırılan 25 Banka faizsiz hesaplandığında devlete maliyeti TMSF nin 2009 yılında resmi açıklamasına göre 30 milyar 183 milyon dolar. Bunun merkez bankasının piyasa şartlarında uygulandığı faiz üzerinden hesaplandığında ülke hazinesine etkisi ise 50 ile 65 milyar dolar arasında. Borçluların devlete ödediği, daha doğrusu TMSF’nin tahsil edebildiği meblağ ise 18 milyar 494 milyon dolar. TMSF 20018’e kadar 3 milyar 612 milyar dolar daha tahsilat beklentisi içinde. (<http://www.gunumuz.com/28-subatta-batan-bankaların-toplam-maliyeti-52-milyar-dolar-61227.html>), URL erişim tarihi: 27.12.2012)

9. Harris- O’Boyle, Warbrick, s.307

10. <http://www.zaman.com.tr/dishaberler/alman-mahkemesi-ayrimciliga-dur-dedi-basortusu-yasagi-yasalara-aykiri/2004549.html>, URL erişim tarihi: 23.01.2013

Halbuki Türkiye Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’ye taraftır. Sözleşmenin 25. Maddesi “Siyasi haklar” ı düzenlemektedir. Madde;

Her vatandaş, bu sözleşmenin 2. maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir:

a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma

b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme;

c) **Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerine girme**

şeklinde.

Türk Anayasa’sı da kamu hizmetine girme açısından ayrımcılığı yasaklamaktadır. Anayasanın 70. maddesine göre her Türk vatandaşının devlet memuriyetine girme hakkı vardır.

Anayasa’nın 70. Maddesi;

“Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiç bir ayırım gözetilemez.”

hükmünü içermektedir.

Anayasa ve kanunlarda başın örtülü olmasını engelleyen bir madde bulunmamaktadır. Başın açık olmasını gerektiren tek mevzuat 25. 10. 1982 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmeliği”dir. Kılık Kıyafet Yönetmeliğinde sadece saçlar değil, ayakkabının sandalet olmayacağına, tırnakların,

favorilerin, bıyıkların boyuna kadar pek çok hüküm yer almaktadır. Yönetmelikte ayakkabı biçiminden tırnakların boyuna kadar kıyafetin en ince ayrıntısıyla düzenlenmektedir. Yönetmeliğin başın açık olma şartı dışında diğer hükümlerine uymayan memurlar hakkında işlem yapılmamaktadır.

Bu noktada başörtülü kadınların çalışma hakkının kısıtlanmasının ulusal ve uluslararası hukukta güvence altına alınan çalışma hakkının kısıtlandığını ifade etmek mümkündür. Sonuçta Türkiye’de hukuki mevzuat, çalışma hakkını güvence altına almaktadır. Ceza yasasında ayrımcılığı yasaklamaktadır.¹² İş Kanununda “eşit muamele” düzenlenmektedir.¹³ Halkın büyük çoğunluğu eğitim ve kamu yaşamında başörtüsünün yasaklanmasına karşıdır.¹⁴ Yapılan araştırmalar halkın % 67.9’unun isterlerse başörtülü kadınların memur olması gerektiğini¹⁵ düşündüğünü göstermektedir. Olması gereken Anayasa’nın öngördüğü şekilde hizmetinin gerektirdiği şartlar dışında afaki bir şart getirilmemesidir.

12. Anayasa “Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiç bir ayırım gözetilemez.” demektedir. Devlet Memurları Kanunu’nun 48. maddesinde “devlet memurluğuna atama da genel ve özel şartlar” düzenlenmektedir. Kıyafet biçimine ilişkin bir ifade mevcut değildir. İş Yasası “Dini inanış fikri durumu nedeniyle kimseye ayrımcılık yapılamayacağı” düzenlenmektedir (Md 5) 25.10.1982 tarih, 17849 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmelik” Yönetmeliğin 5. maddesine göre kadınlar için öngörülen kılık ve kıyafet; “Elbiseler temiz, düzgün, ütülü, sade; ayakkabılar ve/veya çizmeler sade ve normal topuklu, boyalı; görev mahallinde baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış; tırnaklar normal kesilmiş olur. Ancak bazı hizmetler için özel iş kıyafeti varsa görev sırasında kurum amirinin izni ile bu kıyafet kullanılır. Pantolon, kolsuz ve çok açık yakalı gömlek, bluz veya elbise giyilmez. Etek boyu dizden yukarı ve yırtmaçlı olamaz. Terlik tipi (sandalet) ayakkabı giyilmez.” şeklinde belirlenmiştir. Devlet Memurları Kanunu’nun 125A/g bendine göre “Belirlenen Kılık kıyafet hükümlerine uymamak” disiplin suçunun karşılığı uyarma disiplin cezasıdır.

13. İş Kanunu madde 5.

14. TESEV araştırmasına göre “Devlet memuru kadınların isterse başlarını örtmelerine izin verilmelidir” değerlendirmesine katılanlar % 67.9’dur. “Üniversite öğrencisi kızların isterlerse başlarını örtmelerine izin verilmelidir” değerlendirmesine katılanlar da % 71.1’dir. Yapılan pek çok ankette genel olarak Türk halkının yaklaşık %70’den fazlasının hem üniversitelerde hem de kamu kurumlarında memur olarak çalışmaya ilişkin yasağa karşı olduğunu göstermektedir. Bkz. BENLİ Fatma, “Başörtüsü yasağının anketler ve insan hakları kuruluşlarının raporları ışığında değerlendirilmesi” Köprü Dergisi, S. 84, 2003. s.28. Başörtülü kadınların ayrımcılığa uğramaması için %100’ün onay vermesi ve alışverişe, hastaneye gitmek ve eğitim görme için kıyafetinin herkes tarafından onaylatılmasını şart koymak insan hakları söylemi ile çelişmektedir. Yapılan başka bir araştırma % 10’un başörtülü kadının hastanede tedavide, % 5’in alışveriş yaparken türban/başörtüsü takılmaması gerektiğini düşündüğünü ortaya koymuştur. Bkz. Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı(TÜSES): ‘Türkiye’de Siyasal Parti Yandaş ve Seçmenlerinin Etnik/Dinsel Kimlikleri ve Siyasal Yönelişleri Araştırma Dizisi.

15. TESEV, 2006, <http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Final%20Rapor-din-toplum.pdf>

Sonuçta kişinin başının açık ya da örtülü olması, işini gereği gibi yapmasına engel değildir. Anayasada memuriyete giriş şartları için öngörülen eğitim ve liyakat gibi şartların arasında, kıyafet biçimi öngörülmemektedir. Bu nedenle 1999 yılına kadar, başörtülü olarak memuriyete kabul edilmiş, başörtülü fotoğraflarının yer aldığı kimlik kartları bulunmaktaydı. Türkiye’de post-modern darbe olarak adlandırılan 28 Şubat kararları sonrası başını örten kadınlar, özellikle kamu hayatından dışlanmışlar, baskılarla istifa etmeyenler memuriyetten çıkartılmıştır.¹⁶ 1999 yılı sonrası memuriyete giriş sınavlarında başörtüsü yasağı getirilmiştir. 2011 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapacak vaizeler bile Kamu Personeli Giriş Sınavında başını açmak zorunda bırakılmıştır.¹⁷ Halbuki mevzuat ya da daha önce düzen içinde senelerce çalışan olumlu siciller alan kadınlar değişmemiştir. **Sadece post-modern darbe sonrası oluşturulan ortamda başörtülü kadınlara olan bakış açısı değişmiştir.**¹⁸ Halen de çalışma hayatındaki yasakçı uygulamanın, istisnalar dışında devam etmesi hukuk temelinde ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

16. 1998-2002 dönemi arasında beş bine yakın memur memuriyetten çıkartılmış, on bine yakını istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Süreçte başörtülü memurlar soruşturma geçirmeye başlamış, başlarını açmayanlar fiilen gerçekleştirilmeyen isnatlarla memuriyetten çıkartılmışlardır. Bu suretle binlerce kadın ve ailesi mağdur edilmiştir. Ayrıca başörtülü memurların istifa etmesini sağlamak için hakkında ceza davaları açılmıştır. Bu süreçte pek çok öğretmenin yanı sıra, görevi gereği ameliyat binesi takmak zorunda olan ameliyathane hemşireleri dahi, başlarını örttükları için hâkim önünde ifade vermek zorunda kalmışlardır.(Fatih 1. Asliye Ceza Mahkemesi, 17/12/2002 tarihli 2001/983 Esas, 2002/658 Karar.) Açılan davalar beraatla sonuçlanmıştır. Ancak yüzlerce memur, başörtülü görev yaptıklarından ceza mahkemelerinde yargılanmamak için başını açmış ya da istifa etmişlerdir. Bu süreçte daha önce 10 – 15 sene öğretmen olarak çalıştığı halde haksız isnatlarla işten çıkartılmış, açtıkları davaları incelenmeksizin reddedilmiştir. Bu sayı Türkiye genelinde beş bine yakındır. İstifa etmek zorunda kalan başörtülü kadın sayısı ise on binin üstündedir. Eğitim-Bir Sendikası sadece İstanbul’da 1998-1999 yılında 107 stajyer öğretmenin memuriyetle ilişkisinin kesildiğini, 420’si hakkında soruşturma açıldığını, 81 tanesi hakkında ceza davası açıldığını, 50 tanesinin istifa ettirildiğini, 131 tanesinin başka okula gönderildiğini ve 2287 öğretmen hakkında başörtülü olduğu için işlem yapıldığını ortaya koymaktadır. (Eğitim-Bir Sendikası, 1998-1999 Eğitim Yılı İstanbul’daki M.E.B. Bağlı Okullarda Kılık-Kıyafet Bahanesiyle Cezalandırılan Öğretmen Sayısı Raporu)

17. Kamu kesiminde kadın istihdam oranı %33 olup bu toplam istihdam içerisindeki kadın oranından çok daha yüksektir <http://www.ucansupurge.org/images/stories/ssgss-rapor.pdf>, s.51.

18. Bir daha alınmamak üzere memuriyetten çıkartılan, artık hademe olarak dahi çalışmayan memurlar arasında, artık sekiz sene öğretmenlik yapan ve kanser tedavisi nedeniyle aldığı Sağlık Kurulu Raporunun bitmesi beklenmeden, savunması alınmadan devlet memurluğundan çıkarma cezası almış öğretmenler de bulunmaktadır. (BENLİ Fatma, Başörtüsü ile İlgili Hukuka Aykırılıkta Sınır Yok, İstanbul 2005, s. 325)=

Devlet memuru olmak, düzenli ve sürekli kazanç ve çalışma saatlerinin uygunluğu, sosyal güvence ve bu tür imkânların verdiği rahatlık çerçevesinde pek çok kadın tarafından tercih edilmektedir. Üstelik kamu kurumlarında ücret eşitsizliği ya da işe alınmada cinsiyet ayrımcılığı söz konusu değildir. Ancak istisnalar dışında bu kadınların başörtülü olmasına imkan yoktur.

Bu durumda kamu sektöründeki başörtülü kadınların çalışmasını engelleyen yasal, fiili ve psikolojik engeller, 2011 verilerine göre iki milyon üç yüz bin kişinin istihdam edildiği kamu hizmetlisi pozisyonundan Türkiye’nin kadın nüfusunun büyük bir bölümünü dışlamaktadır.

Üstelik devlet memuriyetinde başörtüsü yasağının bulunması, özel sektörü olumsuz etkilemektedir. **Kamu görevlisi olmayan ancak meslek odalarına kayıtlı olarak çalışan doktorlar, eczacılar, diş hekimleri gibi serbest meslek mensupları ile avukatlar¹⁹ ve noterler de, bağlı buldukları birliklerin ve odaların oluşturduğu meslek kuralları nedeniyle başörtülü olarak çalışmamaktadırlar.²⁰ Ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar oda yönetimleri tarafından yönetmelikler ve meslek kuralları ile meşrulaştırılmaktadır. Halen meslek odaları başörtülü ka-**

19. Başörtülü avukatların duruşmalara girmesi, Danıştay 8. Dairesinin 2012/5257 Esas sayılı 05.11.2012 tarihli kararı ile meslek kuralının 20. Maddesi hakkında Yürütmeyi Durdurma kararı verilmesi ile mümkün olmuştur.

20. İlhan Ebru/Genç Özge, “Başörtüsü Yasağından Kaynaklanan Sorunların Çözümüne Yönelik Yol Haritası”, TESEV Yayınları, İstanbul 2012, s. 56.

dınları birliklerine kaydetmeyerek çalışanlarını engellemektedir.²¹

Bu nedenle kamu sektöründe çalışmayan başörtülü kadınlar özel sektörde etkileri oldukça ağır olan başka bir ayrımcılıkla karşı karşıya gelmektedir. TESEV tarafından yaptırılan Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü öğretim görevlisi Dilek Cündoğlu’nun gerçekleştirdiği araştırma, *Kamuda başörtüsü yasağının özel sektördeki kadın istihdamını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.*²² Buna göre özel sektör, başörtülü kadınların yasağın yayılma etkisinden ötürü ayrımcılığa uğradıkları bir alan niteliğindedir.²³

Başörtülü kadınlar, bazı kuruluşlar tarafından, işin yapılmasıyla doğrudan ilgili olup olmamasına bakılmadan ‘modern’ kurum imajına uymadığı için baştan kabul edilemez bir durum olarak²⁴ görülmektedir. Bunun dışında bazı özel iş yerleri, başörtülü kadın istihdam etmekte, ancak başka alternatif olmadığı için kalifiye personele ödediklerinden düşük ücret ve düşük standartlar önermektedir. Bu suretle başörtülü kadınlar “devlette çalışıyor” olsalar, eşit işe eşit ücrete çok daha yakın olabilecekken, özel sektörde çalışmak durumunda olmak bu kadınları daha düşük ücretleri kabul etmek zorunda bırakabilmektedir. Örneğin başörtüsüne

21. 05 Ocak 2013 “Gıda Mühendisleri Odası ve Başörtü Yasağı” TMMOB Gıda Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisi Betül Koç’un üyelik başvurusunu ‘başörtülü’ diye geri çevirdi.

<http://www.gidagundemi.com/kultur-sanat/mevzuat/gida-muhendisleri-odasi-ve-basortu-yasagi-h602.html>, URL erişim tarihi: 23.01.2013

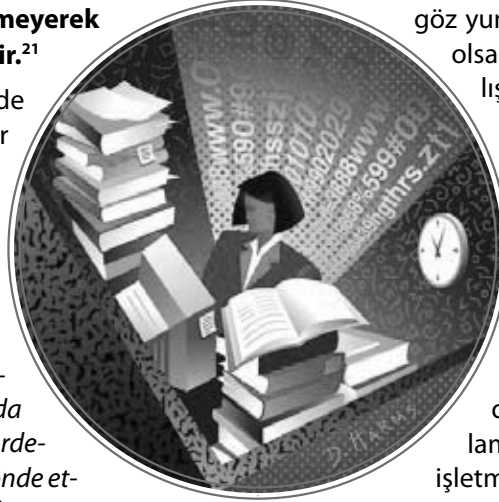
22. Cündoğlu Dilek, Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar, TESEV Yayınları, İstanbul 2010.

23. 2010 Türkiye’de uzman meslek sahibi başörtülü kadınların iş piyasalarına girerken ya da iş piyasalarında var olurlarken neler yaşadıklarını öznel ve nesnel düzeylerde anlamayı hedefleyen çalışma da başörtüsü yasağının başörtülü kadınların istihdamını doğrudan olumsuz etkilediği tespit edilmekle birlikte, bu süreçteki tek engelin, başörtüsü yasağı nedeni ile kamuya ait işyerlerinde çalışmalarının önündeki engel olmadığı anlaşılmıştır. Aksine, başörtüsü yasağının çeşitli katmanlara yayılarak dalgalar halinde iş piyasalarını etkilediği; özel şirketlerde de başörtülü kadınların “görünür” durumda olmalarını;

(1) işe alınmalarında,
(2) ücret politikalarında,
(3) çalışırken ve

(4) terfilerde engelleyici bir faktör olduğu ortaya konmuştur. Gerek iş piyasalarından, gerekse ev içindeki geleneksel iş bölümüne dayalı rollerden ve ataerkil örüntülerden beslenen aile anlayışından kaynaklanan farklı baskılar ve beklentiler de uzman meslek sahibi başörtülü kadınların iş piyasalarında var olmalarını engellemekte veya zorlaştırmaktadır. (CÜNDİOĞLU, s. 7.)

24. CÜNDİOĞLU, s.81.

göz yuman bazı özel eğitim kurumları olsa da, buralarda da ücretler ve çalışma koşulları başörtülü kadınların aleyhine olmaktadır.

Uzman mesleklerde çalışan başörtülü kadınlardan, iş bulduklarında da “görünmez” olmaları, aktif ve yüksek statülü rolleri istememeleri beklenmektedir. Büyük kurumsal şirketlerde ve kamu dairelerinde çalışma olanağı bulamayan başörtülü kadınlar, küçük işletmelerde çalışabilmektedir. Bu çalışma ortamlarında da başörtülü kadınlar, daha düşük ücret alıp daha uzun mesai yapmayı, yükselme olanaklarının sınırlı olmasını kabullenmek zorundadırlar.

Her türlü ayrımcılığı engellenebilmesi için, ayrımcılıkların görünür olması gereklidir. Oysa kadınların başörtüsü üzerinden iş dünyasında maruz kaldıkları ayrımcılıklar görünür değildir. Kamuoyunda kamuda çalışmanın yasak olduğu, ancak özel sektörde bir sorun yaşanmadığı kanısı yaygındır. Oysa, yapılan çalışmaların ortaya konduğu üzere, başörtüsü yasağı, sadece kamu sektöründe değil, özel sektörde de çalışma hayatını kadınların aleyhine etkilemektedir. Kamudaki başörtüsü yasağının özel sektör üzerinde de yayılma etkisi vardır. Dolayısıyla başörtüsü yasağından doğan ayrımcılıklara ilişkin yapılacak her türlü düzenleme, tüm çalışma hayatını da kapsamak durumundadır.²⁵

Avrupa Parlamentosu, başörtüsü kullanan kadınların çalışma hayatında cinsiyet ayrımına dayanan dolaylı bir ayrımcılık yapıldığını²⁶ ifade etmiştir. Kadınlara kamuda çalışmak için başlarını açma mecburiyeti getirilmesi, CEDAW Sözleşmesinde güvence altına alınan “her insanın vazgeçilmez hakkı olan çalışma, mesleğini ve işini serbestçe seçme hakkı, meslekte ilerleme hakkı, iş güvenliğine sahip olma, hizmet karşılığı imkanlardan, menfaatlerden yararlanma hakkı”nı kullanmasını engellemektedir. Bu durum aynı zamanda başörtülü kadınların ekonomik bağımsızlığa sahip olmalarının engellenmesi ve kendileri ve topluma verimli olabilecekleri alanlarda çalışmak yerine, atıl kalmaları ile sonuçlanmaktadır. Başörtüsü

25. CÜNDİOĞLU

26. Türkiye’de Sosyal, Ekonomik ve Politik Hayatta Kadınların Rolüne İlişkin Avrupa Parlamentosu Önergesi, 13 Şubat 2007, Strasbourg (2006/2214/INI)

kullanan kadınların karşılaştıkları, başörtüsünden ve kadınlıklarından kaynaklanan ayrımcılıklar işçilikte de memuriyette de incitici, dışlayıcı ve temel hakları ihlal edicidir ve hızla sona erdirilmeleri önemlidir.²⁷

Sonuç ve Öneriler

Çalışma hakkının kullanımının kadınların saçlarını göstermesine bağlandığı bir sistemin hukuken kabul edilmesine imkan yoktur. Hizmetin niteliklerine aykırı her türlü yasak, çalışma hakkının ihlali niteliğindedir. Bu yönde mevcut olan yönetmeliklere ve uygulamalar hem ulusal hem de uluslararası hukuka çelişmektedir. Bu noktada yapılması gereken başörtülü kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları ayrımcılığın sona erdirilmesidir.

Bunun için *Türkiye Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme* yükümlülüğü gereği olarak;

- 25.10.1982 tarih, 17849 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan *“Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmeliği”* değiştirmeli ve hizmetin niteliği ile ilgili olmayan başı açık olma şartını kaldırmalı²⁸,

- Anayasa’ya “Tarafsızlık ilkesinin gereği olarak devlet kamu istihdamında dine, inanca, mezhebe, kanaate ve felsefi görüşe bağlı tercihleri ve pratikleri nedeniyle hiç kimseye ayrımcılık yapamaz.” maddesini eklemeli,

- Anayasa’da ayrımcılığın tanımını yapmalı,

- İşyerlerinde kılık kıyafet nedeni ile ayrımcılığı engelleyen yasal düzenleme yapmalı,²⁹

- Ayrımcılıkla Mücadele Yasası çıkartılmak sureti ile ideolojilerine göre kişilerin hak ve

27. İLHAN/GENÇ, s. 59.

28. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesiyle yönetimi ele geçiren Millî Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen bu yönetmeliğin bugünün koşullarında yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Yönetmelik’te, kılık kıyafete ilişkin mevcut durumdaki kadar detaylı açıklamaların yer almaması çözüm olacaktır. İLHAN/GENÇ, s. 31.

29. Ayrımcılık, Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) başlı başına bir suç olarak tanımlanmasına karşın, bunun pratikte geçerli kılınması zordur. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün 122. maddeyle ilgili topladığı istatistiklere göre, 2006 ve 2007 yıllarında bu madde yalnızca bir kez gündeme gelmiştir. Bu noktada özel olarak ayrımcılığın yasalarda yer alması ve kılık kıyafet nedeni ile ayrımcılık yapılamayacağı özel olarak belirtilmesi gerekmektedir. Zira başörtüsü kullanan kadınların karşılaştıkları, başörtüsünden ve kadınlıklarından kaynaklanan ayrımcılıklar işçilikte de memuriyette de incitici, dışlayıcı ve temel hakları ihlal edicidir ve hızla sona erdirilmeleri önemlidir.

İLHAN/GENÇ, s.59.

hürriyetini ihlal eden kamu gücü kullanıcıları hakkında işlem yapılmalıdır.

Kaynakça

- BENLİ Fatma, 1964-2011 Türkiye ve Dünya’da Başörtüsü Yasağı Kronolojisi, Ankara: Mazlumder Yayınları, 2011
- BENLİ Fatma, Başörtüsü ile İlgili Hukuka Aykırılıkta Sınır Yok, İstanbul: 2005
- BULLOCK Katrione, Müslüman Kadınları ve Tesettürü Yeniden Düşünmek Tarihsel ve Modern Kişilere Meydan Okumak, Karakalem Yayınları, (Çev.: Şeviker, Muhammet), İstanbul 2005.
- CİNDÖĞLU Dilek/ DURAKBAŞA Ayşe, *İşyerlerinde Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve*
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women Forty-sixth session 12-30 July 2010 Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Turkey, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/485/60/PDF/N1048560.pdf?OpenElement>, URL erişim tarihi: 27.12.2012
- CÜNDÜOĞLU Dilek, Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar, TESEV Yayınları, İstanbul 2010.
- Eğitim-Bir Sen, 1998-1999 Eğitim Yılı İstanbul’daki M.E.B. Bağlı Okullarda Kılık-Kıyafet Bahanesiyle Cezalandırılan Öğretmen Sayısı Raporu
- EKİNCİ Abdullah, Dini Semboller ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku. İnsan Hakları Araştırmaları; 5(2), 2005.
- ESI (European Stability Initiative): Sex and Pover in Turkey Feminism Islam and the Maturing of Turkish Democracy. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_90.pdf, URL erişim tarihi: 23.01.2013
- GÖZÜBÜYÜK Şeref, Gölcüklü Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İnceleme ve Yargılama Yöntemi, Turhan Kitapevi, Ankara 2005.
- GUNN T. Jeremy, Din Özgürlüğü ve Laisite, ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma, çev.: Bal H, Altıntaş ÖF,Liberte Yayınları, Ankara 2006.
- İLHAN Ebru/GENÇ Özge, “Başörtüsü Yasağından Kaynaklanan Sorunların Çözümüne Yönelik Yol Haritası”, TESEV Yayınları, İstanbul 2012
- İşverenlerin Kadın Çalışanlara Karşı Tutumu: Büro ve Mağaza Çalışanlarına Derinlemesine Bir Bakış*, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara 1996.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadının Durumu, Ankara 2008.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadının Durumu, Ankara 2012.
- TOPRAK, Binnaz/KALAYCIOĞLU, Ersin: “Siyaset Üst Yönetim ve İş Yaşamına Katılmayan Kadınlar”, TESEV, İstanbul 2004.
- Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı(TÜSES): ‘Türkiye’de Siyasi Parti Yandaş ve Seçmenlerinin Etnik/Dinsel Kimlikleri ve Siyasal Yönelişleri Araştırma Dizisi.
- Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu: “Dinlerarası İlişkiler: Seküler ve Demokratik Bir Sistemde Barış İçinde Birarada Varoluş Arayışı”, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2005
- Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı çalışması, Dünya Kalkınma Bankası/ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2009
- Türkiye’de Sosyal, Ekonomik ve Politik Hayatta Kadınların Rolüne İlişkin Avrupa Parlamentosu Önergesi, 13 Şubat 2007, Strasbourg (2006/2214(INI))

Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar

Pınar ÇANGA

TESEV Demokratikleşme Programı, Program Sorumlusu

Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar ve engeller üzerine şu ana kadar bir çok çalışma yapıldı. Bu bağlamda, kadınlar ücret eşitsizliği, adil olmayan çalışma şartları ve iş yerinde taciz gibi sorunlarla başa çıkmak zorunda bırakılmaktalar. Konunun hassasiyeti ve güncelliği ise tabii ki tartışılmayacak düzeyde. Bu konu üzerine birçok çalışma olmasına rağmen durumun iyileştirilmesine dair ortaya koyulan irade maalesef yeterli olarak tanımlanamaz.

Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki başlıca engellerden biri olan başörtüsü yasağı da bu düzlemde ele alınması gereken sorunlardan biri olarak sayılabilir. Ancak, başörtüsü yasağının tartışıldığı çerçeve, genel olarak yükseköğrenim kurumlarında yaşanan mağduriyet ile kısıtlı kalmaktadır. Profesyonel yaşamda yer alan/almak isteyen başörtülü kadınların sorunları yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın "Din-Devlet-Toplum" başlıklı projesi kapsamında başörtüsü yasağı ve bu yasağın yol açtığı ayrımcılık vakaları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalardan ilki, bir saha araştırması olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır:

- *Kamudaki başörtüsü yasağının yüksek öğrenimli ve meslek sahibi başörtülü kadınların çalışma hayatları üzerindeki etkisi nedir?*
- *Sadece kamu kurumlarında geçerli olan yasağın, bu gruptaki başörtülü kadınların özel sektörde iş bulmaları ve çalışmalarını da engelliyor veya kısıtlıyor mu?*
- *Yine aynı gruptaki başörtülü kadınların çalışma hayatına katılımları ve seçtiği mesleklerde ilerlemelerinin önünde ne tür engeller bulunuyor?*

Dilek Cindoğlu tarafından kaleme alınan bu raporun devamı niteliğinde olan bir başka rapor daha TESEV Demokratikleşme Programı tarafından kısa bir süre önce yayınlanmıştır. Özge Genç ve Ebru İlhan tarafından kaleme alınan bu rapor ise, ayrımcılık vakalarının ve başörtüsü yasağının kamu sektöründen özel sektöre ve gündelik hayatlara yansıyan etkisinin ortadan kaldırılmasına yönelik tespit ve önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar

Saha araştırması, başörtüsü yasağının kadınların iş hayatına katılımına etkilerini anlamak üzere Aralık 2009-Haziran 2010 tarihleri arasında, Ankara, İstanbul ve Konya şehir merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, toplam 79 kadın ve 25 erkekle görüşülmüştür. Saha araştırması sonuçlarına göre başörtüsü yasağı kadınların karşısına katmanlara yayılarak dalgalar halinde, işe alınırken, ücret politikalarında, çalışırken ve işten çıkarılırken çıkmaktadır.

Kamuda işe alımlarda yaşanan sorunlarla başlayacak olursak, başörtülü kadınların **öncelikle** karşılaştıkları sorunlar kamu personeli giriş sınavlarında başörtüsüz resim vermek ve başörtüsüz sınava girmek olarak sıralanabilir. Saha araştırmasında yer alan görüşmecilerden bazılarının belirttiğine göre, özel sektör için yaptıkları iş başvurularında yaşadıkları sorunlar ise özgeçmişe koydukları başörtülü fotoğrafları sebebiyle ya da görüşmeye çağrıldıklarında başörtülü olduklarının görülmesi sonucunda yaşanmaktadır. Yapılacak işin içerik olarak kılık kıyafet ile ilgisi olmadığı durumlarda bile başörtülü olmaları işe alım sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, ayrımcılık

özel sektör ve kamu işe alımlarında başrol oynamakta ve başörtülü kadınlar bu ayrımcılıkla başa çıkmak zorunda bırakılmaktadır.

İkincil olarak ücret politikalarında görülen ayrımcılık, saha araştırmasındaki görüşmelerde öne çıkmaktadır. Görüşmelerde başörtülü kadınlar, aldıkları ücretin hem erkeklerden hem de başörtülü olmayan kadınlardan daha düşük olduğunu belirttiler. Kamuda başörtülü çalışmanın zorlukları, özel sektörde başörtülü kadınlara karşı olan ayrımcılığı daha da keskinleştirmektedir. Kamunun sunacağı "eşit işe eşit ücret politikası"ndan mahrum olma ve özel sektörün sunduğu işlere mahkûm olma hali, özel sektördeki işverenlerin başörtülü kadınlara en düşük standartları sunmasına alan sağlamaktadır.

Başörtülü kadınların çalışırken karşılaştıkları sorunlar ise birden çok başlık altında toplanabilir. Çalışma ortamları, hamilelik ve terfiler olarak bu başlıkları sıralayabiliriz. İlk aşama olan işe alım sürecini sancılı bir şekilde geçirdikten sonra **işe alınan başörtülü kadınlar arka odalarda ve daha az görünür olan yerlerde çalıştırılmaktadır. Buna alternatif olarak, bazı işyerleri başörtülü kadınlara peruk kullanmalarını önermektedir.** Bu öneriyi, çoğu başörtülü kadın kendisini perukla görmekten rahatsız olduğu ve bu şekilde kendileri gibi hissedemedikleri için kabul etmemektedir. **Zaten bir lütfun sunulmuşçasına çalışmasına izin verilen başörtülü kadınlar, hamilelik ve annelik sorumluluklarını taşımak durumunda kaldıklarında, işverenin gözünden en kolay vazgeçilebilecek çalışan olarak konumlanmaktadır.**

Bu başlık altında **son olarak**, takdir ve yükseltmelerde görülen ayrımcılıktan bahsedebiliriz. Başörtülü kadınların uzman mesleklerde, iş bulduktan sonra bile görünmez olmaları, aktif ve yüksek statü taleplerinin olmaması beklenmektedir. Zira kurumun imajını zedeleme riski taşıyan başörtülü kadın çalışanlar görünmez olmak durumundadır. Görüşmecilerden bazıları işyerlerinin kendilerini 3. Sınıf olarak konumlandıklarını hissettiklerini belirttikte. Aynı zamanda görüşmeciler, başörtülü kadınların görünür bir şekilde çalışıyor olmalarının yalnızca başörtülü olmayan insanları değil, aynı zamanda başörtülü kesimden insanları da aynı derecede rahatsız ettiğini görüşmelerde dile getirdiler.

Başörtülü kadınların işten çıkarılırken uğradıkları ayrımcılık da saha araştırmasında öne çıkan noktalardan birisi olarak görülebilir. Firmanın karşılaştığı herhangi bir ekonomik kriz ya da kamu

kurumunun sonuçlandırması gereken bir küçülme kararı sonucunda, başörtülü kadınlar hem kadın hem de başörtülü olmaları sebebiyle ilk gözden çıkarılan çalışanlardır.

Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler

2010-2011 yıllarında gerçekleştirilen saha araştırmasının bulgularından yola çıkılarak kaleme alınan TESEV raporu, başörtüsü yasağının kaldırılmasına ilişkin gözlem ve tavsiyelerden beslenen bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, siyasi, anayasal ve hukuki yapıya ilişkin çözüm önerileri getirmektedir.

Başörtüsü yasağının kaldırılmasını sağlayacak düzenlemelere ilişkin iki ana görüş vardır.

Bu iki görüşten biri, yasağın hâlihazırda yasal bir dayanağının bulunmadığını ve bu sebeple yasağın kaldırılması için yasal bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığını savunmaktadır. Bu durumda, yasağı kaldırmaya yönelik bir çalışma hak ve özgürlükler açısından sorunlu bir anlayış olacaktır. Bu görüş çerçevesinde, başörtüsü serbestliği için aslında hukuksal zeminde getirilecek bir değişiklikten ziyade uygulamanın değiştirilmesi yönünde bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Uygulamadaki sorun, başörtülü kadınların çalıştıkları sektörde karşılaştıkları ayrımcılık vakalarıdır. Saha araştırmasında bu ayrımcılık vakaları kişisel tecrübeler üzerinden aktarılmış ve yukarıda kısaca bahsedilmiştir. Bu görüş doğrultusunda, yasağın aslında yüksek mahkeme kararları sayesinde meşru bir zemine kavuştuğuna işaret edilmektedir. Bu sebeple, yüksek mahkemelerin gerekçeyi tersine çevirecek kararı/kararları ile bu sorun ortadan kaldırılabilir.

Bir diğer görüş ise, ilk görüşün dayandığı var sayımın yeterli olmadığını ve başörtüsü yasağının çözümünün mutlaka yasal bir düzenleme ile mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, hukukta başörtüsü yasağına dair bir netliğin mevcut olduğu bir durumda keyfi uygulamalar kendilerine alan bulamayacaklardır. Hukuki düzenlemenin eksikliği, aynı zamanda değişen iktidarın keyfi uygulamalarına da neden olabilecektir. Bunlara ek olarak, hukuki bir düzenleme Türkiye gibi ayrımcılığın toplumsal ve siyasi düzeyde yaygın olduğu bir ülkede her anlamda önleyici olması sebebiyle gereklidir.

Bu iki görüş ışığında çözüm önerilerine devam edersek, Türkiye'de en öncelikli olarak ele alınması gereken konu, tüm bu ayrımcılık vakalarına zemin sağlayan 1982 Anayasası'dır.

12 Haziran 2011 seçimleri sonrasında TBMM çatısı altında başlatılan yeni anayasa süreci, başörtüsü yasağının kaldırılmasına ilişkin en kritik süreçlerden biri olarak görülebilir. Yeni bir anayasa ile 1982 Anayasası'nın temel oluşturduğu ayrımcı uygulamalar ortadan kaldırılabilir. Anayasa değişikliği sürecinde başörtüsü yasağı meselesinin ele alınması önemlidir. Mayıs 2012'den beri yeni anayasanın yazımı üzerine çalışan **Anayasa Uzlaşma Komisyonu**'nun gündemine başörtüsü yasağı, **AK Parti tarafından 'İdari hizmete alınmada liyakat dışında hiçbir şart aranmaz.'**¹ olarak sunulan öneri ile getirilmiştir. **Komisyon'un diğer partilerden üyeleri tarafından itiraz alan bu öneride ısrarcı olmayan AK Parti üyeleri, birkaç ay sonra bugünlerde tekrar aynı öneriyi Komisyon'a getirmeyi kararlaştırmışlardır**². **Medyada yankı bulan bu gelişme henüz sonuçlanmamıştır. Ancak bu yeni gelişme olumlu sonuçlandığı ve Komisyon'dan oybirliği ile çıktığı takdirde, başörtüsü yasağında belki de yeni bir noktaya gelinecektir.** Şu ana kadar bahsettiğimiz üzere, kamuda var olan başörtüsü yasağı özel sektörde de kendine değişik şekillerde alan bulabilmektedir. Bu yasak yeni anayasa ile ortadan kalkar ise özel sektörde de buna bağlı olarak başörtülü kadınlar adına olumlu gelişmeler yaşanacaktır.

Yeni anayasa sürecinin kırılma noktası sebebiyle yalnızca bu süreç üzerinden başörtüsü yasağına çözüm üretebiliyor olmak ne doğru ne de yeterli olacaktır. **Bu sorunu bugün çözmek adına yapılabilecekler üzerinden konuşacak olursak, var olan ve bu yasağa zemin oluşturan kanunların kaldırılması en öncelikli olarak bahsedilebilir.** Kısa dönemde, özelde başörtüsü yasağına karşı, genelde de din ve vicdan özgürlüğü, kadın hakları, eğitim ve kamu hizmeti hakkı, ayrımcılığın engellenmesine ilişkin güvencenin, var olan ve çıkarılması gündemde olan kanunlarla sağlanması da çözüm olarak görülebilir. Bu çerçevede ilk akla gelen kanunlar arasında, yürürlükteki 657 No'lu Devlet Memurluğu Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, yürürlüğe girmesi beklenen Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı ve 12 Eylül 2010 referandumunda kabul edilen yeni anayasa maddeleri bulunmaktadır.

Bu kanunlara ek olarak, tartışılması ve gündeme getirilmesi mutlaka gerekli olan konu, Türkiye'deki yargı sisteminde ilişkin aksak-

1. T24, 'Tutuklu milletvekilleri için yeni anayasa umut olacak', 2 Ağustos 2012, <https://t24.com.tr/haber/tutuklu-milletvekillere-anayasal-umut/209869>.

2. Star, 'AK Parti kamuda başörtüsüne özgürlük istedi', 23 Ocak 2013.

lıklar ve yargı kurumunda hâkim olan zihniyet yapısıdır. Çoğu zaman yönetmeliklerin barındırdığı kurallara bağlı kalınarak uygulanan başörtüsü yasağının temelinde bu zihniyet yatmaktadır. Nitekim, özellikle 28 Şubat döneminde daha önce senelerdir aynı şekilde aynı yasal mevzuata bağlı çalışan memurların işten çıkartılması, son sınıfa kadar başörtülü fotoğraflı kimlikler almış başörtülü öğrencilerin okula alınmaması ve İmam Hatip Lisesi okullarının dışına çevik kuvvet polislerinin yerleştirilmesi gibi olaylar yasağın farklı zamanlarda farklı şekillerde uygulanabilmesine örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda, kanun iptalleri veya hak ve özgürlükler temelli yeni yasalar getirilmesinden önce yargıda yerleşmiş olan bu zihniyetin değişimi yönünde adımlar atılması gerekmektedir. Yargıda yer alan kişilerden bağımsız olarak, kurumun demokratikleşmesi doğrultusunda yapılacaklar, uzun dönemde önemli doğruları da yanında getirecektir. Bütün bu düzenlemeler ve gelişmelerin hayat bulabilmesi için harekete geçmesi gereken aktör TBMM'dir. **TBMM, yasama reformları çerçevesinde, yasamanın ve ihtisas Komisyonları'nın işleminin önündeki siyasi direncin kaldırılması ve konuşma ve sorun çözme kültürünün yerleşmesi yönünde çalışmalar ortaya koyabilir.**

Günümüzde halen güncelliğini koruyan başörtüsü yasağı sorunu, her ne gerekçeyle olursa olsun, başörtüsü kullanan bireyleri ötekileştiren, topluma, ekonomiye, siyasete diğer bireylerle beraber eşit katılımlarını engelleyen, onları fiziksel ve ruhsal şiddete açık hale getiren bir sorundur. Bu sorunun kişisel tecrübeler üzerinden tarifi defalarca yapılmış ve Türkiye toplumuna aktarılmıştır. Sunulan çözüm önerilerinin kısa vadede yerine getirilmesi ve yeni anayasanın bu sorunun çözümünde rol oynaması ile Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki önemli engellerden biri olan başörtüsü yasağı uygulaması ortadan kalkar ise Türkiye'de ötekileştirilmiş diğer gruplar için de bir umut doğacaktır.

Kaynakça

T24, 'Tutuklu milletvekilleri için yeni anayasa umut olacak', 2 Ağustos 2012, <https://t24.com.tr/haber/tutuklu-milletvekillere-anayasal-umut/209869>.

Star, 'AK Parti kamuda başörtüsüne özgürlük istedi', 23 Ocak 2013.

Cindoğlu, Dilek, 'Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar', TESEV Yayınları, Ekim 2010.

Genç, Özge ve Ebru İlhan, 'Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler', TESEV Yayınları, Nisan 2012.

İş Hayatında Kadınlar Arasında Ayrımcılık

Ayşe KEŞİR

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Siyasi Danışmanı

Giriş

Kadın istihdamı, özellikle son çeyrek yüzyılda, “kadın çalışmalarının” en önemli çalışma başlıklarından biri olmuştur. “Eşit işe eşit ücret” ve “fırsat eşitliği” zemininde yürüyen bu tartışmada başörtülü kadınların, üretim ve istihdam sürecine dâhil olamamaları, yakın zamana kadar kadın çalışmaları ana yapıcılarının pek de önceliği olmamıştır.

Kadın erkek ayrımcılığı konuşulurken **kadınların kendi arasında en önemli ayrımcılık nedeni** olan başörtüsü meselesi tartışması, belli kalıpları aşamamış ve yakın tarihe kadar aktüel tartışmanın odağına oturamamıştır. Bu iddiayı ispatını sağlayan en önemli veri ise, alanda yapılan iki araştırmanın son birkaç yılda yapılmış olmasıdır.

Kalkınmada kadının karar alma mekanizmalarında yer alması ve dolayısıyla istihdam ve siyasi katılımını yeri yadsınamaz. Eğitim ve beraberinde üretim sürecine dâhil olma, hak talepleri ve politika oluşum sürecine dahil olma, kadının vatandaşlık haklarını tam kullanımından geçer.

1- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın ve Vatandaş Birey Algısı

Pek çok ideolojide olduğu gibi Cumhuriyet rejimi de, kadın üzerinde görünür olma çabasını öne çıkarmıştır. Aile ekseninde de olsa kadının, eğitim ve iş hayatına katılımına ideolojik bir anlam yüklenmiştir.

Cumhuriyet bir anlamda bir Batılılaşma ve modernleşme projesidir. Bu projeyi, kadın üzerinden okumak da mümkündür. Cumhuriyet öncesi ve sonrası, kadın modernleşmenin görünür yüzü olmuştur. Ayşe Kadioğlu bu noktada “Avrupa fetişizminden” bahsederek eleştirel bir yaklaşımda

bulunur. “...henüz rolleri özel alan ile sınırlı kalmaya devam eden kadınlar, kamusal alanda modern kıyafetlerle boy göstermeye başlamışlardır.” (Kadioğlu, 1999, 119)

Kadioğlu’ndan anlaşılacağı üzere, Türkiye’de, kadının kıyafeti ve “mazruf” üzerinden yapılan tartışmaların tarihi Cumhuriyet kadar eskidir. Bu alan genel olarak “kadın çalışmalarının” konusu gibi görünse de zamanla daha da katılan bir “kadınlar arasında ayrımcılık” konusu olmuştur.

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadının esaretten kurtulma sürecinin değerlendirilmesi, esaretten modern görüntüye ve sonra da vatandaşlık statüsüne doğru bir çizgiyi gözler önüne seriyor.” (Kadioğlu, 1999, 122)

“Modern görüntü” kadına öncelikli sorun veya gündem olarak sunulduğunda, çoğu zaman “moda olan ile modernizm” de birbirine karışır olmuştur. Aradan bir asra yakın zaman geçmesine rağmen ne yazık ki günümüzde de “moda olan ile modern olma” halleri birbirine karıştığını söylemek yanlış olmaz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında görüntüde her ne kadar moderniteden bahsedilse de, vatandaşlık bilinci ve birey olmaktan aynı ölçüde bahsedilmemektedir. Bu durum için kadının bireyselliğini keşfetmeden vatandaş olma durumu da denilebilir.

Diğer yandan, meslek sahibi olmak, üretim sürecine katılmak Cumhuriyet döneminde kadına konulan önemli hedeflerden biriydi. Kadın varlığını üretim sürecine katkısı ve “iş”le ispatlayacağını düşünmekteydi.

Cumhuriyet dönemi öncü meslek sahibi kadınlardan Hamide Topçuoğlu “... Biz karnımızı doyuran

olsa da çalışacağız. Zira kişiliğimizi ancak görebildiğimiz "iş"le ispatlayacağız. Atatürk, kadını görevli kılmak yoluyla kurtarmıştır." der.

Kadınlardan beklenen mesleki çalışmanın amacı, modernleşen ülkeye hizmetti. Kadınların bu beklentiyi içselleştirmişti, hayata geçirmekten gurur duyuyorlardı. (Arat, 1998,88)

2-Başörtüsü ve İş hayatında Kadınlar Arasında Ayrımcılık

Türkiye'de son on yılda artan ekonomik refahtan kadınlar da pay almışlardır. Kız ve erkek çocuklarının ilköğretimde aralarındaki uçurum kapanmış, yaklaşık bir milyon yoksul anneye çocuğu okutabilmesi için Şartlı Nakit Desteği verilmiştir. Her ilde bir üniversite açılması, kız çocuklarının üniversitelileşme oranını artırmıştır. Dünyada yaşanan ekonomik krize rağmen, yapılan teşviklerle Türkiye'de kadın istihdamı ilk birkaç ayda dahi üç puanlık artış sağlanmıştır. Bütün bunlara rağmen hala ülkemizde istihdamda kadın ve erkek arasında uçurum hayli dikkat çekicidir.

Kadının istihdama ve iş gücüne katılımı için yapılan mücadelelerin, teşviklerin kadınlar arasındaki ayrımı konuşmadan eksik kalacağı kanaatindeyiz. Hem modernizm hem de Cumhuriyet, kadına iş hayatı ve üretim sürecine katılma hedefini koyarken, kadınlar arasında ayrımcılık yapan bir yaklaşımın ve yerleşik zihniyetin varlığını da göz ardı etmemeliyiz.

Ne yazık ki günümüz Türkiye'sinde hala "başörtüsünü" sorun olarak "var" edenler de zihinlerdeki bu "prototipe" uymayan kadınları dışlamakta ve kadınlar arasındaki ayrımcılığa neden olmaktadır.

Kadının başta eğitim ve beraberinde istihdama ait onlarca sorununu konuşurken, bazı üniversite rektörlerinin "Türbanlı kızlar bizim okulları kazancak puanı alamıyor" demesine rağmen, adı geçen okulları şeref listesinde bitiren başörtülü kadınların diplomaları hayalet muamelesi görmüştür.

Başörtülü kadınların, eğitim, iş hayatı, sosyal hayat vs. sorunlarını ve uğradıkları ayrımcılığı konu alan iki önemli araştırma yakın tarihte yapılmıştır. İlki, 2007 yılında HAZAR Derneğinin ANAR'a yaptırdığı, "Türkiye'nin Örtülü Gerçeği; Başörtüsü Yasağı Alan Araştırması", diğeri ise TESEV için Doç. Dr. Dilek Cindoğlu'nun yaptığı, "BAŞÖRTÜSÜ YASAĞI VE AYRIMCILIK: Uzman Meslek Sahibi Kadınlar" araştırmasıdır. Her iki araştırma, başörtülü kadınların, hemcinslerinden farklı olarak sadece

erkeklerle karşı değil, kadınlar arasında da ayrımcılığa maruz kaldığını gösteren önemli bulgular ortaya koymuştur.

HAZAR Derneği'nin 2007 yılında ANAR'a yaptırdığı "Türkiye'nin Örtülü Gerçeği; Başörtüsü Yasağı Alan Araştırması" yasağın iş hayatına etkilerinde çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır.

"Deneklerin % 20.8'i başörtülü olarak iş bulamazken, % 17.8'i başını örttüğü için arka planda çalışmaya zorlanmış, % 17.1'i ise mesleği dışında başka bir iş yapmak zorunda kalmıştır." (ANAR,age,2007)

Araştırma, başörtülü olup, lise ve üstü eğitim düzeyi olan kadınlar arasında yapıldığını göz önünde bulundurduğumuzda istihdam, iş hayatına katılım konusunda, kadınların ancak yarısından biraz fazlasının iş hayatıyla temasta olduğunu göstermektedir.

28 Şubat sürecinde, sokağa, sivil ve sosyal hayata kadar taşan baskı ve taciz, benzer hikâyelerin sıklıkla yaşanması ve anlatılması, eşlerin başörtülü olan erkeklerin dahi baskıya maruz kalması, başörtülü kadınların, iş arama sürecini de etkilemiştir. Aslında bunu bir anlamda öğrenilmiş çaresizlik olarak da tanımlamak mümkündür.

Kadınlar sadece kamunun katı kılık kıyafet yönetmeliğine takılmamış, özel sektör de bu yasaktan önemli oranda etkilenmiştir. Yasak nedeniyle başörtülü kadınlar özel sektör için "bir tehlike" görünmenin yanı sıra, bazı işverenler için de ucuz iş gücü olarak görülmüşlerdir. Başı açık hemcinsleri ile "aynı işe aynı ücreti" alamamak, iş hayatında yükselememek gibi ayrımcılıklara maruz kalmışlardır.

Başını örttüğü için arka planda çalışmak, mesleği dışındaki işlerde istihdam edilmek (Örneğin; iletişim doktorasını bitiren başörtülü bir kızın, -üstelik isminde bile dini referans olan- bir şirkette devremülk pazarlama elemanı olarak prim usulü çalıştırılması) da kadınlar arasında ayrımcılığın önemli bir göstergesidir. **Örnekte de gördüğümüz gibi kadın sadece erkeklerden, rejim savunucularından değil, kendine sahip çıkacağı zannettiği işverenlerin de ayrımcılığına maruz kalmıştır. Bu aynı zamanda kapitalizmin de vahşi bir örneğidir.**

Başörtülü kadınlar için iş bulamamak, sadece kamu hayatı için söz konusu değildir. Doç. Dr. Dilek Cindoğlu'nun TESEV için 2010 yılında yaptığı "BAŞÖRTÜSÜ YASAĞI VE AYRIMCILIK: Uzman Meslek Sahibi Kadınlar" araştırmasında, özel sektörün ba-

şörtülü kadınları çalıştırmamak veya ucuz iş gücü olarak, bir fırsat görmesi bulgular arasındadır.

"Özel sektördeki işveren, meslek sahibi başörtülü kadın çalıştırmayı bir kısıtlılık olarak algılayabilmektedir. Çünkü profesyonel işlerin yapısı gereği, başörtülü bir kadın, mesleğin yapısından ötürü iletişim kurması gereken bütün kişi, kurum ve kuruluşlarla ilişki kuramayacak, toplantılara katılamayacak, ziyaretlerde bulunamayacaktır. Dolayısıyla, başörtülü kadın çalıştırmak bu iletişim ağları içerisinde kabul görmeyen ve görünmez olması gereken bir kişiye yatırım yapmak çok anlamlı ve rasyonel bir seçim olmayabilir.

Öte yandan, özel sektördeki işveren açısından meslek sahibi başörtülü kadın çalıştırmak önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Böylece eşdeğer bir hizmeti çok daha ucuza satın alma şansına ulaşırsen, bu kadınların iş hayatındaki kırılğan konumlarından yararlanarak dayattığı uzun çalışma saatleri ve ertelenen terfilerle daha kârlı bir yatırım yapmış olabilmektedir. Aynı zamanda, başörtülü kadın çalıştırmak kendisine "sosyal sorumluluk" sahibi bir işveren imajı verdiğinden, hem kendi vicdanını rahatlatmasını hem de kendi çevresine karşı saygınlığını artırmayı sağlayabilmektedir." (Cindoğlu, age, 2010)

3-Ayrımcılığın Sınır Tanımsızlığı

28 Şubat sürecinden sonra, ayrımcılığın ince ayarları yaşanmıştır. Annesi ev kadını, babası esnaf, işçi veya imam olan üniversiteli kızlar elbette anneleri gibi örtünmemişler, işe ve sosyal hayata dair farklı beklentiler içinde olmuşlardır. Onların, şehrin yeni orta sınıfında var olmaya aday olma ihtimalleri bile yasakları ve baskıları artırmıştır. Bir anlamda şehirli, dindar kadın, eğitimle birlikte kendini gerçekleştirme sürecine de girmiş, sadece iş hayatı mücadelelerinde değil, hem hizmet aldıkları alanlarda ve hem de sosyal hayatta da ayrımcılığa maruz kamışlardır.

ANAR'ın araştırmasında başörtülü kadınlara sosyal mağduriyetleri de sorulmuştur. "Deneklerin % 4.5'lik bir bölümü hariç, geri kalanları başörtüsü yasağı nedeniyle çeşitli sosyal mağduriyetlere uğradıklarını düşünmektedirler. En yaygın karşılaşılan mağduriyetler kamu kurumlarında diğer vatandaşlara göre farklı muameleye uğramak (% 51.5), sorun yaşama ihtimali nedeniyle belli ortamlara gidememek (% 50.6), bazı toplum kesimleri tarafından dışlanmaktır (% 36.5). Deneklerin dikkat çekici bir oranı

da (% 28.1) başını örttüğü için sokakta taciz/hakarete uğramıştır." (ANAR, age, 2007)

Çocuğunu götürdüğü hekim, doktorasını yapmış başörtülü anneye, reçete yazarken "okuma yazma biliyorsun değil mi?" deme cüretini gösterbilmiştir. Spor kulüplerinin kapılarından alınmışlar, hatta oturdukları sitenin güvenlik görevlisi, üniversite mezunu başörtülü kadına "seni burada sık görüyorum, hangi daireye işe geliyorsun?" diye sorabilmiştir... Erkek sürücü, araç kullanan bir kadını önce trafikte taciz edip, 'daha evvel eşeğe binemiyordun, altındakini nereden buldun?' diyerek öfkesini kusabilmiştir.

Sonuç

Kadının kılık kıyafeti ile rejimi görünür kılama iddiası ve beraberinde kadını "iş"le var etme sürecinde, Türkiye'de yeni gerçekler karşısında, sakil bir durum ortaya çıkmıştır. **Kadın istihdamında cinsiyetler arası uçurumda hayli gerilerde olan Türkiye, kadınları başı örtülü veya açık olarak ayırmadan iş hayatına dahil etmeyi başaramadığı sürece bu konu da başarılı olmuş sayılamayacaktır.** "Kadının iş hayatına yönelik mücadelenin bütünlüğü açısından başörtü yasağının etkisini büyük resmin içine dahil etmek zorunludur." (Cindoğlu, age, 2010,)

Bütün bunlar Cumhuriyet'in, kadını "iş" hayatıyla var etme projesinin hayata geçemediğinin de bir göstergesidir. **Kadınlar, rejimin kalıplarına ve rejim savunucularının da önyargılarına mahkûm olmuşlardır.** Kadını, hele üretim sürecinde, vasıflarına, beceri ve yeterliliğine göre değil de, başörtülü veya başı açık olarak ayırmak, imaj ve PR'ın kutsandığı günümüzde, kadının fiziksel özelliği, güzelliği ve dişiliği ile anlam ifade ettiğini gösterir ki, bu tüm kadınları aşağılamadır. Bundan dolaydır ki, başörtüsü sorunu, tüm kadın hakları savunucularının da ortak sorunu olmadığı sürece, ülkemizde kadın hakları alanında hala tam mesafe almış sayılamayacağız.

Kaynakça

- Ayşe Kadioğlu, Cumhuriyet İradesi-Demokrasi Muhakemesi, Me-tis yayınları, 1999.
- Yeşim Arat, Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar, Tarih Vak-fı Yurt Yayınları, 1998.
- http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/a5c46007-abf5-4919-8a65-63b1609fc2cc/Basortusu%20Yasagi%20ve%20Ayrımcilik%20D%20Cindoglu%2010_2010.pdf
- <http://www.hazargrubu.org/projeler/55-turkiyenin-ortulu-gercegi/47-turkiyenin-ortulu-gercegi.html>

Kamusal Alanla Hesaplaşma

Av. Şerife Gül ARIMAN

“Türkiye’de hanımların giyim kuşamlarına, başörtüsüne ÖZEL YAŞAMALRINDA hiç kimse karışmıyor. Ancak burası hiç kimsenin özel yaşam mekanı değildir. (...)

Bu hanıma haddini bildiriniz!”

2 Mayıs 1999, Bülent Ecevit Meclis Konuşması, TBMM¹

Kendi dinamiklerini ısrarla ve kararlar bastırmaya, törpülemeye, onları yok saymaya, onlara hadlerini bildirmeye çalışan ideoloji ve güç odakları, 1990 yıllarında KAMUSAL ALAN’ı yarattı.

Tarihsel Süreç

28 Şubat postmodern darbesine müteakip Türkiye’de yaşanan pek çok mağduriyetle birlikte, kamusal alanda başörtüsü yasağı, ikna odaları, disiplin cezaları ile bireylerin temel hak ve hürriyetleri içerisinde yer alan eğitim hakkı, çalışma hakkı, seçme ve seçilme hakları ve inanç özgürlüğü hakları gasp edildi, fiili ve keyfi bir yasak uygulanmaya başlandı. Üniversitelerde öğrenciler, devlet dairelerinde kamu görevlileri başörtüleri sebebiyle mağdur edildiler.

Anayasa 11. Maddesinde yer alan “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.” şeklindeki düzenlemeyle Anayasa’nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü açıkça vurgulanmış ve hukuk hiyerarşisi adına temel bir referans konulmuş olmasına rağmen, normlar hiyerarşisine² ay-

1. 2 Mayıs 1999 tarihinde Bülent Ecevit’in Merve Kavakçı hakkında yaptığı konuşmadan alıntıdır. <http://www.youtube.com/watch?v=GV8Kt77o1bo> adresinden görüntülere ulaşılabilir.

2. Normlar hiyerarşisi, hukuk normlarının derece ve kuvvetini belirlemektedir. Hukuk düzenini bir piramide benzetecek olursak, bu piramit anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik ve adsız düzenleyici

kırı olarak yönetmelik maddeleri amir hükümler addedildi. Böylece **usule de esasa da mugayir şekilde hukuk normlarına uygun gerekçeler geliştirilerek** yeni düzenlemelerle kadının yaşama alanı sınırlandırıldı.

Mağdurların hukuk arayışları türban(!) ın önemli bir siyasi simge, irticanın en büyük tehlike olması sebebi ile netice vermedi. Yargı kararları, kadınların hak ihlalleri karşısında kolektif olarak hipnoz edilmelerine ve hak arayamaz duruma gelmelerine sebep oldu.

Nevzat Tarhan 28 Şubat alt komisyonuna verdiği ifadesinde süreci şu şekilde izah etmektedir: “Bir köpeği öldürmek istiyorsanız “kuduz” dersiniz, herkes onu öldürmek ister. Bu tarzda, toplumda “irtica” diye bir suç icat edildi o dönemde. Daha sonra tanımlamalar yapıldı, semboller tanımlandı, mesela, başörtüsü bir sembol,(...) bunlar “Suç unsurudur.” diyerek toplumda tehdit algısı değiştirildi, psikolojik savaş yöntemi olarak. Dost düşmanı karıştırdıktan sonra bloklamalar ortaya çıkıyor ve psikolojik savaşta kullanılan “Stratejik hedef belirle, daha sonra, stratejik hedefe yönelik ortam hazırla, propaganda geliştir ve hedefe ulaş.” tarzında yöntem var.³

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1999 yılında, bir kadın milletvekilinin kıyafeti sebebiyle seçilme

işlemlerden oluşan birden çok normun varlığını ifade etmektedir. Bu normlar farklı kademelerde yer almakta, normlar arasında altlık ve üstlük ilişkisi söz konusu olmakta ve her norm geçerliliğini bir üst hukuk normundan almaktadır. Anayasalar ülkelerin temel hukuki metinleri olarak ele alınmakta, buna istinaden kanunlar, kanun hükmünde kararname, tüzükler, yönetmelikler ve benzeri isimler altında hukuki metinler çıkarılmaktadır.

3. TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı’nın 19.10.2012 tarihli Nevzat Tarhan ile yaptığı görüşme tutanağı, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/19.10.2012/Nevzat%20Tarhan-19.10.2012.pdf

hakkının ihlal edilmesine sahne oldu. **14 yıldır milli utançlarımız arasında yer alan Merve Kavakçı'ya yönelik tahkir ve tehdit edici tezahüratlar, Türkiye'de kadının toplumsal hayatın ne ölçüde ve ne şekilde dışlandığına dair en önemli kanıt olarak belgelenmiş oldu.**

Merve Kavakçı, kendisi ile tamamen eşit haklara sahip bir vekil tarafından meclis kürsüsünden "Türkiye'de hanımların giyim kuşamlarına, başörtüsüne ÖZEL YAŞAMALRINDA hiç kimse karışmıyor. Ancak burası hiç kimsenin özel yaşam mekanı değildir. (...) Bu hanıma haddini bildiriniz" sözlerine muhatap oldu. Ardından, diğer milletvekillerinin "dışarı, dışarı" tezahüratlarıyla, Merve Kavakçı meclisten çıkarıldı.

Kadının kendi sesini duyurabileceği, siyasi görüşünü konuşabileceği bir zeminden başörtüsü ile siyasi görüşünü yansıttığı belirtilerek görevini sürdürmesine engel olunmuş; seçilme hakkı ve onu seçenlerin hakları gasp edilmişti.

Merve Kavakçı olayına tüm İslam dünyasından sesler yükselmiş aynı zamanda Kanada'nın Ottawa eyaleti, Toronto şehrinde Kavakçı Olayı ilköğretim sisteminde bir hoşgörüsüzlük örneği olarak örneklendirilip çocuklara anlatılmış, Amerikan Kongresinde Mecliste o gün örttüğü başörtüsü, bir hafta boyunca dini özgürlüklerin simgesi olarak sergilenmiştir. Merve Kavakçı, 28 Şubat Sürecini incelemek için kurulan Darbe Alt Komisyonuna kendisine yapılan ayıbu hukuki ve ahlaki yönden izah etmektedir: "Hukuki ayıp, seçilmiş bir milletvekilinin ant içerek görev yapmasının bir dizi zorlama ve istisnai uygulamayı gündeme sokarak âdeta bir nefret suçunu legalize etmek gayesine odaklanarak engellenmesiyle alakalı. Ahlaki ayıp ise, Millet Meclisi kürsüsünün yemin günü işgal edildiği andan başlayarak bugüne dek bana reva görülen defacto uygulamalardır."⁴

Mezkur olay Fazilet Partisi'nin kapatılma sebeplerinden biri olarak Anayasa Mahkemesi kararı gerekçelerinden biri oldu.⁵ Yargıtay Cum-

4. TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı'nın 19.10.2012 tarihli Merve Kavakçı ile yaptığı görüşme tutanağı, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/19.10.2012/Merve%20Kavak%C3%A7%C4%B1-19.10.2012.pdf

5. Anayasa Mahkemesinin, başörtüsü ve siyasi parti kapatma davalarında da meşruiyetini halkın oy ve onayından almış çoğunluğu hiçe sayarak tepeden inmece bir azınlık şeklinde yasama erkinin gaspına örnek teşkil eden kararlar sunmuştur. Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini yalnızca şekil yönünden denetleyebileceği hükmüne rağmen mahkeme, esas yönünden denetimi de kapsayacak şekilde kararlar alarak yetkisini genişletmiştir.

huriyet Başsavcılığı'nın 7.5.1999 günlü, SP.95 Hz.1999/116 sayılı iddianamesinde: " T.B.M.M. İçtüzüğünde, «türbanla yemin edilemez» şeklinde yasaklayıcı bir hüküm bulunmaması, Fazilet Partisi yöneticileri ile, Merve Kavakçı'nın eylemine meşruiyet kazandırmaz. Çünkü Anayasa Mahkememiz, yüksek öğrenim kurumları, resmî daireler dahil, tüm KAMUSAL KURULUŞLARDA, başörtüsü ve onunla birlikte kullanılan belli biçimlerdeki giysilerin giyilebilmesi için yapılacak yasal düzenleme girişimlerinin geçerli olamayacağını ve bu tür eylemlerin Anayasa'daki laiklik ilkesine aykırılık oluşturacağını açık bir biçimde belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi kararları, hem yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve hem de gerçek ve tüzel kişileri bağlar. T.B.M.M.de hanım milletvekillerine başörtüsüyle yemin etmelerine ve yasama faaliyetlerine katılmasına izin veren T.B.M.M. Başkanı hakkında gereğini yapmak görevli Cumhuriyet Başsavcılarına ait olmakla birlikte; Anayasamızın değişmez ilkeleri ve Anayasa Mahkememizin uyum gösteren içtihatları karşısında, resmî dairelerimizde, belediyelerimizde, okullarımızda. Türkiye Büyük Millet Meclisinde, başka bir deyişle tüm kamusal kuruluşlarda, başörtüsü veya türban gibi dinsel kaynaklı giysilerle eğitim veya görev yapılması için girişimlerde bulunan veya destek veren siyasi partiler hakkında kapatma davası açmayan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının görevi kötüye kullanmak suçunun sanığı olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır."⁶ Şeklinde ifade etmişti. İddianamede görüldüğü üzere KAMUSAL ALAN;

- Resmî daireler
- Belediyeler
- Okullar
- Türkiye Büyük Millet Meclisi,
- Başka bir deyişle tüm kamusal kuruluşlar

olarak tarif edilmişti. Başörtüsü veya türban gibi dinsel kaynaklı giysilerle eğitim veya görev yapılması için girişimlerde bulunma veya destek verme gibi gerekçeyle, Anayasa Mahkemesi gerekçeli kararında Fazilet Partisi'nin kapatılma sebepleri arasında yer aldı.⁷ Ancak, **2007 senesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** "Kavakçı

6. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 7.5.1999 günlü, SP.95 Hz.1999/116 sayılı Fazilet Partisi'nin Kapatılmasına ilişkin iddianamenin ilgili bölümü

7. 1999/2 E sayılı "Siyasi Parti Kapatma" konulu Anayasa Mahkemesi Gerekçeli Kararı

vs. Türkiye" davasında **Türkiye'nin seçme ve seçilme hakkını ihlal ettiğine hükmetti.**

Kamusal Alanı Yeniden İnşa Etmek

Türkiye'de önemli siyaset tartışmalarına konu olan kamusal alan kavramının gerçek anlamı üzerinden düşünme ve kamusal alanı yeniden inşa etme ihtiyacı artık Türkiye için tehir edilemez bir mesele olarak ortada durmaktadır.

Kamusal alan (public sphere) kavramı bir siyaset bilimci olan Jürgen Habermas tarafından ilk kez "**Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**" adlı eserde ele alınmış ve incelenmiştir. Siyaset felsefesi alanında kavram yoğun bir şekilde kullanılırken, genelde pozitif hukuk metinlerinde, özeldede insan hakları hukukunda kamusal alan kavramı kullanılmamaktadır. Hukuk terminolojisinde "kamu görevlisi", "kamu yararı", "kamu hizmeti" gibi kavramlara rastlanırken, "kamusal alan" kavramına rastlanmamaktadır.⁸

"Kamu" sözcüğü, İngilizcede ilk kez 15. yüzyılda "toplumun ortak çıkarı" anlamında kullanılmıştır. 16. yüzyılda bu sözcüğe, "genel gözleme açık ve ortada olan" şeklinde yeni bir anlam eklenmiş, 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kamusal sözcüğü, "herkesin denetimine açık olan" şeklinde bir anlam kazanırken, özel sözcüğü ise, "kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi" olarak tanımlandı. 18. yüzyıl başlarında, burjuva sınıfının Paris ve Londra merkezli olarak sürdürdüğü tartışmalar, kamu sözcüğüne modern bir anlam kazandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sözcük artık "yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kamu, aile ve yakın arkadaşlar dışında kalan ve birbirinden çok farklı toplumsal grupların bir araya gelmeleriyle oluşan yaşam alanlarını ifade eden bir anlam içeriğine sahip olmuştur.⁹

Kamusal alan, liberal politik düzenin, feodal düzenin yerini aldığı sırada oluşmuş olan, yurttaş ya da bireylerin toplulukla ilgili sorunları ve konular üzerinde tartışma, fikir beyan etme imkanı buldukları, sosyo-politik sorunların çözülmesinde

8. EREN, Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman, "Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan", http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2005_IX_2.5.pdf

9. <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=861>

kişilerin değerler, erek ve normlar üzerinde mutabakata varma ve katkı yapma şansına sahip oldukları estetik/ebedi eleştiri veya politik muhalefet alanının adı olarak tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde kamusal, burjuva toplumunun ihtiyaçları devlete ileten "ilerici eleştirel ve kültür tartışan" bir alan olarak inşa olunmuştur.¹⁰

Kamusal alanın en önemli özelliği "herkes" ile nitelenen toplumsal bir alan olmasıdır. Kamusal alan/özel alan ayırımında "herkes", "herkese açık" sözcükleri önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Türkiye'de kamusal alan kavramı mevcut tanımlarının dışına çıkarak herkesi kimliklerine göre filtrelemektedir. Cumhuriyet dönemi siyasetinin kılık kıyafet üzerine yoğunlaşması, yasakçı güç ve ideolojilerin kendilerini koruma isteği neticesinde kamusal alan din dışı alan olarak kendine özgü bir alan geliştirmiştir.

Mustafa Aydın, Bir Siyasal Mahremiyet Alanı Olarak "Kamusal" ve Kılık Kıyafet Sorunu isimli makalesinde "şimdilik sonuna kadar sırtımızı dayayabileceğimiz naiv bir kamusalın olmadığı" hususuna işaret etmektedir. Sorunun çözümünü ise, siyasal nitelikli bir mahremiyet alanının, gerçek anlamda kamusal alanla dönüştürülmesine bağlamaktadır.¹¹

"Resmi ideoloji kamu dediği zaman herkese kapalı alanı işaret ediyor, herkese açık olmayan bir alanı işaret ediyor, sınırlılıkların, yasakların bulunduğu bir alanı işaret ediyor. Hâlbuki kamusal alan, herkese açık olan bir özgürlük alanıdır. Kamusal alanla birlikte zikredilecek en önemli kavram "aleniyyet" yani "açıklık" kavramıdır. Mahrem, kamusal alanın değil, özel alanın bir özelliğidir. Kamusal alan bir mesire alanı gibidir; siz oraya giderseniz, başkasının hakkına tecavüz etmediğiniz sürece istediğiniz her şeyi yaparsınız. Onun için kamusal alanla birlikte en çok ifade edilebilecek şey açıklıktır, aleniyyettir, toplumsallıktır, özgürlüktür."¹² Şeklinde ifadesi ile kamusal alanın özgürlük alanı olduğuna işaret etmektedir.

Müstakbel Anayasadan Beklentiler

Türkiye'de başörtüsü kullanmayı sınırlayan, açık, kesin ve belirli bir şekilde suç olarak tarif eden ve suç olarak düzenleyen herhangi bir ka-

10. ÖZCAN, Yetkin, "Kamusal-Özel Alan Tartışmaları", BİRİKİMLER I, Danışman Yayınları, s.254

11. AYDIN, Mustafa; Bir Siyasal Mahremiyet Alanı Olarak "Kamusal" ve Kılık Kıyafet Sorunu, Umran, sayı 77, Ağustos, 2002

12. ÇAHA, Ömer, "Kamusal Alan Bir Özgürlük Alanıdır" <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=866>

nun metni veya kamusal örf ve gelenek yoktur.¹³ Ancak "kamusal alan" dayatması ile toplumsal yapının görünmez kilmaya çalıştığı başörtülü kadınlar kılık kıyafetleri sebebiyle kendilerine kamusal alan olduğu işaret edilen alanlardan geri çekilmişlerdir.

Kamu kurumlarında ve özel sektörde başörtüsü sebebiyle uygulanan ayrımcılık, kadınların toplumsal hayata katılmalarını engellemekte, eşitlik hakkı ve çalışma haklarının kısıtlanmasına sebep olmaktadır. TESEV'in gerçekleştirdiği, Uzman Meslek Sahibi Başörtülü kadınlar konulu çalışmasında da tespit edildiği üzere, kamusal alanda uygulanan ayrımcılık politikası özel sektöre de yayılmakta ve başörtülü meslek sahibi kadınlar işe alınırken, takdir ve yükselmelerinde, ücretlerinin belirlenmesinde ve işten çıkarılmaları esnasında farklı muamelelere tabi tutulmaktadır.

Anayasa'da kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu ve son Anayasal değişiklikle bu maksatla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı belirtilmektedir. Kadınların toplumsal statüde dışlanma, eğitimden yoksun bırakılma, karar alma mekanizmalarında temsil edilememe gibi konularda hak ihlalleri devletin bu konuda yükümlülüklerinde arzu edilen noktaya ulaşması için çalışmalar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Evensel hukuk normları çalışma hakkının sağlanması, geliştirilmesi, çalışma barışının sağlanması önünde devlete bir sorumluluk yüklemektedir. Çalışma hakkı herkes için bir hak ve ödev olarak tanımlanmıştır. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri almak durumdadır.

Özellikle Kamusal Alan tabiri kavramın aslına sadık kalınarak hizmet alan hizmet veren ayrımlarına tabi tutulmaksızın herkesin hak ve menfaatlerini özgürce kullanım alanı olarak yeniden yorumlanmalıdır. Kadınlar toplum nüfusunun yarısını oluşturmaktadırlar. O halde, onları etkileyen bir duruma ilişkin kararlar ve planlara eşit olarak katılmaları ve bu konuda herhangi bir engelle karşılaşmamaları gerekmektedir.

13. BALCI, Muharrem, "Yüksek Öğretim Kurumlarında Uygulanan Başörtüsü Yasağına İlişkin Hukuk Raporu", BİRİKİMLER I, Danışman Yayınları, s.139

Türkiye'de, kadınların parlamentodaki temsil oranı % 14 iken, savaştan yeni çıkmış Ruanda gibi bir ülkelerde bu oran % 56'dır. Bu sebeple bilhassa parlamentoda kadın temsil oranı arttırılmalıdır. **Kadınların hafızasından silinmeyen ve milli utançlarımız arasında yer alan "bu kadına had-dini bildirin!" sözünün telafisi için mecliste başörtülü kadın milletvekilleri için fırsat eşitliği tanınmalıdır.**

Kılık kıyafeti sebebiyle ayrımcılığa maruz kalan kadınların siyasal ve sosyal hakları önündeki engellerin kaldırılması için anayasada mutlak bir düzenlemeye ihtiyaç yoktur. Kamuda çalışılması hususundaki engeller, kamuda uygun çıkarılmamış yönetmeliklerden ibarettir.

Ancak Türkiye pratiği, kamusal alan dayatmaları ile başlayan süreçte, genelgeler, yönetmelikler, iç tüzükler ve mahkeme kararları ile kanunlar üstü bir sistem inşa edilebildiğini bizlere göstermiştir. Kamusal alan tartışmalarının topluma yattığı enerji kaybının giderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, müstakbel anayasada, çalışma hakkı, eğitim hakkı, seçme ve seçilme haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması, mezkur hakların sınırlandırılmayacağı hususunun anayasal güvenceye kavuşturulması beklenmektedir.

Kaynakça

- AYDIN, Mustafa; Bir Siyasal Mahremiyet Alanı Olarak "Kamusal" ve Kılık Kıyafet Sorunu, Umran, sayı 77, Ağustos, 2002
- BALCI, Muharrem, "Yüksek Öğretim Kurumlarında Uygulanan Başörtüsü Yasağına İlişkin Hukuk Raporu", BİRİKİMLER I, Danışman Yayınları, s.139
- ÇAHA, Ömer, "Kamusal Alan Bir Özgürlük Alanıdır" <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yaz&YaziNo=866>
- ECEEVİT, B., <http://www.youtube.com/watch?v=GV8Kt77o1bo> 2 Mayıs 1999
- EREN, Yrd. Doç Dr. Abdurrahman, "Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan", http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2005_IX_2.5.pdf
- <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=861>
- ÖZCAN, Yetkin, "Kamusal-Özel Alan Tartışmaları", BİRİKİMLER I, Danışman Yayınları, s.254
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı'nın 19.10.2012 tarihli Merve Kavakçı ile yaptığı görüşme tutanağı, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/19.10.2012/Merve%20Kavak%C3%A7%4%B1-19.10.2012.pdf
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı'nın 19.10.2012 tarihli Nevzat Tarhan ile yaptığı görüşme tutanağı, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/19.10.2012/Nevzat%20Tarhan-19.10.2012.pdf
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 7.5.1999 günlü, SP.95 Hz.1999/116 sayılı Fazilet Partisi'nin Kapatılmasına ilişkin iddianame.
- 1999/2 E sayılı "Siyasi Parti Kapatma" konulu Anayasa Mahkemesi Gerekeçeli Kararı

Kamusal Alanda Başörtüsü Yasağı

Sema BÖLÜKBAŞ
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika Doktora

Özet

Başörtüsü problemi Türkiye’de son 20 yılda önemli sosyal ve siyasal gerginliklere yol açmıştır. Başörtüsü ile ilgili herhangi bir yasal ve anayasal hüküm olmamasına rağmen sadece bir yönetmelik ve mahkeme kararlarına dayanılarak bu yasak yıllarca uygulanmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin yasal ve anayasal bir hüküm olmadan kısıtlanamayacağı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Dahası halkın çoğunluğu yasağı onaylamamaktadır. Kimi zaman tüm siyasal sistemi felce uğratmış olan bu gerilim, daha yakından incelendiğinde asıl sorunu sekülerizm ile ilgili olmadığı, sorunun eski kapitalist ve bürokratik sınıfların yaşadığı güç kaybı olduğu görülmektedir. Yasak, özellikle meslek sahibi başörtülü kadınlar için özel sektöre yayılma etkisi göstermektedir. Bu nedenle yasak nedeniyle yaşanan mağduriyetler bilinenden daha fazladır. Akademik alanda da tartışıldığı gibi sorun yalnızca diyalog yolu ile çözümlenebilir. Bu nedenle bir başörtüsü çalıştayının gerçekleştirilmesi ve bu çalıştay raporunun kamuoyunda tartışılıp olgunlaştırılması sorunun gerçek niteliği ile ilgili toplumda farkındalık yaratılması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca meslek sahibi başörtülü kadınların toplumdaki görünürlüklerinin artırılması söz konusu önyargıların kırılması açısından önemli rol oynayacaktır.

Giriş

Türkiye’de üniversitelerde ve resmi kurumlarda uygulanan başörtüsü yasağı özellikle son 20 yılda birçok ciddi sosyal soruna yol açmıştır. Bu yasak toplumun olduğu kadar devletin ve kurumlarının da insan, vatandaş ve kadın hakları konusundaki bakış açısını ortaya koymaktadır. Kadınların

yüksek eğitim kurumlarında eğitim almaları ve kamusal alanda çalışmalarını önündeki engeller, kadınların başörtüsü kullanımını din ve inanç özgürlüğünün bir göstergesi olmak yerine seküler rejime yapılan bir saldırı olarak gören bir zihniyetin ürünüdür (TESEV¹, 2011). Sonuç olarak bu haksız uygulamalar eğitim, istihdam, kamusal hayata eşit katılım ve temel hak ve özgürlükleri ihlal edecek kadar ağırlaşmıştır (TESEV, 2011).

Konuyla ilgili bir dizi araştırma, tartışma, analiz olmasına rağmen bunların çoğu başörtüsü yasağının üniversitelerdeki uygulamalarıyla ilgilidir. Birçok çalışmada, kamusal alandaki yasağın eğitilmiş, meslek sahibi olan başörtülü kadınlar üzerindeki etkileri incelenmemiştir. Birçok araştırmanın da gösterdiği gibi bu yasak özel sektörde iş başvurusu yaparken ya da bu sektörde çalışırken de meslek sahibi başörtülü kadınları ciddi şekilde kısıtlamaktadır.

Başörtüsü yasağı, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde önemli bir engeldir. Bu anti-demokratik uygulama demokratikleşme sürecini tamamlama konusunda her geçen gün aşamalar kaydeden Türkiye toplumunun geleceğine olan güveni sarsmaktadır (HAZAR², 2007). Birçok uluslararası antlaşmada ve anayasamızda garanti altına alınmış olan ibadet hakkı sosyal gerilim ve kutuplaşma nedeni olmaktadır. *Sorun sadece başörtülü kadınlarla ilgili olmayıp, esas olarak bireysel hak ve özgürlüklerle ve devletin bu hak ve özgürlüklere bakış açısı ile, yani demokratikleşme süreciyle ilgilidir.* Bu süreci güçlendirebilmek için yasağın sadece üniversitelerde değil, aynı zamanda kamusal alanda da kaldırılması gerekmektedir.

1. TESEV: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı

2. HAZAR: Hazar Eğitim, Kültür ve Danışmanlık Derneği.

Son yıllarda yasakla ilgili özellikle üniversitelerde görece bir rahatlama yaşanmaktadır. Bu rahatlamanın mevcut üniversite yönetimlerinin tutumları ile ilgili olduğu ve/ fakat yasağın tamamen kaldırılması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerektiği belirtilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle sorunun kapsamlı bir tanımı yapılmaya çalışılacak, bu yapılırken de sorunun geçmişi, konuya alternatif yaklaşımlar ve hukuki durum, sekülerizm ve kamusal alan gibi konu açısından önem taşıyan kavramlar, yasağın uygulanması ve sonuçları ile ilgili bazı rakamlar ve mevcut uluslararası uygulama incelenmeye çalışılacaktır. Bütün bunlara ek olarak aşağıdaki sorular yardımı ile konunun en tartışmalı yönleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır:

- Başörtüsü siyasi bir simge midir?
- Sorunun çözümü için toplumsal uzlaşma şart mıdır?
- Yasak kimin problemidir?
- Başörtülü kadınlar baskı sonucunda mı örtünmektedirler?

Bu soruların cevabı hayati öneme sahiptir çünkü yasağın taraftarları açısından yasağı meşrulaştırmak için kullanılmaktadırlar. Bu konulardaki alternatif yaklaşımlar incelendikten sonra sorunun çözümünün önemi tartışılacaktır ve sorunun gerçek niteliği ile ilgili toplumda farkındalık yaratmak için alternatif yollar aranacaktır.

Başörtüsü Problemi Nedir?

Başörtüsü üzerine yapılan akademik çalışmalar başörtüsünün neye karşı itiraz anlamına geldiği etrafında şekillenmektedir. Tartışmalarda iki farklı eğilim gözlenmektedir (TESEV, 2011). Birinci yaklaşım başörtüsünün cumhuriyetin seküler modernleşme ve batılılaşma projesine bir karşı çıkış olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım mo-

dernleşme teorilerinin öne sürdüğü beklentilere dayanmaktadır: Kentleşme, eğitim, kadınların işgücüne artan katılımı toplumdaki İslami ve geleneksel yapıları ve kimlikleri kontrol altına alacaktır ve sonuç olarak kadınlar özgürleşecektir. Bu perspektife göre başörtüsü kadının özgürleşmesini engellemektedir ve kadına yönelik dini bir baskı olarak görülmektedir (Arat, 1999).

Modernleşme projesinin aksine, diğer yaklaşım batılı olmayan kodlara dayalı bir modernite tahayyülü ihtimaline işaret etmektedir (TESEV, 2012). Bu yaklaşım, başörtüsünün modern dönemde İslami yaşam tarzını yansıtan bir olgu olduğunu belirtmekte ve başörtüsünün medenileşme olgusunun batılı kodlarla tanımlanmasına ve batının yaşam tarzı dayatmasına bir karşı çıkışı ifade ettiğini savunmaktadır (İlyasoğlu, 1994'ten aktaran TESEV, 2012). Nilüfer Göle başörtüsünün kadını kamusal yaşamdayken 'özel' bir alanda tuttuğunu ve böylece başörtülü kadının kamusal alandaki varlığını kolaylaştırdığını savunmaktadır ve uysal ve bastırılmış Müslüman kadın imajına karşı çıkışın ifadesi olduğunu belirtmektedir (Göle, 1991). İlyasoğlu ise başörtülü kadının modern olarak nitelendirilen eğitim ve çalışma yaşamındaki varlığıyla modernitenin tanımını altüst ettiğini ifade etmektedir (İlyasoğlu, 1994'ten aktaran TESEV, 2012). Bayramoğlu da benzer şekilde, kadının başörtülü olarak kamusal alandaki varlığının hem kamusal, hem de özel alanda 'İslami modernleşme' etkisi yarattığını belirtmektedir (Bayramoğlu, 2006).

Resmi ideoloji, vatandaşların giyimini onların bireysel tercihi olarak görmemekte, bunu modernleşmenin ve batılılaşmanın bir yolu ve göstergesi olarak düşünmektedir. Başörtüsü 'batılı' ve 'modern' görünmediği gerekçesi ile yasaklanmıştır. Resmi ideoloji, toplumu kendi ideolojisi doğrultusunda dönüştürmeyi amaçlamıştır. Ancak resmi ideolojinin bazı giyinme tarzlarını İslami ve geleneksel olmasından dolayı ilkel ve gayrimeşru kabul etmesi sağlıklı bir tutum olarak görülemez (Sambur, 2012). Resmi ideoloji ve devlet elitleri başörtüsünü siyasi İslam'ın bir simgesi olarak görmektedir. Naci Bostancı başörtüsünün her geçen gün artan kullanımının Özal Döneminde başlayan ekonomik dönüşüm politikalarının ardından ortaya çıkan yeni sosyal sınıfların bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, aslında başörtüsü Türkiye'nin sınıf yapısındaki değişikliklerle ilgilidir. Bostancı, başörtüsüne karşı çıkışın elit sınıfların değişimine bir tepki olduğunu ifade etmektedir (Bostancı, 2012).

Başörtüsü 'uysal olmama' ve 'boyun eğmeme' durumu olarak algılanmakta ve bu nedenle karşı çıkmaktadır. Başörtüsü yanında farklı etnik kökenden ya da gayrimüslim olma, Alevilik gibi farklılıklar da toplumda çeşitli ayrılıklar yaratmaktadır. Başörtülüler kadar diğer 'ötekiler'in de dışlayıcı mekanizmalara maruz kaldığını söyleyebiliriz. Dışlayıcı ve kontrol edici mekanizmalara rağmen hayatı kontrol etmenin ve sosyal açıdan farklı kesimleri homojenleştirmenin mümkün olmadığını görmekteyiz (Kentel, 2008). Sambur da bu konuya işaret etmekte ve resmi ideolojinin, kendisine uygun yaşam tarzlarını meşru, diğerlerini ilkel ve gayrimeşru kabul ettiğini belirtmektedir. Sambur'a göre başörtüsü yasağı dolayısıyla Türkiye'nin en önemli probleminin resmi ideoloji olduğu ortaya çıkmıştır (Sambur, 2012). Tulin Bumin de Cumhuriyet'in bu özelliğini vurgulamakta ve türbanlı kadınları 'ultramodern', başörtüsüz kadınları 'modern' ve başörtülü kadınları 'geleneksel' olarak tanımlamaktadır (Bumin geleneksel olarak örtünen kadınları başörtülü olarak tanımlamaktadır. Ona göre türbanlı kadınlar şehirli ve eğitilmiş olan örtülü kadınlardır). *Bumin'in türbanlı kadınları 'ultramodern' olarak tanımlamasının nedeni, bu kadınların hem geleneğe hem de egemen düzene karşı çıkmaları ve kamusal alanda hak ettikleri yeri talep etmeleridir.* Onlar bir yandan anneleri gibi örtünmeyi ve evde oturmayı kabul etmemekte bir yandan da devletin onlardan benimsemelerini istediği yaşam tarzını reddetmektedirler. Bu nedenle 'ultramodern'dirler. Bumin başörtüsünün dinin bireyselleşmesi olduğunu söylemektedir. O'na göre türban dinin geri dönüşünü değil, dinin bireyler tarafından bir kimlik olarak tercih edilmesini ifade etmektedir. Bu kimlik modern devletle çatışmamaktadır. Aksine onun bir sonucudur (Bumin, 2009).

Yasağın Tarihi

Kentel'in de söylediği gibi Türk modernleşmesi Avrupa'nın aksine uzun mücadeleler sonucu ortaya çıkmamıştır. **Türk modernleşmesi, Avrupa modernleşmesinin hiçbir uyarılma süreci yaşanmadan doğrudan uygulanması sonucu ortaya çıkmıştır** (Kentel, 2008). Bu durum devlet elitleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir, günlük yaşamlarında bunun etkilerini hisseden çoğunluk ise bu süreçte pasif kalmıştır. Türk modernistleri model olarak Anglo-Sakson liberalizmi yerine Fransız tipi merkezi modernleşme modelini ve jakobenzimi benimsemişlerdir (Göle, 2009). Bu nedenle

Avrupa'da olduğu gibi bu devlet elitleri ile halk arasında bir uyum ortaya çıkmamış, aksine, söz konusu süreç bu toplum kesimleri ile devlet elitleri arasında sürekli bir çatışmaya neden olmuştur (Başkan, 2009). Başörtüsü problemi toplumun pasif olan bu parçası ile modernleşme sürecini gerçekleştirmeye çalışan devlet elitleri arasındaki bu çatışmanın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Türk modernleşmesinin bu ayırıcı özelliği bazı çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Bunun en somut örneği, bir yandan halkı bu sürece dahil etmeye çalışırken diğer yandan bu çabalarıyla çelişen metotlar uygulayan bürokratik elitlerdir (Başkan, 2009). Yeni kapitalist sınıfın ortaya çıkışı ve 1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle başlayan, 1983'te Özal dönemiyle ve 2000'lerde AK Parti iktidarlarıyla devam eden sermayenin el değiştirmesi süreci, başörtüsü sorununu anlamakta aydınlatıcı olmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında halkın büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı. Bugün kırdan kente yaşanan uzun göç sürecinin sonucunda nüfusun büyük kısmı kentlerde yaşamaktadır. Bu dönüşüm, kentli elitlerle yeni göç etmiş insanların bir araya geldiği kentler yarattı. Bu elitler tek partili dönemde 'ulusal burjuvazi yaratma projesi' ile uygulanan ayrıcalıklarla zengin olan İstanbul burjuvazisi ile bürokratik oligarşiden oluşmaktaydı. Bu elitler Demokrat Parti'nin kurulmasıyla ve iktidara gelmesiyle ayrıcalıklı konumlarını kaybettiler. Kurulan siyasi partileri ve taraftarlarını 'irticacı, karşıdevrimci ve rejim aleyhtarı' olarak tanımladılar. Bu davranışlarının arkasında ayrıcalıklı konumlarını koruma güdüsü vardı. Bu açıdan bakıldığında bu elitlerin askeri darbelerle olan desteklerini konumlarını güvence altına alma refleksi olarak görebiliriz (Başkan, 2009).

Bu sürecin sonucunda başörtüsü, elitlerin gözünde 'onlardan biri olmamanın' bir sembolü oldu. Bir başka deyişle başörtüsü kent yaşamının her alanında görünür hale gelen ve kentli elitlerin bu alanlardaki tekeline kıran 'diğer sınıfların' bir sembolü haline geldi (Başkan, 2009).

Sekülerizm ve Başörtüsü Yasağı

Başörtüsü yasağının sekülerizm ile neden çelişmediğine değinmeden önce sekülerizmi tanımlamak faydalı olacaktır.

Sekülerizm, devletin farklı dini ve dini olmayan inançlar karşısında tarafsız olmasını ve biri karşısında diğerini tercih etmemesini gerektiren yasal

ve siyasal bir ilkedir (Yayla, 2012). Laik bir devlet belli bir dini sosyal alandan dışlamak için o dine karşı düşmanca bir tavır takınmayacağı gibi kendisini belli bir din aracılığıyla meşrulaştırmaya da çalışmaz. Bütün bu özelliklerinden dolayı laiklik Türkiye’de demokrasinin inşası, inanç ve ibadet özgürlüğünün tesis edilmesi için çok önemli, yararlı ve gerekli bir prensiptir. Fakat bu ilke demokrasi ve özgürlüğe dayanmaz ve uygun bir şekilde uygulanmazsa baskıcı ve totaliter devlet yapısına hizmet edebilir, din ve vicdan özgürlüğüne karşı bir tehdit haline dönüşebilir (Yayla, 2012). Türkiye’de devletin farklı inançlar karşısında tarafsız kalamadığını görmekteyiz (Başkan, 2009). Mustafa Erdoğan’ın da belirttiği gibi din ve vicdan özgürlüğü sadece insanların inançlarını güvence altına almakla kalmaz, fakat aynı zamanda hem bireysel hem de sosyal alanda inançları doğrultusunda davranış özgürlüğünü de içerir (Erdoğan, 2001). Türkiye’de devlet bu tür bir laikliği gerçekleştirememiştir. Kamusal alanda ateist ya da başörtüsü bir bayan yaşam felsefesi doğrultusunda serbestçe davranabilmekteyken, başörtülü bir bayandan kendi yaşam felsefesini bir kenara koymas beklenmektedir. Bu durum, devletin laikliğin tesisi anlamında tarafsız kalamadığını göstermektedir. Dahası laikliğin işlevsellik kazanamamasının sebebi kamusal alandaki başörtüsü serbestisi değil, tersine onun yasaklanmasıdır (Yayla, 2012).

Laiklik ilkesini benimsediğini iddia eden bir devletin yapması gereken şey, bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almak, bir yaşam biçiminin diğerini baskı altına almasını engellemek ve başkalarının yaşamını kısıtlamadığı sürece her vatandaşın istediği biçimde yaşamasını mümkün kılmaktır (Başkan, 2009). Bu nedenle başörtüsü özgürlüğünün laiklikle bağdaşmadığını iddia edenler ya laikliğin ne olduğunu bilmiyorlardır ya da bu durumu kendi totaliter amaçları için kullanmak istiyorlardır (Başkan, 2009).

Bir siyasi partinin başörtüsü yasağını kaldırmak için gösterdiği çabaların hak ve özgürlüklerin genişletilmesi meselesi olduğu ve bu çabaların dini referans alan bir devlet yaratma ideali ile ilgisinin bulunmadığı şüphesizdir. Siyasi partilerin vatandaşların özgürlük talepleri ile ilgilenmesi kadar doğal bir şey olamaz (Başkan, 2009). AK Parti’nin kapatılması davasında olumsuz oy kullanan Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç, AK Parti’nin başörtüsü yasağını kaldırmak için geliştirdiği argümanların laiklikle çelişmediğini çünkü siyasi partilerin temel sermayesinin toplumsal talepler ve problemler olduğunu belirtmiştir (Başkan, 2009).

Richard Falk da başörtüsü probleminin din ve devlet arasındaki ilişkiler ya da AK Parti’nin siyasi İslam’ın bir aracı olması iddiasıyla bir ilgisi bulunmadığını belirtmiş ve yasağın esas olarak Türkiye’nin demokratikleşme süreciyle ilgili olduğunu vurgulamıştır (2012). Falk eski laiklik taraftarları (old secularists) ile yeni laiklik savunucuları (new secularists) arasında ayırım yapmakta ve eski laiklik taraftarlarının dinden kopuşu vurgulayan Fransız laikliğini benimsediklerini, yeni laiklik savunucularının ise bilinçli ya da bilinçsiz olarak din özgürlüğünü savunan Amerikan tarzı laikliği benimsediklerini belirtir. Her iki tarafın da din, devlet ve politika arasındaki ilişkiye yaklaşımı iki ülkenin ayırt edici ulusal tecrübelerine dayanmaktadır. Fransız Devrimi’nin temel amacı Fransız Devleti’ni Katolik Kilisesi’nden bağımsızlaştırmaktı. Amerika Birleşik Devleti’nin kurucuları ise kimseyi baskı altına almayan ya da kimseyi diğerine üstün tutmayan, inanç çoğulculuğunu tolere eden bir yönetim biçimini amaçlamışlardı. Amerikan ideali, bir taraftan devletin tarafsız kılınması, diğer taraftan ise inanç çeşitliliğinin korunması ve dindar olanların ve olmayanların eşitlik haklarının sağlanması konusunda aktif bir devleti gerçekleştirmektir (Falk, 2012).

Kavakçı, Türkiye’de laik devletin başörtülü kadını değersizleştirdiğini ve bunun Cumhuriyetin modernizasyon projesi ile çeliştiğini belirtmektedir (İslam, 2010). Kırık’ın da vurguladığı gibi Türkiye’de devletin temel hak ve ödevlere yaklaşımı koşulsuz ve şartsız olarak ve hiçbir taviz vermeden laikliğin sürdürülebilmesine bağlıdır (Kırık, 2007).

Kamusal Alan ve Başörtüsü Yasağı

1980’lerden sonra kamusal alan kavramı tekrar gündeme gelmiştir. Çünkü toplumlar farklı insanların bir arada nasıl yaşayabileceği sorusunun cevabını arıyorlardı ve bu soruya cevap kamusal alandan geldi. Kavram demokrasi bağlamında tartışılmıştır. Fakat bilim adamlarının üzerinde tartıştığı belirli bir ‘kamusal alan’ tanımı hala bulunmamaktadır (Göle, 2003). Kavram hala siyasi felsefe alanında incelenen ve tartışılan bir kavramdır ve yaşamı derinden etkileyen düzenlemeler tartışmalı kavramlar yardımı ile uygulanamazlar (Yayla, 2012).

Göle’ye göre başörtüsü yasağı kamusal alanın sınırlarını ortaya koymuştur (Göle, 2003). Kavramla ilgili bazı tanımlamalar yapılabilir ancak bu tanımlamaların hiçbirisi ile söz konusu yasak haklı-

laştırılmaz (Yayla, 2012). Yayla bu tanımlamaların her birinden bahsetmekte ve bunların hiçbirisiyle yasağın anlamlı ve mantıklı bir temele dayandırılmayacağını belirtmektedir. Örneğin, kamusal alanı 'kamu otoritesinin bulunduğu yer' olarak tanımlayabiliriz. Fakat sosyal yaşamda caddeler ve parklar gibi neredeyse her yerde kamu otoritesi teorik olarak mevcuttur. Bu durumda yasak parklara ve caddelere kadar genişletebilir. Dahası, farklı durumlarda evlerimizde dahi kamu otoritesi kullanılabilir. Çocuğunuza ya da eşinize kötü davrandığınızda devlet, yetkilerini evinizde kullanabilir. Bu durumda başörtüsü evlerimizde de yasak edilebilecektir (Yayla, 2012). Eğer bir kamu hizmetinin görüldüğü yer olarak tanımlarsak kamusal alanı, üniversiteler, vergi daireleri, hastaneler yasağın uygulanacağı yerler arasına girer (Yayla, 2012). Devlet görevlilerinin bulunduğu alanlar olarak tanımlama yaparsak bu durumda şu soruyla karşılaşırız: 'Bir memur akşam evine gittiğinde evi kamusal alan haline mi dönüşecektir ve eşi başörtüsünü çıkarmak zorunda mıdır?' Kamusal alanı devlet memurlarının görevlerini yaptığı mekanlar olarak ele alırsak bu tanım da yine problemi çözmeye yetmeyecektir. Örneğin Sağlık Bakanlığına bağlı olarak çalışan bir hemşire bir köye aşı kampanyası için gittiğinde köy kamusal alan haline mi gelecektir? O halde hem hemşire hem de bu hizmetten yararlanan kadınlar başörtülerini çıkarmak zorunda mı kalacaklardır?(Yayla, 2012).

Atila Yayla'nın da bu örnekler vasıtasıyla gösterdiği gibi kamusal alan tartışmalarıyla anlamlı ve sağlıklı bir sonuca ulaşmak imkansızdır. Yayla, liberal bir ülkede vatandaşların her türlü kamusal alanda ya da kamusal olduğu iddia edilen yerlerde bulunmaya hakkı olduğunun altını çizmektedir (Yayla, 2012).

Kavramın anlamındaki belirsizlik birçok devlet organı tarafından haksız uygulamalara neden olmaktadır. Eski YÖK Başkanı Erdoğan Teziç yasakla ilgili şunları söylemiştir:

'Bir yargıç mahkemede başı açıkken pazarda başörtülü olamaz. 'Burası benim özel alanım, bu benim inancım' diyemez. Sokakta yürürken eğer bir polis sizi tanıyamazsa başörtüsünü çıkarmak zorundasınız. Evinizdeyseniz de aynı şey söz konusudur. Polis ayrıldıktan sonra eviniz tekrar sizin özel alanınız haline gelir. (AKDER³, 2010).

Teziç ya İslam'a göre bir kadının evinde örtünmek zorunda olmadığını bilmiyor ya da bütün bunları başörtülü kadınların kamusal alandaki

varlığını engellemek için söylüyor. Çünkü bilindiği gibi başörtüsü, örtülü kadınların kamusal alandaki varlıklarını kolaylaştırmaktadır (AKDER, 2010). Başörtülü kadınlara yapılan haksızlıklar o kadar ağırlaşmıştır ki bazı durumlarda özel kurumlar dahi başörtülü kadınlara hizmet vermeyi reddetmektedir. Örneğin özel bir fabrika okul gezisine katılan bir öğrencinin başörtülü annesinin fabrikaya girişini engelleyebilmiştir. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür (AKDER, 2010).

Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi Türkiye'de kamusal alan yeniden tanımlanmalıdır. Farklı yaşam tarzlarına ve inanışlara sahip insanların bir arada yaşama imkanını ortadan kaldıran resmi ideoloji çoğulculuğa ve özgürlüğe karşıdır (Sambur, 2012). Kamusal alanın yeniden tanımlanması aynı zamanda sekülerizmi de yeniden tanımlanmasını gerektirir. Bu noktada daha çoğulcu olduğu ve farklı inanışlar karşısında tarafsız kaldığı için Anglosakson tarzı sekülerizm üzerinde düşünmek faydalı olacaktır. Ferhat Kentel de bu hususun altını çizmektedir: 'Kamusal alanın yeniden tanımlanması sekülerizmin de yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Çoğulcu, kapsayıcı ve değişik dini kimliklere açık bir kamusal alan için çoğulcu bir sekülerizm anlayışı gerekmektedir' (Kentel, 2008).

Yasakla İlgili Hukuki Durum

Yasağın tarihindeki bazı dönüm noktalarını düşündüğümüzde mevzuat ve uygulama alanlarında yaşanan sürekli değişimler dikkatimizi çekmektedir.

Yasakla ilgili ilk yönetmelik 1981 yılında çıkarılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Öğrencilerin ve Çalışanların Kılık ve Kıyafeti Hakkındaki Yönetmelik, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı lise sonrası okullara devam eden öğrencilerin kıyafetleri ile ilgili şu düzenlemeleri öngörmüştür:

A-Bayan öğrenciler temiz, düzenli, ütülü ve sade kıyafetler, sade ve alçak topuklu ayakkabı ve botlar giymelidirler. Baş açık, saçlar taranmış ve toplanmış olmalıdır. Kurum içindeyken başörtüsü takılmamalıdır.

B- Erkek öğrenciler temiz, düzenli giysiler ve ayakkabılar giymelidirler. Kurum içindeyken baş açık, favoriler kısa olmalı, sakal bırakılmamalı, eğer bıyık bırakılıyorsa temiz, taranmış ve dudaklara değmeyecek şekilde kısaltılmış olmalıdır. (RG. 07.12.1981/17537).

3. AKDER: Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği

Başörtülü memurlar için kılık kıyafet kurallarını düzenleyen ilk yönetmelik ise 1982 yılında çıkarılmıştır: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Kılık Kıyafetleri Hakkında Yönetmelik (RG. 25.10.1982/17849). Bu yönetmelik kadın ve erkek memurların başlarının açık olmasını öngörüyordu. Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 22 Temmuz 1981 tarihinde çıkarılan yönetmelik değiştirilerek metinden 'lise sonrası okullar' ibaresi çıkarılmıştır. Bu değişikliğin sonucunda üniversite öğrencileri yönetmelik kapsamı dışında kalmıştır (TESEV, 2011).

1982 yılında YÖK 'modern kıyafeti' öngören genelgeyi yayımlamıştır. Genelgeye göre;

A- Yüksek öğretim kurumlarının bütün öğrenci ve personeli Atatürk ilke ve inkılapları ile uyumlu, modern ve mütevazı kıyafetler giymelidirler.

B- Yabancı uyruklu öğrenciler de dahil olmak üzere bütün kız ve erkek öğrenciler temiz, düzenli ve sade giyinmeli, başları açık olmalı ve kurum içindeyken başörtüsü kullanılmamalıdır (TESEV, 2011).

Başörtüsü yasağı üniversite ve kamu kuruluşlarında bu düzenlemelerle yürürlüğe kondu. Bu tarihten itibaren bazen yasağı daha da sertleştirmek bazen de yumuşatmak için çok sayıda değişiklik yapıldı. Örneğin öğrencilerden gelen yoğun tepkiler üzerine YÖK 1984'te öğrencilerin 'modern türban' takabileceğini öngören başka bir genelge yayımladı ve bunu üniversite rektörlüklerine gönderdi. Fakat 1987'de YÖK başörtüsünü tekrar yasakladı. 1988'de YÖK Kanunu'na eklenen bir madde ile başörtüsü ve türbana özgürlük getirildi (3511 sayılı yasa-16. madde). Fakat 1989'da o zamanki Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi konuyu tekrar ele aldı. Mahkeme, 16. maddeyi anayasanın laiklik, kanun önünde eşitlik ve tuhaf bir şekilde inanç özgürlüğü ilkesine aykırı bularak iptal etti (Bleiberg, 2006).

TBMM 1990 yılında 3670 Sayılı yasa ile 2547 Sayılı YÖK Kanunu'na 17. maddeyi ekledi. Bu maddeyle yükseköğretim kurumlarında yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydıyla kılık kıyafet serbest hale getirilmiştir. CHP, maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş ancak Mahkeme 17. maddeyi Anayasaya uygun bulmuştur.

17. maddenin muğlak anlamı esnek bir yorumla müsaade etmiştir ve bir dinin tanınması ya da onaylanmasının engellenmesine hizmet etmiştir.

Anayasa Mahkemesi izleyen bir başka kararıyla 17. maddeyi onaylamış fakat açıklamasına şu ifadeyi eklemiştir: 'Yükseköğretim kurumlarında başın ve boynun dini amaçlarla başörtüsü ile kapatılması laiklik ilkesine aykırıdır'. 1999 yılında bir başka Anayasa Mahkemesi kararı mahkemenin hem kararlarının hem de karar gerekçelerinin bir bütün olarak yasama ve yürütmeyi bağladığını belirtmiştir. Dahası, alt derece mahkemeleri yasama ve yürütmenin faaliyetlerini bu gerekçe ve kararları birlikte göz önünde bulundurarak değerlendirmelidir. Anayasa Mahkemesi böylece, diğer mahkemelerin yasama ve yürütmenin faaliyetlerini incelerken, Yüksek Mahkemenin yalnızca kararları değil aynı zamanda gerekçeleri ile de bağlı olarak karar vereceğini hükme bağlamıştır. Böylece, Anayasa Mahkemesi daha önce üniversitelerde başörtüsü kullanımının anayasanın laiklik ilkesi ile bağdaşmadığını karar altına aldığı için, yasama ve yürütme bu kararla çelişen herhangi bir işlem yapmaktan alıkonmuştur.

Yasağın kısa hukuki tarihçesi göstermektedir ki kanunlarda başörtüsü ile ilgili herhangi bir yasak bulunmamaktadır (YÖK Kanunu Ek 17. madde). Fakat bu yasak bazı kurumların çıkardıkları yönetmelik, genelgelerle ve mahkeme kararları ile uygulanmıştır. Hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli olduğu bir ülkede temel hak ve özgürlükler sadece yasalar ve anayasal hükümler ile kısıtlanabilir. Atilla Yayla'nın da söylediği gibi aslında ortada bir yasak yoktur, aksine başörtüsü serbestisi söz konusudur (Yayla, 2012).

Bu durum aynı zamanda kamu sektöründeki işler için de geçerlidir. Anayasa'nın 70. maddesi her Türk vatandaşının kamu hizmetine girme hakkı olduğunu ve hizmete kabulde görevin gerektirdiği niteliklerden başka bir nitelik aranmayacağını hüküm altına almıştır. Fakat her düzeydeki kamu kurumunda hizmetin gerektirdiği nitelikler dikkate alınmaksızın başörtüsüz olma şartı aranmaktadır. 1999'dan sonra kamu kurumlarının sınavlarında başörtüsü yasaklanmıştır. Dahası, bazı durumlarda başörtülü kadınların çalıştıkları kurum dışında da başörtülerini çıkarmaları beklenmektedir. Örneğin Danıştay, işyeri dışında da örtünmenin ceza sebebi sayılabileceğine karar vermiştir (AKDER, 2010). Özellikle 28 Şubat sürecinden sonra yasak hem üniversitelerde hem de kamu kurumlarında daha katı bir şekilde uygulanmıştır.

Bir çok yazarın da belirttiği gibi aslında yasalarda ve anayasada başörtüsü ile ilgili herhangi

bir yasak yoktur, fakat mahkemeler yasaları ve anayasayı kendi yorumlarıyla ihlal etmektedirler (Sambur, 2012; Bostancı, 2012; Kentel, 2008; Başkan, 2009). Bu durum daha önce bahsedilen sosyal sınıflar arasındaki çatışmaya işaret etmektedir. Bu mücadeleyi en açık şekilde başörtüsü tartışmasında görmekteyiz. Yeni ortaya çıkan kapitalist sınıflarla eski kapitalist sınıflar ve bürokratik oligarşi arasındaki çatışma yasağın temel nedenidir. Bu durum, başörtüsü ile ilgili düzenlemelerin sürekli değiştirilmesinden ve sürekli değişen uygulamalardan da anlaşılabilir. Kamuoyunun başörtüsü yasağına yaklaşımına baktığımızda halkın çoğunun bu yasağı desteklemediğini ve aynı zamanda başörtüsünün siyasetçiler tarafından politika malzemesi olarak kullanılmasından rahatsız olduklarını görmekteyiz. Halkın %69'u kamu kurumlarında uygulanan yasağı onaylamamaktadır. %78'i üniversitelerde yasağın kaldırılmasını istemektedir (TİKAD⁴, 2010). Benzer şekilde halkın %95'i politikacıların bu konuyu siyasi amaçları için kullanmasından rahatsızdır (HAZAR, 2007).

Bugün başörtüsü problemi toplumun sadece belli bir bölümünü ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmış, yargı ve yasama arasındaki ilişkileri etkileyen bir sorun haline gelmiştir. **Yasamanın yasağı kaldırma yönündeki tüm çabaları yargı tarafından bloke edilmiştir.** Yasağın kaldırılması taraftarı olan ve bu yönde çaba sarf eden siyasi partiler bunun için ağır bedeller ödemişlerdir. İktidar partisi üniversitelerde başörtüsü yasağını kaldırmaya yönelik çabalarından dolayı kapatılma riskiyle karşılaşmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin AK Parti ve gerçekleştirilmek istenen anayasal değişikliklerle ilgili kararları, siyasal alanı daraltmış ve yasamanın sorunu çözme konusundaki kapasitesini sınırlandırmıştır (SETA⁵, 2008).

Başörtüsü Konusundaki Uluslararası Durum ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Başörtüsü Kararı

2. Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları normlarına ve anlaşmalarına yön veren anlayış Amerikan tarzı sekülerizmdir. İnsan hakları ile ilgili en önemli uluslararası belgeler (İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi) inanç özgürlüğünün dayandırılabilceği

4. TİKAD: Türkiye İş Kadınları Derneği

5. SETAV: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

tek yasal dayanak olarak din özgürlüğünü içermektedirler (Falk, 2012). Benzer şekilde Tulin Bumin de AB'nin uluslar-üstü bir örgüt olduğunu ve özgürlüklere dayandığını belirtmektedir. Bumin'e göre sekülerizm ulus devletle ilgili bir kavramdır ve devletin toplum karşısındaki durumunu ifade eden sekülerizm uluslar-üstü bir birlikte yer yoktur. Aslında uluslararası anlaşmalar sekülerizmi değil din, inanç ve vicdan özgürlüğünü kapsamaktadır (Bumin, 2003).

11 Eylül 2011 saldırısı batılı ülkeler ve kurumlar nezdinde İslam ile ilgili bazı olumsuz algılara yol açmıştır. Bunun sonuçlarından biri de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2004'te verdiği başörtüsü kararıdır. Bu kararla mahkeme başörtüsü yasağının insan haklarına aykırı olmadığını ve bu yasağın sekülerizm ilkesinin bir gereği olduğunu belirtmiştir. Bu karar çok tartışmalı bir karar olsa da mahkemenin bu kararı verirken başörtüsüyle ilgili önyargılarından ve 11 Eylül sonrası artan radikal İslam fobisinden etkilendiği belirtilmektedir (Bleiberg, 2006). Bleiberg mahkemenin kararını eleştirmekte ve kararın yasal olarak birçok dayanaktan yoksun olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak mahkeme Türk Anayasa Mahkemesi'nin başörtüsü kararlarından çok fazla etkilenmiştir. İkincisi, mahkemenin Türkiye'nin yasal, sosyal ve tarihi durumuyla ilgili bilgisi eksik ve yüzeyseldir. Üçüncüsü, mahkeme kararını verirken konu ile ilgili kendi tecrübelerini yanlış yorumlamıştır (Bleiberg, 2006).

11 Eylül saldırılarının neden olduğu önyargıların yanında, bazı ülkeler çok kültürlülük problemiyle karşılaşmakta ve bununla başa çıkamamaktadırlar. Bu ülkelerden biri de Fransa'dır. Fransa'da devlet tıpkı Türkiye'de olduğu gibi zorunlu eğitim yoluyla homojen bir ulus yaratmak istemiş fakat yine Türkiye'de olduğu gibi insanlar kendi kimliklerini ortaya koyarak bu projeye karşı çıkmışlar. Fransa şu anda bu karşılaşmayı yaşamaktadır ve başörtüsünü okullarda yasaklamaktadır. Bu ise onun açık bir yenilgisi olarak görülmüştür (Bumin, 2003). Öte yandan özellikle Anglo-Sakson tarzı sekülerizmin hakim olduğu bir çok ülkede başörtüsü ile ilgili herhangi bir problem bulunmamaktadır.

Burada *Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinden* de bahsetmek faydalı olacaktır. Türkiye bu anlaşmayı 1985'te imzalamıştır ve sözleşmedeki siyasi, sosyal ve yasal hakların gerçekleştirilmesi doğrultusunda tüm gerekli önlemleri alacağını ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığa

son vereceğini taahhüt etmiştir. Bu anlamda kamudaki başörtüsü yasağı açıkça bu anlaşmada yer alan hükümleri ihlal etmektedir.

Yasağın Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Çoğu insan başörtülü kadınların sadece kamusal alandaki işlerde çalışmadığını düşünmektedir. Fakat resme daha yakından bakıldığında özel sektörde de bazı ayrımcı uygulamaların olduğunu görürüz. TESEV 'Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: İşgücü Piyasalarında Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar' adlı çalışmasında, kamu sektöründeki başörtüsü yasağının özel sektöre doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğunu göstermiştir. Profesyonel meslekler için çalışma koşulları mavi yakalı ve pembe yakalı çalışanların koşullarından çok farklıdır. Profesyonel meslek sahibi çalışanlar belli bir mekandaki sınırlı sayıda insan ya da kurumla değil, çalışma yaşamları boyunca bir çok insan ve kurumla iletişim halinde çalışırlar. Bu nedenle kamusal alandaki yasak özel sektörde de hissedilmekte, bir tür yayılma etkisi göstermektedir (Spillover Effect). Başörtülü bir gazeteciyi örnek olarak gösterebiliriz. Politika haberlerini takip etmek isteyen bu gazetecinin başörtüsü yasağı nedeniyle girebileceği mekanlar ve kurumlar sınırlıdır. Bu nedenle yasağın **yayılma etkisinden** bahsetmek mümkündür (TESEV, 2011).

Bunun yanında bu yayılma etkisinden dolayı **çalışan başörtülü kadınların işyerlerinde görünür olmamaları talep edilmektedir**. Söz konusu çalışmanın sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Başörtülü kadınlar açısından bakıldığında bu yasak, kamu ve özel kesimde işe girmek, işte çalışmak, terfi etmek hususlarında birçok engel yaratmaktadır. Yayılma etkisinin söz konusu olduğu durumlarda başörtülü kadınlar işgücü piyasalarının dışında kalmaktadırlar. Eğitimli kadınların işgücü piyasalarına giremediği bir toplumda kadın işgücünün sahip olduğu yaratıcılık, üretkenlik ve çözüm odaklı düşünme yeteneklerinden faydalanılamaz. Dahası, kadına biçilen rolün ev işlerini yapmak olduğu bir toplumda, kadınların erkek egemen işgücü piyasalarına girememesi dengelin kadınlar lehine değiştirilmesini engellemektedir (TESEV, 2011).

Ayrıca özel sektörün, kadınları işgücü piyasaları dışında tutarak, onları daha düşük ücretle istihdam ettiği bir gerçektir. Bu gerçek başörtülü kadınlar için daha da acımasızca kendini göster-

mektedir. Kadının işgücü piyasalarına katılımının azalması, kadınların iş yaşamındaki sosyal taleplerinin (eşit işe eşit ücret, annelik izni, yarım zamanlı iş vs.) görmezden gelinmesini kolaylaştırmaktadır. Sosyal haklar daha çok kamusal alandaki işlerde ya da büyük, kurumsallaşmış şirketlerde kullanılabilir için ve başörtülü kadınlar küçük ölçekli şirketlerde ya da kendi müstakil işlerinde çalıştıkları için bu durum başörtülü kadınların onları işgücü piyasalarında tutacak olan sosyal haklardan mahrum kalmalarına neden olmaktadır (TESEV, 2011).

Başörtüsü Siyasal Bir Simge midir?

Yasak taraftarlarının çoğu başörtüsünün siyasal bir simge olduğunu ve başörtülü kadınların bazı politikacıların siyasi amaçlarına hizmet ettiğini savunmaktadır. Diğer bir deyişle başörtüsü kullanımının temel sebebinin tamamıyla siyasal olduğunu iddia etmektedirler.

Bu iddianın ilk mantık hatası bütün başörtülü kadınları aynı şekilde düşünen ve aynı şeyi amaçlayan homojen bir grup olarak kabul etmesidir (Başkan, 2008). Aynı şeyi düşünen ve aynı idealere sahip olan bir grup insanın varlığı çok düşük bir ihtimaldir ve neredeyse tüm sosyal birimler kendi içinde farklılıklara sahiptirler. Dahası böyle bir homojenliği grubun kendi üyelerinin isteyerek gerçekleştirilmesi çok zordur. Bunu sağlamak gruba dışarıdan müdahaleyi gerektirir. Fakat başörtüsü örneğinde bu gruba dışarıdan herhangi bir müdahale söz konusu değildir. Dolayısıyla başörtüsünün siyasal bir simge olduğu iddiası anlamsızdır, çünkü her bir başörtülü kadının başörtüsü kullanımının arkasındaki amacı belirlemek imkânsızdır (Başkan, 2008).

Diğer yandan bir davranışın arkasındaki sebeplerin sadece o kişi tarafından bilinebileceği gerçeği de tartışmayı anlamsızlaştırmaktadır. Bir sembolün anlamının o sembolü kullananlar tarafından belirlenebileceği gerçeği de bu iddiayı çürütmektedir. Bunun yanında anlam, sembole onu anlamlı kılmak için özellikle yüklenmelidir. Ancak başörtülü kadınlar başörtüsüne siyasal bir anlam atfetmemekte, bu anlamda pasif kalmaktadırlar. Aksine, başörtüsü yasağı taraftarları onun siyasal bir simge olduğunu iddia etmektedirler (Başkan, 2009). Dahası bir insan başörtüsünü hiçbir sebep olmaksızın sadece istediği için kullanabilir. Ayrıca hiç kimse determinist bir tavır takınmak ve davranışları için sebep göstermek zorunda bırakılmamalıdır (Başkan, 2009).

TİKAD'ın 2010 yılında gerçekleştirdiği çalışma bu açıdan önemlidir. Araştırmaya göre katılımcıların %92,6'sı dini inançlarından dolayı örtündüğünü belirtmişlerdir. Dolayısıyla başörtüsünün siyasal bir simge olduğu iddiası konunun en çok tartışılan ve/fakat en temelsiz noktasıdır (Başkan, 2009).

Başörtülü Kadınlar Baskı Sonucu mu Örtünüyorlar ?

Yasağın tarafları, başörtülü kadınların ailelerinden gelen baskı nedeniyle örtündüklerini savunmaktadır. Bu iddia iki temel yanı sıra barındırmaktadır. İlk olarak bu iddia başörtülü kadınların homojen ve bilinçsiz grup olduğunu öne sürmektedir. Bu insanlar çoğu üniversite mezunu, belirli bir yaşa gelmiş bayanlardır ve farklı durumlar karşısında gerekli tepkileri verebilme yeteneğine sahiptirler. Kadınların kendi özgür iradeleri dışında baskıyla örtündükleri iddiası bu nedenle çok yüzeysel bir tartışmadır (Başkan, 2009).

Vahap Coşkun'un da belirttiği gibi yasak nedeniyle okullarını ve işlerini terketmek zorunda kalan ve bu nedenle hayatları derinden etkilenen kadınlar bulunmaktadır (Coşkun, 2007). Diğer taraftan bu kadınların baskıyla örtündüklerini iddia etmek onları küçümsemek anlamına gelecektir.

TİKAD'ın araştırması, kadınların %77'sinin kendi arzuları ile örtündüklerini ortaya koymuştur. Araştırmanın sonuçları kadınların herhangi bir baskı sonucu örtündükleri iddiasını desteklememektedir. Katılımcıların %96'sı örtündükleri günlere geri dönme imkanları olsaydı tekrar örtüneceklerini belirtmişlerdir. Bu rakam kadınların başörtüsü kullanımındaki kararlılık ve isteklerini ortaya koymaktadır (TİKAD, 2010). Dolayısıyla başörtülü kadınların baskı nedeniyle örtündükleri iddiasıyla bu yasağı desteklemek başörtülü kadınların cezalandırılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle yasak bu argüman kullanılarak meşrulaştırılamaz.

Yasak Kimin Problemidir?

Birçok araştırma sonucuna göre Türkiye'de kadınların %60'ı, üniversite mezunu kadınların ise yaklaşık %16'sı bir şekilde başörtüsü kullanmaktadır (TESEV, 2011). Fakat başörtüsü problemi daha önce de belirtildiği gibi toplumun sadece bu kesimlerinin sorunu değildir. Çünkü sorun toplumda farklı sınıflar arasındaki çatışmayı temsil etmektedir ve tüm siyasal sistemi ve devletin farklı organları arasındaki ilişkileri felce uğratabilmiştir.

Araştırmalar göstermektedir ki başörtüsü konusunda toplumda bir ayrışma yaşanmamaktadır. Toplumda başörtüsü kullananlar ve kullanmayanlar arasında birbirlerine karşı herhangi bir önyargı bulunmamaktadır, tersine bu kesimler birbiri ile yakın ilişki içerisinde (TİKAD, 2011). Örneğin başörtüsü kullanmayan kadınların %70'inin ailelerinde başörtülü kadınlar bulunmaktadır. Bu rakam toplumda başörtüsünün yaygınlığını göstermesi açısından anlamlıdır. Başörtüsü kullanmayan bayanların %87'si başörtülü kadınların kariyer sahibi olmalarından rahatsızlık duymayacağını, %88'i başörtülü kadınları kendileri gibi eşit haklara sahip vatandaşlar olarak gördüklerini belirtmişlerdir (TİKAD, 2010). Dahası birçok politikacı, yazar, entelektüel ve hatta bazı CHP'li politikacılar yasağı eleştirmektedir. CHP'ye oy verenlerin %45'i başörtüsü özgürlüğünün laiklikle çeliştiği fikrine katılmamaktadır (TİKAD, 2010). Sonuç olarak başörtüsü problemi esas olarak vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ve demokratik hukuk devleti ile ilgili, tüm topluma ve devlete ait bir problemdir.

Çözüm İçin Toplumsal Uzlaşma Şart mıdır?

Birçok çalışmada da gösterildiği gibi Türkiye'de halkın çoğunluğu yasağın sona erdirilmesini isterken görece olarak daha küçük bir grup yasağın devamından yanadır. Bu marjinal grup toplumun kendi değerlerini benimsemesini istemekte ve bu değerlerden taviz vermeden uzlaşma talep etmektedir (Başkan, 2009).

John Stuart Mill'in temel hak ve özgürlükler ile ilgili ifadelerini hatırlamak burada faydalı olacaktır: *'Bütün insanlık bir tek görüşü benimse ve yalnızca bir birey bu görüşün tersini düşünse bile insanların bu kişiyi susturmaya hakkı yoktur, tıpkı onun da insanlığı susturmaya hakkının olmadığı gibi'* (Mill, 2004'ten aktaran Başkan 2009). Bu düşüncelerin de ifade ettiği gibi kişisel haklar çoğunluk tarafından ihlal edilemez. Türkiye'de yasağın sürmesini isteyenlerin oranı %20 civarındadır ve yasağı eleştiren çoğunlukla uzlaşma talep etmektedirler. İnsan haklarına saygılı bir devlet çoğunluk karşısında bireylerin haklarını korumakla yükümlüdür (Başkan, 2009). Özipek'in cümleleri bu konuda önem arz etmektedir: *'Başörtüsü probleminin yasal ve anayasal düzenlemeler yerine toplumsal uzlaşmayla çözülmesi gerektiği düşüncesinde birçok tutarsızlıklar vardır. İlk olarak, insan hakları toplumun ve devletin onayına bağlı değildir. Demokratik hukuk devletini tesis etmeye çalışan bir devlet gerektiğinde topluma karşı bireyin haklarını korumak zorundadır'* (Özipek, 2007).

Temel hak ve özgürlükler uzlaşma konusu yapılırsa toplumun genel değerleri ve kanıları uğruna bireysel farklılıklar feda edilebilir. Bu durum aynı zamanda toplumda güçlü olanların, diğerlerin temel hak ve özgürlüklerini kendi çıkarları doğrultusunda kısıtlamalarına sebep olabilir. Her hangi bir uzlaşma sağlanacaksa bu, yasak taraftarlarının insan hak ve hürriyetleri çizgisine gelmeleri ile mümkün olabilir. Bu açıdan bakıldığında tartışmadaki temel uzlaşma noktası yasakçı zihniyetin bu tutumundan vazgeçip, her vatandaşın kendi yaşam tarzı ve kıyafetiyle kamusal alana girişini mümkün kılmasıdır. Aşağıdaki karikatür tüm bu anlatılanları en iyi şekilde özetlemektedir:

Yasak Konusunda Toplumsal Farkındalığı Arttırmak İçin Neler Yapılabilir?

Birçok yazarın, think tank kuruluşunun belirttiği gibi sorun, tartışmanın tüm taraflarının katıldığı karşılıklı saygı ve anlayış çerçevesinde gerçekleştirilecek diyalog yoluyla çözümlenebilir (SETA, 2009; Kentel, 2008; Bostancı, 2008). Bu nedenle toplumun tüm ilgili taraflarının (parlamentodaki varlıklarından bağımsız olarak tüm siyasi parti temsilcileri, yasağın mağdurları, hukukçular, farklı yaklaşımlara sahip sivil toplum örgütü temsilcileri, kadın örgütü temsilcileri, meslek örgütleri vs.) katıldığı bir başörtüsü çalıştayının gerçekleştirilmesi, bu çalıştayda konunun kapsamlı bir şekilde, tüm boyutları ile tartışılması ve bir sonuç raporu yayımlanması, bu raporun kamuoyunda konuşulup olgunlaştırılması sorunun gerçek niteliğinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Halkın büyük çoğunluğunun yasağın kaldırılması taraftarı olması bu sürece olumlu etkide bulunacaktır. Yasağın en ateşli savunucusu olan CHP'nin de bu konudaki tutumunda bir yumuşama görülmektedir. Örneğin kamusal alanda başörtüsüne özgürlük taleplerini dile getiren başörtülü kadınlara hakaret eden CHP Kırklareli Gençlik Kolları Başkanı Önay Taşdelen görevden alınmıştır.

Sonuç olarak halkın çoğunluğunun yasak karşısındaki tutumu dikkate alındığında siyasi partilerin sorunun çözümüne karşı tavır almaları siyasi açıdan çok kolay görünmemektedir. Ayrıca üniversitelerde yaşanan görece rahatlamaya ile görülmüştür ki başörtülü öğrencilerin başörtülü olmayanlar üzerinde herhangi bir baskısı söz konusu olmamıştır ve mahalle baskısı iddiaları ve korkuları yersizdir.

Kaynakça

- AK Parti ve MHP'den Kamuda Başörtüsü İşbirliği!. (18 Ekim 2012). <http://www.haber7.com/partiler/haber/941556-ak-parti-ve-mhpden-kamuda-basortusu-ismirli>
- Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği, (2010). *Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve Başörtüsü Yasakları*. <http://www.ak-der.org/toplumsal-cinsiyet-esitlik-basortusu-yasaklari-2010.gbt>
- Arat, Y. (1999). *Political Islam in Turkey and Women's Organization*. İstanbul: Tesev Publications.
- Başkan, B. (2009, Yaz). Başörtüsü Sorunu ve Meşrulaştırılmayan Yasakçılık, *Liberal*
- Düşünce, 55(14). http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Burak_Erisim_Tarihi_1_Ekim_2012,
- Bayramoglu, A. (2006). *Çağdaşlık Hurafe Kaldırılmaz*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Bleiberg, D. B. (2006). *Unveiling The Real Issue: Evaluating The European Court of Human Rights' Decision to Enforce The Turkish Headscarf Ban in Leyla Şahin Turkey*. 26 Ekim 2012, <http://chinisejournal.oxfordjournals.org/content/5/3/7/9.full.pdf>
- Bostancı, N. (6 Şubat 2008). Başörtüsünün Arkasındaki Sosyoloji. *Zaman*. 24 Ekim 2012, <http://www.nacibostanci.com/makaleler/item/247-basortusunun-arkasindaki-sosyoloji.html>
- Bumin, T. (29 Aralık 2003). Türbanlı Kadınlar Ultramodern, Neşe Düzal ile söyleşi Radikal. 3 Ekim 2012, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=10041>
- Coşkun, V. (2007). *Anayasa Mahkemesi Başörtüsü ve Sorunu ve Siyaset..* 7 Ekim 2012, <http://liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&ort=340>
- Erdogan, M. (2001, Kış). Sivil Özgürlük Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü. *Liberal Düşünce*(21), s.42.
- Falk, R. (2012). *Decoding The Turkish Headscarf Debate*, 15 Ekim 2012. http://www.global.ucsb.edu/orfaleacenter/luce/luce08/documents/Falk_TurkishHeadscarfDebate.pdf
- Göle, N. (2003). Nilüfer Göle ile Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine Söyleşi, *Sivil Toplum Dergisi*(2), 10 Ekim 2012. <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=47&id=133>
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2009). *İçiş Girişler İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği. (2007). *Covered Head Of Truth In Turkey*, İstanbul: Umud Yayınları.
- Ilyasoglu, A. (1994). *Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Islam, M. K. (2010). *Headscarf Politics in Turkey*. United States: Palgrave Macmillan Publications.
- Kentel, F. (2008). *'Teorinin Raconunu Bozan Başörtüsü: Bir Direnişin Anatomisi' Örtülemeyen Sorun Başörtüsü*, Edisyon Kitap, AK-DER Yayınları.
- Kırık, H. (2007). *Turban Sorunu? Kamusal Alan ve Demokrasi*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Mill, J.S. (2004). *Hürriyet Üstüne*, (M. Orman, Trans.), Ankara: Dostel LDT Yayınları.
- Özipek, B.B. (1 Ekim 2007). 'Mahalle Baskısına Hayır, Devlet Baskısına Evet mi?' *Zaman*.
- Sambur, B. Başörtüsü Yasağı, Özgürlük ve Çoğulculuk. 3 Ekim 2012, <http://www.liberal.org.tr/incele.php?id=Nzkw>.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (2009). *'Başörtüsü AK Parti ve Laiklik: Anayasa Mahkemesinden İki Karar İki Gereke'*. 5 Ekim 2012, www.seta.org
- Türkiye İş Kadınları Derneği. (2010). *'Başörtüsü ve Toplumsal Uzlaşma'*, Basın Özeti. 1 Ekim 2012, http://www.tikad.org.tr/files/TIKAD-Kamuoyu_Raporu.pdf
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı. (2012). *Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, TESEV Demokratikleşme Programı*. TESEV Yayınları.
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı. (2011). *Headscarf and Discrimination: Professional Headscarved Women in The Labor Market*, TESEV Publications. http://www.academia.edu/759207/Headscarf_Ban_and_Discrimination_Professional_Headscarved_Women_in_the_Labor_Market
- Yayla, A. *Bir Atilla Yayla Metni: Ahlak, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı*. 25 Ekim 2012, <http://gundemmaddesi.blogcu.com/bir-atilla-yayla-metni-ahlak-huku-ve-basortusu-yasagi/2941461>

İş Hayatında Kadın: Engeller, İhtiyaçlar ve Talepler

Berrin SÖNMEZ
Başkent Kadın Platformu

Giriş

“Çalışan kadınların sorunları” ifadesi duymaya çok alıştığımız ve aynı alışkanlıkla kullandığımız, bizi konuyu bütünüyle anlamaktan uzaklaştıran yanıltıcı bir yapıya sahip. Sorunların kadınların çalışmasından kaynaklandığı önyargısını pekiştiren hatalı bir bakış açısı yaratmaktadır. Çalışmadığı takdirde bu sorunları yaşamayacağı kanaatine ulaştırmaktadır, insanları. Oysa hepimiz biliriz ki çalışmayan kadın yoktur. Ancak çalışmasının, emeğinin karşılığını almayan kadın çoktur. Bu nedenle konuyu “iş hayatına ilişkin ihtiyaçlar ve talepler” şeklinde ele almak gerekir. Diğer yandan insan hakları üzerine düşünürken sıkça karşımıza çıkan kavram çelişkilerinden biri konuları sorun odaklı tartışmaktır. Haklı talepleri sorun kelimesiyle dile getirdiğimiz andan itibaren hak sahiplerini, anılan sorunun bir nesnesi kabul etmiş oluyoruz. İstemese bile sorun öbekleri içinde insanı nesneleştirmek gibi ayıplı bir yaklaşımla konuya girdiğimiz zaman doğru kelimeleri kullanmak da giderek zorlaşıyor. Konuya çalışanların hakları, çalışma hayatının ihtiyaçları ve çalışma hayatına kadın katılımı, karar mekanizmalarında kadın varlığının artırılması vb. temel başlıklar ile yaklaşmayı denemek daha yerinde olacaktır. Bu makalede dikkat çekilmek istenen bir başka mesele de iş yaşamında kadını konuşurken özellikle kamu çalışanlarını ve dolayısıyla devlet personel rejimini gözden kaçırmamak gereği olacaktır. Devasa bir yapıya sahip devlet aygıtında çalışan sayısının yüksekliği kadar devlet personel politikalarının bir çok bakımdan özel sektör personel politikalarına örneklik teşkil ediyor olması gerçeği unutulmamalıdır. Sayılan ilkeler doğrultusunda çalışma hayatında kadın ile ilgili belli başlı ihtiyaçları dile getirmeyi amaçlayan bu makalede konuyu **kamu çalışanı kadın** ile sınırlamak yerinde olacaktır.

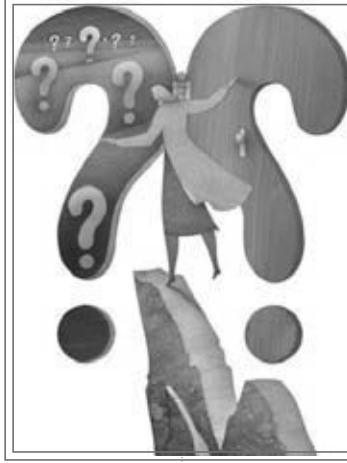
Eğitime Bakış Dergisi’nin hedef kitlesi kamu çalışanları olduğu için hem de kamu çalışanlarının mevzuat nedeniyle taleplerini dillendirmekte kısıtlar yaşaması ve tabii çok geniş olan konuyu ancak bir ucundan tutarak ele aldığımız takdirde doyurucu sonuçlara ulaşılabileceği düşüncesiyle...

İnsan Hayatının Değişmeyen Gerçeği: Çalışmak

Yeryüzünde var olan her canlı hayatını sürdürrebilmek için biteviye çabalar. Beslenmesi, barınması, tehlikelerden korunması, neslini sürdürmesi tüm canlı türlerinin hayat gayesini oluşturmaktadır. Yaşadığı sürece bu temel ihtiyaçları gidermek üzere her canlı, türüne özgü davranış kalıplarını hayatının ilk safhasında öğrenir. Yaşamının sonraki dönemlerinde ise öğrendiklerini yeni nesillere aktarmak üzere sürdürür, hayatta kalma savaşını. İnsan için durumun farklı olmadığı da ortadadır. Sosyal yapıya, ait olunan toplumun kültürel özelliklerine, yaşanan devrin icaplarına göre farklılık gözlenmekle birlikte temelde diğer canlılar gibi hayatta kalma savaşıdır, ömür. Bu savaş çerçevesinde insan da temel ihtiyaçlarını giderecek bilgi ile donanır erken yaşlarda ve yetişkinlik dönemlerinde ise ömrü gelecek nesilleri aynı bilgi ile donatmakla geçer. Özellikle kültür toplumları dediğimiz pagan dönemlere ilişkin bildiklerimiz insan yaşamı ile diğer canlı türlerinin yaşamı arasındaki büyük benzerlikleri açıkça ortaya koymaktadır. Çok önemli bir farklılık ise insanı, diğer canlı türlerinden özellik olarak dikkate alınmalıdır.

İnsanın temel ihtiyaçlarından birisi de kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Var oluşunun kendine özgü bir faydası olduğu inancının yarattığı haz. Tüm bilim, sanat, medeniyet varlıklarının kökeni olan ihtiyaçtır bu. Temel iktisadi faaliyet ne ise,

insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük davranışları ona göre şekillenmektedir. Toplumun yaşadığı coğrafya ve iklim koşullarının belirlediği iktisadi faaliyetler, toplumun kültürünü, yaşayış alışkanlıklarını ve başlıca davranış kalıplarını belirlerken insanların hayat tarzını da oluşturmaktadır. Birey ve aile toplumun genel özellikleri çerçevesinde bir hayat sürerken, kadın-erkek-çocuk ayırmaksızın her insanın çalışmasını gerektiren bir yaşam biçiminden söz ediyoruz. Göçebe (pastoral/çoban) kültürü veya yerleşik (köylü/tarım) kültürü olması çalışma gerçeğini değiştirmemektedir. Sadece çalışmanın biçimine uygun olarak yeni nesillere küçük yaştan itibaren verilen eğitimin amaç, araç ve yöntemlerinde farklılık vardır. İnsanlık tarihinin yakın dönemlerinde yerleşik kültürün giderek galebe etmesi, köyler dışında kasaba ve kentlerin oluşup toplumu şekillendirmeye başlamasıyla aşağı yukarı eş zamanlı olarak semavi dinlerin kültürleri şekillendirmesi de her insanın hayatını çalışarak idame ettirmesi gerçeğini değiştirmemiştir. İş kolları (zanaatlar) çeşitlenmiş, yöneten-yönetilen kitle farklılaşmış, iktisadi faaliyetlerin yöntemleri dini kurallarla belirlenmiş, medine (şehir), merkeze alınarak tüm toplum yapısı örgütlenmiştir. Geleneksel tarım toplumu denilen bu dönemde, tarımla uğraşan kesimlerin tüm ziraî faaliyetleri kadın-erkek-çocuk birlikte yürütülmekteydi. Dini, kültürü ve yaşadığı coğrafya fark etmeksizin tüm toplumlarda gördüğümüz bir ortak özellik olarak çalışmayan insandan söz etmek mümkün değildir, köylerde. Kasaba ve kentlerde ise kadının çalıştığı mekanda bir ölçüde farklılaşma olduğunu görüyoruz. Ev içi üretim olarak adlandırılan bir ekonomik faaliyetin baş aktörlerindendir kadın, bu dönemde. Sanayi toplumu öncesi geleneksel hayat tarzı içinde ailenin ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında çok büyük bir yer tutan, yiyecek/giyecek gibi temel ihtiyaç maddelerinin mevsimine göre hazırlanıp, iklim özelliklerine göre saklanıp korunmasını sağlayan atölyelerdir, bu dönemin evleri. Her toplumda bu dönemde de ticaret, zanaat ve ziraatla uğraşan kadınlar olmuştur. Ancak kabul etmek gerekir ki kadınların büyük kısmı ev-atölyelerde aileye özgü ihtiyaçları karşılamakla meşgul olmuş ve yaptıkları işin ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayarak bir ekonomik değer üretiyor olması gerçeği sayesinde, kimse kadınları çalışmayan/hazır yiyici

insanlar olarak düşünmemiştir. Kadının kendisi de bir şeyler üretiyor olmanın hazzı ile her insanın ihtiyaç duyduğu kendini gerçekleştirme doyumunu yaşamıştır.

Gerek insanlık tarihinin, gerekse kültürlerin en büyük kırılma noktasını teşkil eden sanayi devriminden sonra durumun açık bir şekilde farklılaştığını görüyoruz. Geleneksel hayat tarzının değişmesi, toplum ve aile içindeki kadınlık/erkeklik rol tanımlarının yeniden kurulmasıyla sonuçlanmıştır. **“Kadının ‘ev hanımı’ olarak sabitlendiği kurgu, (fabrika işçisi kadınlı**

eş zamanlı olarak) sanayi sonrası toplumun bir ürünü.”¹ Çalışan kadın kavramının karşılığında ortaya konulan “ev kadını” kavramı, kadınların bir kısmını çalışmayan insan olarak görmeye sonuçlanmıştır. Eşyanın tabiatına da aykırı olan bu çalışmama hali gerçek olmamanın ötesinde zararlar yüklemektedir kadınlara. Bir çok “ev kadını” aile içinde psikolojik ve ekonomik şiddet görmeye açık hale gelmiştir. Boşanma ve miras konularında ev kadını olmak (bu isimlendirmenin bir de ev kadını-sokak kadını karşıtlığı nedeniyle, iş yaşamındaki kadına indirdiği darbe, ayrı bir yazı konusu olacak kadar önemli), toplum ve aile karşısında kadını tamamen savunmasız bırakmıştır. Pek çok erkek tarafından kadının, ev içi çalışması görmezden gelinerek, en ufak bir aile içi çatışmada asalak biçiminde değerlendirilmesi çok yaygın şiddet biçimlerinden biridir. Aynı zamanda nafaka tespiti ve mal bölüşümü konularında kadının çalışmıyor yani aile birikimine doğrudan maddi katkı sunmuyor olması, kadını savunmasız bırakmaktaydı, yakın zamanlara kadar. Şu anda medeni kanun ile kadınlar böyle ithamlara karşı güçlü bir şekilde korunuyor olsalar da özellikle aile mirasına ilişkin açık dini hükümlere rağmen ülkemizde ve diğer İslam toplumlarında kadınların ve kız çocuklarının miras haklarına el koymanın pek çok şer’î kılıfı bulunduğunu düşününce yetersiz kalacağından hiç şüphe edemeyiz. Günümüz şartlarında kadınların doğrudan iş yaşamına katılım konusunun böylesine öne çıkmasının altındaki nedenlere kısaca değindikten sonra, çalışmak isteyen kadınların yaşadıkları sorunlardan ilki olan engellere yönelebiliriz.

1. Nazife Şişman, Ahir Zamanda Ev-İş, Kadın-Erkek, Star gazete (açık görüş), 28 Ocak 2013.

Kadınların İş Yaşamına Katılması Önündeki Engeller

a) Toplumsal / Kültürel Engeller:

Kadının çalışma yaşamına doğrudan katılımı yani gerek köyde gerek kentte ücretsiz ev/aile işçisi olmakla yetinmeyip emeğinin/üretiminin değerlendirildiği/maddi karşılık bulduğu faaliyetler içine girmesi, miras ve mal paylaşımı konularında ezilmekten kurtulmasının da ötesinde bir ekonomik gereklilik olarak da zorunlu hale gelmektedir, pek çok ülkede. Bizde de ailenin geçimine geleneksel hayat tarzlarında yaptığı katkıyı aynıyla ama evin/tarlanın dışında da çalışarak sürdürmek birçok kadın için bir zorunluluk. Ülkemizde iş yaşamındaki kadınların büyük bir kısmı geçinme zorlukları olmasa çalışmayacağını söylemektedir. Kadınların böyle düşünmesi veya böyle bir düşünceyi ifade etmek mecburiyetinde hissetmesi bize, kadının iş yaşamına katılımı önündeki toplumsal/zihinsel engeller hakkında kuvvetli bir ipucu sunuyor. Kadının çalışma hayatına katılımı önünde engelleyici zihinsel performans üretenlerin, ekonomik şartlar dile getirildiğinde "ailenin ihtiyacı olmadıktan sonra kadının yeri evi" gibi ifadelerle engeller çıkardığı bilinmektedir. Engeller çoğunlukla milli kültüre/örfe ve daha önemlisi dine dayandırılarak geliştirilmekte ancak insan/canlı yaşamının çalışmak üzerine oturduğu gerçeği unutulmaktadır. "Ev ve iş arasında zihinsel ve kategorik olarak yaptığımız 'İslami' işbölümü bile burjuva idealinin imajlarıyla malul."² Sosyolog Nazife Şişman'ın alıntılanan cümlesi, dine veya kültüre dayandırılan rol tanımlarının da sanayi toplumuna has karakteristik hayat tarzının bir sonucu olduğunu çok güzel ifade etmektedir. Sanayi devrimi sonrasında ev içi üretimin giderek ekonomik değerini kaybetmesi, tüketim toplumu içerisinde bireyin varoluşsal sorunlarını dikkate almadan iş hayatına kadın katılımı konusunu anlayamayacağımızı açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda geleneksel/sanayi öncesi toplum yapısında kadın dahil her bireyin bir yeri/duruşu/görevi, anılan hayat tarzının doğal bir sonucu olarak yaşanmakta ve insanlar, bizatihi kendi varlıklarının bir değer üretmek olduğunu bilmenin

manevi hazzını yaşamaktaydı. Elbette toplumda/ailede karşılığını bulan bir değer üretimiydi bu. Yöneten/yönetilen açısından bakıldığında da böyleydi durum, ilim irfan sahiplerinin eserlerine yansması da bu şekildeydi. Anılan döneme ilişkin felsefi yaklaşımlar da bizi aynı sonuca götürmektedir. Çünkü tarım toplumunun özelliği tarım üretiminin daimi, düzenli ve dengeli olmasını gerektiriyordu. Devletlerin yönetim felsefesi de tarımsal faaliyetin aile bireylerinin ortak çalışması anlayışı üzerine bina edilmişti. Mesela Osmanlı Devleti, toprak politi-

kasında en küçük birimi oluşturan "çift" adı verilen arazi parçasının büyüklüğünün hesaplanması bir çift öküzün sürebileceği alan olarak gerçekleştirilmiştir. Aile bireylerinin ortaklaşa çalışması ile o bir çift öküzün sürdüğü alanda tarım üretimi sağlıklı gerçekleştirilmekte, hane halkı mevcudu da bu hesaplama dahil edilmekteydi. Osmanlı'nın batıda Roma ve doğuda Sasani medeniyetlerinden tevarüs ederek kullandığı sistem, sanayi devrimine gelinceye kadar geleneksel hayat tarzının belirgin ve belirleyici özelliklerinden birisidir. Halkın zihnine ve devletin yönetim anlayışına/sistemine yansıyan bakış açısının derinlerinde siyaset felsefesinin yatmakta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kadınların tarımda çalışmasının günümüzde de kolaylıkla kabullenilen bir çalışma tarzı olması, tarımda ve evde, kadının ücretsiz aile işçisi oluşuna hiç kimseden itiraz gelmeyişi altında yatan budur.

"Farabi'den Thomas Moor'a kadar pek çok siyaset felsefesi eserinde çiftçiliğin önemi ve herkes tarafından bilinmesi gereği dile getirilmiştir."³ Yukarıda belirtildiği şekilde toplumun temel iktisadi faaliyetine göre kültürün ve yönetim anlayışlarının oluştuğu fikrini destekler mahiyette, filozoflar tarımı adeta kutsamışlardır. Ancak günümüzde tarımın önemi aynen devam etmekle birlikte eşdeğer hayati önem taşıyan farklı bilgi ve beceri alanlarını ve farklılaşan üretim biçimlerini dikkate almadan kadını, sadece hala tarım ve ev ile sınırlamak isteyenlere de geleneğin içinden bir cevap bulmak mümkün. Mesela "İbn Rüşd, kadının hürriyetinden yanadır; kadına sosyal ve hukuki haklarının verilmesinden yanadır. O, İslam dünyasında haksızlığa uğradığına inandığı kadını, meyvesinden yarar-

2. Şişman, a.g.m.

3. Cevher Sulul, İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi, s.131

lanılan bir bitkiye benzetir. Ona göre kadın, basit iktisadi ihtiyaçların karışılması için sadece ev ortamıyla sınırlandırılmıştır. Oysa tür itibarıyla kadın ile erkek arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık sadece yetenek ve kabiliyet itibarıyla. Ona göre eğer kadınlar, gerektiği gibi eğitilir ve toplumda fonksiyonel hale gelirlerse onlar arasında devleti idare edecek bireyler çıkabilir.”⁴ İbn Rüşd (M. 1126-1198) on ikinci yüzyılda kadının iktisadi faaliyetini ev ile sınırlandırmayı baskı ve hürriyetin tahdidi olarak açıklamıştır, yukarıdaki sadırlarda görüldüğü üzere. Söz hürriyet ihlaline geldiğinde kadın çalışması önündeki engeller için toplum baskısından çok devlet engelleri bahsine girmek gerekmektedir.

b) Siyasi / İdeolojik Engeller:

Kamu çalışanı kadınlar, tarihimizde 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanmıştır. İlk öğretmenlik, hemşirelik, gardiyanlık gibi mesleklerde ve Cumhuriyet döneminde hemen her kurumda kadın varlığı kanıksanmıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde kadınların çalışması ideolojik şartlara bağlanmıştır. Sanayi toplumunun kaçınılmazı olarak kadınların çalışması fikrini ve uygulamasını kabul etmek durumunda kalan devletler⁵, kadınlar arasında bir ayrıma ve tabi kılma metodu olarak bazı sınırlar ihdas ederler. Mesela beyaz kadınlar haklarını siyah kadınlardan çok daha önce elde etmişlerdir. Bizde de aynı metot uygulanır. Modern olan ve olmayan biçiminde ikiye ayrılır kadınlar ve modern sıfatıyla tanımlanan başörtüsü kullanmayan kadınlar kamu çalışanı olma hakkını kazanırken, başörtülü kadınlar kamu görevi alma hakkından mahrum bırakılır. 1948 İLO sözleşmesinden bu yana imzalanan tüm uluslararası sözleşmelerde kamu görevi almada eşitlik insan hakları arasında sayıldığı halde ülkemiz, imzaladığı evrensel sözleşmelerin gereğini yapmamış, kadın ayrımcılığını sürdürmüştür.

En son 1981 tarihinde bir Başbakanlık genelgesi ile yenilenen Devlet Memurları Kıyafet Yönetmeliği, getirdiği “baş daima açık” hükmü ile ayrımcılığın ve hak ihlalinin gerekçesi olarak gösterilen bir suç delili niteliğindedir. Kadınların bir kısmına kamu görevi alma hakkını kullandırmayan ideolojik devlet yapısı, kadınların çalışması önündeki en

4. Sulul, a.g.e. s. 20

5. R.W. Connell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, “Eskiden olduğu gibi kadınların devlet aygıtından dışlanması bundan böyle söz konusu olamaz. Artık giderek daha fazla sayıda kadın, devlet içinde istihdam edilmektedir; dışlanmanın yerini ise çeşitli ayrıma ve doğrudan tabi kılma biçimleri almıştır.” s.209

büyük engellerden birisidir. Bu engel aynı zamanda kadınların eğitim, siyaset ve karar alma süreçlerine katılımını da kapsamaktadır. Günümüzde üniversite öğrencilerinin başörtülü olarak okuyabilmesine imkan tanıyan kimi düzenlemeler, kadın eğitimi önündeki engelleri kaldırmış değildir. Her şeyden önce hakların hukuken güvence altına alınmayışıyla yeterli değildir. Ancak aynı zamanda kadın eğitimindeki kıyafet özgürlüğünü sadece üniversite ile sınırladığı için değildir. Nitekim 2012 yılında MEB tarafından ilik ve orta öğretimde serbest kıyafet dönemi başlatmak böylece özgürlükçü eğitim imajı vermek yoluna gidildiğinde bile öğrenciler için bir kıyafet yönetmeliği ihdas edilmiş ve anılan yönetmelikte de kız öğrenciler için “baş daima açık” hükmü getirilmiştir. Hak gaspını meşrulaştıran bu ibarenin yeni yönetmeliğe taşınması kadınların çalışma hayatına girişi önüne çıkarılan bir engeldir. Eğitim hakkını kullanamayan kadınların çalışma hayatına girmesi mümkün olamayacağı için geçen yüzyıla ait, demode ideolojik sınırlarla kadınlar önüne devlet tarafından engeller çıkarılmaya devam edildiğini söylemek durumundayız. Halkın haklı taleplerini yüksek sesle, kampanyalar ve sair fikri ve ilmi çalışmalarla dile getirmek, sadece kadın hakları açısından değil sürdürülebilir kalkınma açısından da gereklidir. Bazı toplumsal kesimlerde başörtülü kadınların kamuda çalışmasını çeşitli meslek ve görevlerle sınırlamak eğilimi da ayrı bir hak ihlalinin habercisidir. Kadınların istediği / talep ettiği her konum ve kurumda, eğitimini aldığı her görevde kıyafet özgürlüğü ile çalışması temel haklardandır. Yeni sınırlamalar kabul etmek hak ihlallerini/ayrımcılığı sürdürmek olur.

Başörtüsü yasakları dışında kadınların kamu görevi alma hakkını engelleyen açık hükümler yoksa da bu noktada yazılı olmayan hükümlerin her daim devrede olduğunu unutmamak gerekir.

Ayrıca kamu çalışanı kadınların iş hayatında karşılaştığı engeller, en önemli konulardan biridir. Çalışma hayatında iken yaşanan engellerin başında terfi ayrımcılığı gelmektedir. Kamu kurumlarında görevli kadınların çalıştıkları kurumda terfi talepleri yazılı olmayan kuralların belirlediği yaygın bir dirençle engellenmektedir. Nitekim kamu kurumları karar mekanizmalarındaki kadın sayısı içler acısı seviyede düşüktür. Bir tane bile Müsteşarımız yokken ancak bir tane valimiz kadındır. İdari mekanizmanın daha alt kademelerinde de durumun farklı olmadığı⁶ biliniyor.

6. KSGM, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

Kamu çalışanı kadın oranının %32 olmasına⁷ rağmen idari kadrolarda neredeyse bindelik dilimlerle ifade edilecek kadar düşük oranlar görmemizin altında yatan nedenleri doğrudan doğruya kamu personel rejiminde aramak gerekir. Ancak ilgili kurumların resmi raporlarında anılan sorunun nedenlerinin teşhis edilip gerekli düzenlemeler önerildiğini göremiyoruz. Bu durumun sebepleri üzerinde düşünülürken en başta kadınların isteksizliğinin ileri sürülmesi ise hem kolaylık hem de çalışan kadınlara yapılan ayrı bir haksızlıktır. Bilindiği gibi 2011 yılına kadar kurum içi yükselmelerde çalışanın talebinden daha çok amirlerin verdiği sicil notları etkili olmaktadır, çalışan kişinin hakkında verilen sicil notlarını sorgulama ve düzeltme şansı bulunmamaktadır (Resmi Gazete, 2011). Engellerin en azından bir kısmını bu şekilde tespit ettikten sonra yapılması gereken düzenlemelere geçebiliriz.

Kamu Çalışanı Kadınların İhtiyaç ve Beklentileri

Gerek kadınların gerekse iş hayatının, kamu kurumlarının en büyük ihtiyacı, çalışan kadın sayısının artmasıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın gereği, devletin ve toplumun fakirleşmesine⁸ karşı bulunacak bir çare olarak, toplumun bir yarısının üretimin dışında bırakılmaması gerekmektedir. Kamu çalışanı kadın sayısının artması ise sadece tek bir düzenleme ile Devlet Memurları Kıyafet Yönetmeliğinin kaldırılması ile mümkün olabilecektir. Toplumun ihtiyaç duyduğu bu özgürlüğün, hiçbir kısıtlamaya yol açmayacak şekilde sağlanması siyasi iradenin icraatına bağlıdır. Diğer bir önemli ihtiyaç karar alma mekanizmalarında kadın sayısını arttırmak olarak söylenebilir. Hem kadınların hem de kamu kurumlarının daha doğru bir ifadeyle tüm devlet aygıtının karar alma süreçlerinde kadın varlığının niceliksel ve niteliksel artışına ihtiyacı var.

Kamu kurumlarında çalışan kadınların büyük bir kısmı uzman mesleklere mensuptur. İyi eğitilmiş, donanımlı insanlar olarak bir de ilgili kurumların sınavlarından çeşitli aşamalarda başarıyla geçmiş oldukları için çalışma hakkı kazanmışlardır. Erkeklerle eşit şartlarda yarışarak ulaştıkları mesleki kariyerlerinde yükselmek istemeyeceklerini düşünmek safdillik olur. Yine de kadınların mesleki yükselmede düşük oranlara sahip olmaları ile isteklilik arasında bir doğru orantı kuracak olursak kadınların yükselmelerini istemeyenlerin amirleri

olduğunu görürüz. Altında yatan neden ise kadın çalışanın, özel yaşamı ile iş yaşamı arasına kalın bir çizgi çekemeyişini gösterdikleri açıktır. Ev ve aileye, çocuk bakımına ilişkin sorumlulukları daha çok kadına ait gören toplumsal yapımız, bir yandan çalışan kadını bu şekilde davranmaya yöneltirken diğer yandan amirlerini, aynı nedenle onları yetersiz görüp/göstermeye sevk etmektedir. Biz kadınların buna "cam tavan" demeyi tercih ettiğimiz görünmez engeller yaratan zihniyetin dönüştürülmesi gerekmektedir. Ancak toplumsal algının kurumsal politikalara tesirini zayıflatmadan, kadınların tepesinde Demokles'in kılıcı gibi duran cam tavanı yok etmenin bir yolu bulunamaz. Çalışanların çok yakından bildiği/yaşadığı bariyerler, iş hayatının doğal gerçekliği gibi kabul gören dışlayıcı politikalar bilindiği gibi mobing suçları kapsamındadır. Ancak son derece yaygın olması bu davranışların bir suç teşkil ettiği gerçeğini, perdeler niteliğe sahiptir. Yasal hakları olan doğum izinleri, süt izinleri bile kariyerlerinde eksi puan olarak açıkça belirtilmektedir. Fakat daha önemlisi çocuk bakımı ile ilgili sorumluluklar, sıkça izin almak mecburiyetini getireceği yargısıyla da karar alma süreçlerinden uzak tutulmak yoluna, yazılı olmayan kurullarla gidildiği bilinen bir gerçektir.

Yukarıda kısaca değinilen engel ve ön yargılardan kaynaklanan ayrımcılıkların ortadan kaldırılması belirli yasal ve yapısal düzenlemelerle mümkün olabilir. Her şeyden önce kamu politikalarını şekillendirecek olan eylem planları, gerçekçi ve gerçekten amaca hizmet etmek maksadıyla ve ilgili tarafların, sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınarak hazırlanmalıdır. Gerek *Kamu Personel Başkanlığı Stratejik Planında* gerekse *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planında* sorunlar tüm açıklığı ile ortaya konulmadığı için çareler de sadra şifa politikalar üretmeye imkan vermemektedir. Sadece yapılmış olması gerektiği için yazılmış olan göstermelik belgeler niteliğinde kaldıkları sürece eylem planlarının devlet politikalarını doğru yönlendirmesi mümkün olmayacaktır. Mesela *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı* karar mekanizmalarında kadın varlığının azlığını dile getirmekte fakat bu sorunu gidermek yönünde hiçbir tedbir önermemektedir. Oysa eylem planları tedbir önermekten bile öte tedbir empoze etmek için hazırlanırlar. Aynı şekilde *Devlet Personel Başkanlığı Stratejik Planıyla* yönlendirilmesi gerektiği halde sadece sayısal verilere dayanılarak sorunlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Fakat bu noktada bile asıl önemli hususlara dair veriler, göremiyoruz. Çalışanların cinsiyet oranı ve eğitim

7. Devlet Personel Başkanlığı, Stratejik Planı 2009-2013

8. Sulul, a.g.e. s. 20

oranı verildiği halde eğitime dayalı cinsiyet verisi yani hangi eğitim seviyesinde kadınlar kümelenmektedir veya bir kümelenme yok mudur, bunu göremiyoruz. Böylesine kolay erişilebilecek verilere dahi yer verilmeyen eylem planları, hangi doğru eylemi planlaya bilir? Şu ana kadar görülenler karşısında verilecek cevap kocaman bir hiç olacaktır. Bu durumda toplumun, kamunun ve kadın çalışanların ihtiyacı gerçek planların yapılmasıdır. Kurumsal politikalarda zihniyet dönüşümünü sağlayabilmek için karar alma süreçlerine kadın katılımını yükseltme hedefini planlayan eylem planları temel ihtiyaçlardandır.

Kamu politikalarının tüm çalışma hayatına yansıyan etkin gücü dikkate alınarak ilkin devlet örgütlenmesi içinde gerçekleştirilmesi gereken düzenlemeler, sendikalar, odalar, borsalar ve barolar gibi baskı gruplarında da uygulanacak şekilde gerçekleştirilmelidir.

Sonuç

Sonuç olarak söylenebilecekleri şöyle maddeleştirmek talepleri daha anlaşılır kılabilir:

1- Kamuda başörtüsü yasakları kaldırılarak kıyafet özgürlüğü getirilmesi çalışma hayatına kadın katılımını arttırmak için yapılması gereken ilk işlerden birisidir. Kıyafet özgürlüğü aynı zamanda iş yerinde başını açarak (çift kimlikli/bölünmüş hayat) yaşamaktan kadınları kurtaracağı için iş yerinde performanslarının artmasına, istekli ve özgüvenle çalışacakları için kariyerlerinde yükselmelerine katkı sağlayacaktır.

2- Mobbing kapsamında değerlendirilen eylemlere göz yumulmayarak etkin mücadele edilmesi, kadınların çalışma hayatını kolaylaştıracağı için iş verimliliği ve kuruma bağlılığı artacak, kariyer ekseninde planlar yapabileceklerdir.

3- Aileye, çocuk bakımına ilişkin düzenlemeler yapılırken devlet, kadın odaklı politikalar üretmekten vazgeçmelidir. Mesela kreş ihtiyacı, sade-

ce çalışan annenin problemi değil aynı zamanda çalışan babanın da problemi yani tüm çalışan ebeveynine ait bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla kurumlar, kreş açacakları zaman kadın çalışan sayısını değil, tüm çocuklu çalışanların sayısını göz önüne alarak plan yapmalı ve bu özeni kurumlara, devlet politikaları ile yürütülmelidir.

4- Kamu personel politikalarında kadın-erkek tüm çalışanlara karar alma süreçlerindeki becerilerini kanıtlayabilecekleri, inisiyatif olarak sorun çözme yeteneklerini kullanabilecekleri şekilde yetki paylaşımına gidilmesi, bürokratik hantallığı ve kırtasiyeciliği azaltacağı için sadece çalışanların değil tüm toplumun rahatlamasını sağlayacaktır.

5- Gerek karar mekanizmalarında gerekse çalışma hayatında kadın varlığını arttırmak için özel önlemler alınmalıdır. Kota veya kontenjan değil pozitif ayrımcılık da değil, eşit temsili hedefleyen özel önlemler, hem alımlarda hem de kurum içi yükselmelerde temel prensip olarak uygulanmalıdır. Böyle bir temel prensip, hazırlanmakta olan yeni anayasada yer almalıdır. Sadece kamu kurumları değil tüm iş dünyası, siyasi partiler, işçi ve memur sendikaları ve diğer meslek odaları eşit temsil hedefine ulaşmak için kurum içi yapılarını yeniden düzenlemeye sevk edilmelidir.

6- Çalışanların örgütlülüğü teşvik edilmeli ve sendikalar üyelerinin çalışma hayatına ilişkin tüm ihtiyaçlarını yerinde çözüme yönünde aktif ve istekli olmalıdır. Kadın üyelerinin kurum içi yükselmelerini takip ve teşvik de sendika politikaları içinde üst sıralara yükseltilmelidir.

Yukarıda sayılan önlemler alınıp uygulanmaya başlandıktan sonradır ki tüm iş hayatına ilişkin ve kadın erkek tüm çalışanların o işyerine özgü, o iş verene veya o çalışana özgü sorunlarını konuşup, tartışıp, yazabiliyor olacağız.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013
- CONNEL, R.W, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1998
- Devlet Personel Başkanlığı, Stratejik Plan 2009-2013
- Resmî Gazete, 15 Haziran 2011 Çarşamba, Sayı : 27965
- SULUL, Cevher, İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi, İnsan Yay. 1.b. İstanbul, 2009
- ŞİŞMAN, Nazife, Ahir zamanda Ev-İş, Kadın-Erkek, Star Gazetesi (Açık Görüş), 28 Ocak 2013

Birey, Devlet ve Kılık - Kıyafet Özgürlüğü

Doç. Dr. Bilal SAMBUR

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

İnsanın en temel özelliği onur sahibi bir varlık olmasıdır. İnsan onuru, en asli değerdir. İnsan onuru, değerler arasında herhangi bir değer değil, bütün değerlerin kendisine dayandırıldığı ana değer konumundadır. İnsanın onur sahibi olması, onun özgür olmasını gerektirmektedir. İnsan onuru ve özgürlüğü, insan olmanın olmazsa olmazıdır.

Onur ve özgürlük sahibi her insan, özgündür. Her bireyin özgün oluşu, doğal bir şekilde insani yaşamın her alanını özgün bir çoğulculukla donatmaktadır. Özgünlük ve çeşitlilik, insan hayatının doğal gerçekleridir. Bireyin özgünlüğü ortadan kaldırılamayacağı gibi, toplumsal çeşitlilik de yok edilemez. İnsan onuru, bireyin özgünlüğünün, özgürlüğünün ve çeşitliliğinin korunmasını gerektirmektedir.

Bireyin özgürlüğünü ve özgünlüğünü tezahür ettirdiği alanların başında kılık-kıyafet gelmektedir. Her birey, kişisel arzu, ideal, değer, algı ve kültürüne göre kendisine uygun olan kılık kıyafeti giyer ve kendisini o kıyafetle dış dünyaya yansıtır. İnsan onuru, herkesin kendisine göre giyinmesini gerektirmektedir. Kılık-kıyafet, önemli ya da önemsiz bir konu olmanın ötesinde direkt insan onuruyla ilgili temel bir konu durumundadır. Bireye ait hiçbir şey önemsiz olmadığı gibi, onun kılık-kıyafeti de önemsiz değildir. İnsanlık, yeryüzüne indiği andan itibaren bedenini örtmek için kendisine uygun giysi üretme çabası içinde olmuştur. Beslenme ve barınmanın yanında giyinme, ihtiyaçlar hiyerarşisinin başında yer almaktadır. İnsanlığın giysileri değişmesine rağmen, insanlık giyinme ihtiyacını tatmin etmekten hiç vazgeçmemiştir. Kılık-kıyafetin insan onuruyla yakından ilgili olması, onu en temel özgürlükler olan din ve vicdan hürriyeti, ifade hürriyeti, çalışma hürriyeti

ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı gibi temel hürriyetlerle de çok yakından ilgili hale getirmektedir. Kılık-kıyafete getirilen herhangi bir yasak veya yapılan bir müdahale, bireysel hak ve özgürlüklerin tümüne tehdit oluşturabilmektedir.

İnsanların kılık-kıyafetlerini yasaklamak veya onlara tek kıyafeti dayatmak, yapılacak en çılgın girişimlerden biridir. Geçen yüzyılı kılık-kıyafet yasakları ve tek kıyafet dayatma girişimleriyle boşa harcadık. **İnsanlar, zorla şapka takmaya zorlandı ve sayısız insanın hayatı bu keyfi uygulamayı gerçekleştirmek uğruna karartıldı. Başörtüsü yasağı adı altında bütün toplum derin bir travma yaşadı. Kişileri başlarını açmaya zorlamak için insanların eğitim, çalışma ve inanç özgürlükleri çığnendi.** Yirminci yüzyılda kılık-kıyafet üzerinden insanların hayatlarına müdahale edenlerin unuttukları çok temel bir gerçeklik vardı. İnsanlar, dinleri, gelenekleri, kültürleri ve ideolojileri gereği istedikleri kılık-kıyafeti giyme hakkına sahiptirler. Kılık-kıyafet konusunda karar verecek tek otoritenin birey olduğu gerçeğini yirminci yüzyılın otoriter ve totaliter anlayışları unutmuştu. Yirmi birinci yüzyılın henüz başında olduğumuz günümüzde bu gerçek yeniden fark edilmeli ve kılık-kıyafete müdahale etmeye imkan veren bütün yasak ve uygulamalardan vazgeçilmelidir.

İnsanlar için farklı resmi kılık-kıyafet düzenlemeleri olamaz. Örneğin kamuda çalışan memurlar, baro üyesi avukatlar ve yükseköğrenim gören öğrenciler için farklı farklı düzenlemeler yapılamaz. Yaptıkları işlerden bağımsız olarak her birey, istediği kılık-kıyafetle hayatını yaşama ve işini yapma hakkına sahiptir. Devlet, kişinin kılık-kıyafetini belirleme hürriyetine müdahale edemez. 16.7.1982 tarih ve 8/5 105 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile

kabul edilen "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık-kıyafetine Dair Yönetmelikle" kamuda çalışanların kılık-kıyafetlerini ve dış görünüşlerini en ince detayına kadar devlet şöyle düzenlemektedir: "Kadınlar; Elbise, pantolon etek temiz, düzgün, ütülü ve sade, ayakkabılar ve/veya çizmeler sade ve normal topuklu, boyalı, görev mahallinde baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış, tırnaklar normal kesilmiş olur. Ancak bazı hizmetler için özel iş kıyafeti varsa görev sırasında kurum amirinin izni ile bu kıyafet kullanılır. Kolsuz ve çok açık yakalı gömlek, bluz veya elbise ile stretch, kot ve benzeri pantolonlar giyilmez. Etek boyu dizden yukarı ve yırtmaçlı olamaz. Terlik tipi (sandalet) ayakkabı giyilmez." Bu yönetmelik, daha çok çalışan kadınların başı açık olarak çalışmasını sağlamak şeklinde uygulanmıştır. Çoğu zaman malum yönetmeliğin getirdiği başörtü yasağının kapsamı, üniversiteler, barolar, okullar, askeri mekanlar, mahkemeler, ve hastaneleri kapsayacak şekilde maksimum düzeyde genişletilmiştir. Laiklik, din-devlet işlerinin birbirinden ayrılması veya devletin tarafsızlığı olarak anlaşılmamaktadır. Bilakis 12 Eylül darbecileri, laikliği bir uygarlık projesi, çağdaş toplum, bilimsel ve aydınlanmış insan yaratmanın ideolojisi olarak dayatmaktaydılar. Kendi otoriter laisizm anlayışlarıyla başörtüsünü bağdaştırmadıklarından dolayı, malum yönetmelikle insanların kılık-kıyafetlerini ve dış görünüşlerini ince detaylara kadar dizayn etmeye kalkışmışlardır.

Hiçbir bireysel hak ve özgürlük, keyfi olarak sınırlandırılmaz. Başkasına zarar vermediği sürece, insanlar diledikleri kılık-kıyafeti kullanmakta özgürdürler. Sağlık ve güvenlik gibi ciddi gerekçeler olmadan kılık-kıyafetler yasaklanamaz veya sınırlandırılmaz. İstisnai hallerde getirilecek sınırlamalar, yasal düzenleme ile olmalıdır. Kamuda çalışma, kişilerin kılık-kıyafetlerine ve inançlarına müdahale gerekçesi olamaz. Kamu çalışanları dahil bütün bireyler, hukuk önünde eşit kabul edilmelidirler. Kamu görevlisi olan herkes, inancı, felsefesi, kültürü ve kişisel tercihinine göre istediği kıyafet ile çalışma

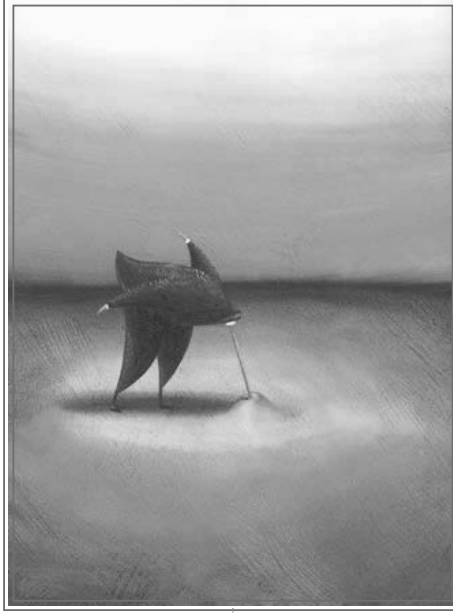
hak ve özgürlüğüne sahiptir. İnsanlar, inançları, kıyafetleri ve meslekleri arasında bir tercihe zorlanmamalıdır. İnsanlar, inançlarını, mesleklerini ve kılık-kıyafetlerini birlikte yaşayabilmelidirler. Bütün kamu kurumlarında çalışanlar, istedikleri kılık-kıyafetle çalışabilme imkanına sahip olmalıdır.

Din özgürlüğü, sadece kişinin iç dünyasında gerçekleşen bir özgürlük değildir. Bireyin vicdanında temelinin bulan din ve vicdan özgürlüğü, kişinin ritüeliyle, eğitimiyle, yayınıyla, kurumlarıyla ve kılık-kıyafetiyle, kısacası bütün boyutlarıyla din ve inancını yaşamasını gerekli kılmaktadır. Devletin, insanların inançlarına ve ideolojilerine karışma ve onları belirleme şeklinde bir görevi yoktur. **Bireyin din ve inancını nasıl yaşayacağı veya yaşamayacağı, devleti hiçbir şekilde ilgilendirmemektedir. Bu bağlamda devlet, dini olduğu gerekçesiyle başörtüsü dahil hiçbir kılık-kıyafeti yasaklayamaz.** Devlet, insanların inançlarını sorgulayamaz ve din dışı bir kıyafet dayatamaz.

İnsanların kılık-kıyafet tercihlerini, sosyal, kültürel, estetik ve ekonomik faktörler belirlemektedir. Çevre koşulları, kişisel görüşler, kültür ve gelenek, kılık-kıyafet tercihi üzerinde belirleyicidir. İnsanların kılık-kıyafetleri, gelişen ve değişen şartlara göre değişir ve farklılaşır. Kılık-kıyafet tarzının belirlenmesi, kanunun ve dolayısıyla devletin müdahale edeceği bir alan değildir. İnançlarından dolayı saçlarını ve boynunu örtecek şekilde kadınların giyinmelerine, laikliğe aykırı olduğu veya çağdaş olmadığı gerekçesiyle devlet müdahale edemez. Aynı şekilde devlet, kadınlara saçlarını ve boynlarını örtecek şekilde giyinmelerini de dayatamaz. Başka bir ifade ile devlet bir din veya ideoloji adına bireye belirli bir kılık-kıyafeti dayatamaz, çünkü **devlete göre kıyafet olmaz, kişiye göre kılık-kıyafet olur.** İnsanlar farklı olma hakkına sahiptirler ve kılık kıyafet alanı dahil bütün

alanlarda farklılıklarını tezhür ettirebilirler. Kılık-kıyafeti, inançtan ve kültürden ayırmak mümkün değildir. Kılık-kıyafet, seküler bir konu değildir. İnsanlar, inançlarını belki de en çok kıyafetlerinde yansıtır. İnançın kılık-kıyafetten arındırılması gerektiğini savunmak, sadece bir yasakçılık değil, aynı zamanda insan gerçeğini inkar anlamına da gelmektedir. Kılık-kıyafetin dini veya din dışı bir nitelik taşıması sorun değildir. Sorun olan devletin, kılık-kıyafet dayatmasıdır. Kılık-kıyafeti dinden ve kültürden arındırmak çözüm değil, sorundur. Çözüm ise devlet ve kıyafetin birbirinden ayrılmasıdır.

İnsanların kılık-kıyafetlerinin marjinal, ideolojik veya dini olarak algılanması, bu kıyafetlerin yasaklanabileceği anlamına gelmez. İnsanların kılık-kıyafetleri eleştirilebilir, ancak yasaklanamaz. Saç ve başını örtmenin laiklikle bağdaşmadığı gerekçesiyle yasaklanması gerektiğini savunan yaklaşım, bir totaliteryanizm örneğidir. İnançlarına uygun giyinen insanları, çağdaş kıyafet ve görünüme ters görünmek şeklindeki suçlamayı ve ötekileştirmeyi, insani değil yıkıcı ve yapay bir ideolojik tutum olarak değerlendirebiliriz. 12 Eylül militarizminin ürünü olan kamuda kılık-kıyafet dayatmasını, darbecilerin toplumu terbiye etme ve kendilerine düşman olarak gördükleri insanlara haddini bildirme arzusunun bir sonucu olarak okuyabiliriz. Çağdaş kıyafet klişesinin, resmi ideolojinin bir vehmi ve kurgusu olmanın dışında hiçbir anlam ve değeri bulunmamaktadır. Dini gerekçelerle örtünmenin özgür düşüncenin, aklın ve bilimin gereklerine aykırı olduğunun savunulması ve bunun bir bireysel hak olarak görülmemesi, ideolojik fanatizmin bir ürünüdür. Çağdaş kıyafet adı altında tek bir kıyafeti dayatmanın akılla, bilimle ve özgürlükle hiçbir ilişkisi bulunmamakta, bilakis bu kurgu, bunları ortadan bir anlayışı temsil etmektedir. Çağdaş kıyafet gibi kurgularla insanların, dini kılık-kıyafetlerini ötekileştirmek, insanın onurunu, güvenini ve itibarını zedelemektedir.

12 Eylül darbecilerinin ürünü olan kılık-kıyafet dayatması, aslında devlet gücü kullanılarak insan-

ların psikolojik ve sosyal açılardan taciz edilmesidir. Mevcut dayatma sonucunda insanlar inançlarından ötürü başlarına sürekli bir şeyler gelebilir endişesini taşımak zorunda kalmışlardır. İnsanların giydiği kıyafetlerden dolayı korku ve endişe duymaması lazımdır. Kılık-kıyafetinden dolayı korku ve endişe duyan kimse, psiko-sosyal açılardan sağlıklı yaşayamaz. İnsanları, çağdaş kıyafet giyenler ve giymeyenler şeklinde kategorize etmek despotluktur. Her insanın kıyafeti değerlidir ve saygıyı hak etmektedir. Giyilen kıyafetin kendisinden çok, bireyin o kıyafeti kendisi için uygun görmüş olması önemlidir. Kılık-kıyafet özgürlüğü, kıyafeti değil, bireyi korumaktadır. Kılık kıyafet yasakçılığı ise bireye değil, kıyafete değer vermektedir.

Fransa dışında 26 AB ülkesinde kamuda çalışanlar için kılık-kıyafet konusunda özel bir düzenleme ve uygulama bulunmamaktadır. Kılık-kıyafet yasağı, AB ülkelerinde olmadığından dolayı değil, insan hak ve özgürlüğünün önemli bir ihlali olduğu için kaldırılmalıdır. Kılık-kıyafet konusu, çağdaşlık, laisizm, aydınlanma gibi totaliter ideolojik yaklaşımlar temelinde değil, bireysel özgürlük ve insan hakları bağlamında ele alınmalıdır. Bireyler, inançları, ideolojileri ve değerleri gereği istedikleri kıyafeti, çalışma, eğitim ve sosyal hayatın her alanında giyebilme hakkına sahiptirler. Kılık-kıyafet yasağı gibi dayatmalar neticesinde bireyden, bireysel özgürlüğünden vazgeçmesi istenmemelidir. Nasıl giyinileceğinin ve görüneceğinin biçim ve muhtevasını, devlet değil birey belirlemelidir. Devlete düşen bireyin kılık-kıyafetini tanımlamak değil, birey ve toplumun kılık-kıyafet özgürlüğünü tanıtmaktır.

Kaynakça

- AKSOY, M., *Başörtüsü-Turban: Batılılaşma, Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*, İstanbul : Kitap Yayınevi, 2005.
- CINDOĞLU, D., *Başörtü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslekler Sahibi Başörtülü Kadınlar*, İstanbul: TESEV, 2010.
- SAMBUR, B, 'Din Özgürlüğü: Felsefi Bir Yaklaşım', içinde H.Y.Başdemir, (Ed.), *Türkiye'de Din Özgürlüğü ve Laiklik*, Ankara:Liberte, 2011.

“28 Şubat”ta Kamusal Baskı Çerçevesinde Özgürlükler ve Demokratikleşme

Doç. Dr. Musa Kazım ARICAN
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Felsefe Bölümü

Giriş

Tarihimizde ‘28 Şubat’ adı ile maruf olan vakıanın birçok açıdan kritiği yapılmıştır ve yapılmaktadır. Bu çalışmayla bahsi geçen dönemde yeni gün yüzüne çıkan ve basına yansıyan verilerden hareketle ‘fişleme, takip ve cezalar’ olarak yapılan vahim işlemlerin ‘Temel insan hakları, özgürlükler ve demokratikleşme’ bağlamındaki analizi ve değerlendirmesi yapılacaktır. Ama öncelikli olarak insan hakları, özgürlükler ve demokrasi konusunda teorik bazı temel hususlara değinilecektir.

I. Temel İnsan Hakları, Özgürlükler ve Demokrasi

İnsan Hakları

İnsan hakları, en yüksek seviyede özgürlük ve adaletin sağlanacağı bir toplumun nasıl oluşacağı ve daha temelde ise insan onurunu gerçekleştiren şartların neler olduğu sorunuyla ilgili bir kavramdır. Aynı zamanda insan hakları, sadece hukuki ve siyasi değil, bireylerde bir yandan onur ve özgürlük bilincini; diğer yandan bireylere, hak ve özgürlüklerine saygıyı geliştirmek üzere bir ahlak ve eğitim arayışıyla ilgili felsefi, etik ve teolojik bir sorundur.

İnsan, temelde belli hak ve özgürlüklere sahip varlıktır. Onun beşeri onuru da olan bu hak ve özgürlükleri kısaca ‘insan hakları’ olarak adlandırılmaktadır. Öyleyse hiçbir insan, insan olmayı bir kenara bırakacak temel hak ve özgürlüklerinden vazgeçemez. Bu yüzden her insan, kendi kararları doğrultusunda haklarını koruma çabası içerisine girmektedir. Dolayısıyla insanların bilinçli olarak

gerçekleştirdiği tüm eylemleri genellikle bireysel haklarından ruhunu almaktadır. Bu bağlamda bir insanın kendi istediği gibi yaşama hakkı başka birisine devredildiği zaman ya da bir başkasının emrettiği gibi yaşamaya mecbur bırakıldığında, o kişinin özgürlüğünden söz edilemez.¹

İnsan haklarının ‘*Magna Carta Libertatum*’dan ‘İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi’ne uzanan bir gelişim süreci vardır. Bunu İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerindeki insan haklarının gelişimi izlemektedir. Belki daha öncesinde insan haklarına ilk değinen filozofun *Sokrates* olduğu, ardından Eflatu’nun adalet bağlamında insan haklarına değindiğini, onun bu çerçevede en yüce erdemi adalet, bunun da toplumu bir arada tutan temel ilke olduğu, insan haklarına saygının temel erdem olduğu ve devletin insan haklarına saygı göstermesi gerektiği, *Aristoteles*’in de insan hakları çerçevesinde mülkiyet hakkını savunduğu dile getirilebilir.² İnsan haklarına modern şeklini veren ise, liberalizmin fikir babası, 17. yy. filozofu *John Locke*’dur. O belkide insan hakları konusunda çağdaş dünyanın şekillenmesine yardımcı olmuş ve insan haklarının kavramsal temelini atmıştır.³

Bu çerçevede her birey, bir insan olarak evrende saygın bir yere sahip olduğu gibi, yöneticiler başta olmak üzere, toplumun diğer fertleri onun

1. Bkz. Benedict De Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. M. Kazım Arıcan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2011, s. 232, 239, 240.

2. Daha teferruatlı malumat için bkz. Platon, *Devlet*, çev. S. Eyüpoğlu vd, Remzi Kitabevi, İst. 1995, s. 59; Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İst. 1993, s. 8; Niyazi Öktem, İlkçağlarda İnsan Hakları Kavramının Düşünsel Temelleri ve İnsan Doğası, *Yeni Toplum Fikir Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 1992, s. 57.

3. Şafak Ural, ‘Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Necati Öner Armağanı, Cilt XL, s. 452.

gerek kişiliğine gerekse bireysel özgürlüklerine ve haklarına saygı göstermelidir. Esasen insanın kendisini başkalarının üstünde görmesi, zımnen onlardan daha fazla özgürlük ve hak iddiasında bulunması demektir. Hakların ihlal edilmesi bir yana, karşı tarafın maruz kalacağı aşağılanma onun insan olma durumuna zarar getirmektedir.⁴ Aynı şekilde insan çok yönlü bir varlık olduğundan, yalnızca bazı haklara sahip olup, bunlar için şart ya da tamamlayıcı haklardan yoksun olduğunda da, aslında herbiri bir bütünün köşe taşları olan haklardan mahrum kalmış olur.⁵ Bu açıdan insan haklarının nihai amacı olan özgürlük de tüm yönlülüğüne karşın, değişik görünüşlerinden sadece birine indirgenemez.⁶

İnsan hakları, bütün demokrasi hareketleriyle dünyaya yayılmış olan çağdaş milletlerin en önemli ideallerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haklar, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalettir. İnsan hakları arasından ikisi, özgürlük ve eşitlik, çağdaş demokrasilerde bir dikotomi (çatışma) meydana getirmekte ve çoğu kere birinin gerçekleşmesi ötekini kenetlemektedir.⁷

İnsan hakları, modern dönemde ise, kişilerin siyasi baskılardan korunmalarını hedefleyen bir düşünceden ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu bağlamda, her insanın insan olmak sıfatıyla sahip olduğu genel bir ahlaki hak olarak 'insan hakkı', kişinin hak ettiği bir asgari muameleler meselesi olması nedeniyle, her insana borçlu olunan ve haklı gerekçeleri bulunan üstün, öncelikli bir iddia olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu açıdan insan hakları hukuki açıdan temel hak ve özgürlük kavramından ayrılmaktadır. İkincisine pozitif hukuk kaynaklık ederken, insan haklarına hukuk ile birlikte din, ahlak ve örf/adetlerin ortaya koyduğu kurallar da kaynak olmaktadır.⁹ Daha temelde ise insanın bireysel hakları denildiğinde, onun güvenliği, mülkiyeti, siyasi hakları, çalışma, eğitim, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi haklarının teminat altına alınması kastedilmektedir.¹⁰

4. André Mercier, 'İnsan Haklarının Temelleri', Terc. Ayşe Özberkli, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, neşr. İ. Kuçuradi, Ankara 1996, s. 15.

5. John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1985, s. 203.

6. Jacques Mourgeon, *İnsan Hakları*, Terc. A. Ekmekçi, A. Türker, İletişim Yay. İst. s. 52.

7. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, MEB Basımevi, İst. 1969, s. 146.

8. Mustafa Erdoğan, Ahmet Uzak vd., *İnsan Hakları*, Ank. 2006, s. 17.

9. Abdurrahman Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekliliği*, Beta Yay. İst. 2004, s. 12.

10. İsmail Doğan, *Modern Toplumda Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları: İnsan Haklarının Kültürel Temelleri*, Pagem A yay. Ank. 2005, s. 251.

Türkiye, 1948 yılında ilan edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini* Kabul eden ülkeler arasında ilk grupta yer almaktadır. Böylece Türkiye insan haklarının korunması ve hakların korunmasına ilişkin tedbirlerin alınması konusunda, uluslararası sözleşmeler gereğince insan hakları konusunda bazı yükümlülükler altına girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da (TC 1982 Anayasası Madde 2) 'insan haklarına saygılı' olduğu ifade edilmiştir. Esasen tüm bu taahhütlere rağmen, hem bireysel haklar hem de inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilecek olan, bayanların başörtülü kıyafetleriyle okullarda okumaları ve kamu kurumlarında çalışabilmeleri mümkün olamamaktadır. Başörtülü olarak bir bayanın derse ya da kamuda iş hayatına katılabilmesi mümkün olamıyorsa, bir 'insan hakkı ihlalinden' açıkça söz edilebilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre Batı toplumlarında, söz gelisi Hollanda gibi ülkelerde ağırlıklı anlayış ve uygulama, herkesin kendi yaşam tarzını seçebilmesi, devlet okullarında ibadetin serbest olması, aykırı fikre sahip olanların fikirlerini dile getirebilmeleri, özel yaşamın mahremiyeti ve devletin dini topluluklara müdahale etmemesidir.¹¹

Özgürlükler

Her insan özgün bir varlıktır. Özgün olan bu varlık aynı zamanda onurlu bir varlıktır. **Bu özgünlüğün ve onurun korunması da onun temel haklarındaki özgürlüğü ile mümkündür.** Bu bağlamda insanlara bazı özgürlüklerin verilmesi, insanda doğal olarak var olan farklı değerlerin yok sayılması anlamına gelmektedir. Böylece insan tek boyutlu olmaya zorlanmış demektir. Zaman zaman haklar kargaşası da söz konusu olabilmektedir. Haklar kategorisinden insanın sahip olduğu haklardan birinin diğerine tercih edilmesi haklar ihlaline sebebiyet vermektedir.¹²

Özgürlüğün psikolojik, sosyolojik, antropolojik, ahlaki, metafizik ve dini açıdan ele alınması mümkündür. Bu da demek oluyor ki özgürlüğün bir çok boyutu vardır. Dolayısıyla özgürlüğün temellendirilmesinde de filozoflar farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Ancak **özgürlük için genel bir izah yapmak gerekirse, insanın isteme ve eylemi için bir imkan ve etkinlik alanı denebi-**

11. Selim Eren, Üzeyir Ok, 'İnsan Hakları ve Dindarlık: Bir Grup Lise Öğrencisinin Sivil Hakları Algılama Biçimleri Üzerine Bir Araştırma', *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009) Sayı 2, s. 79, 84 vd.

12. Mourgeon, *İnsan Hakları*, s. 52.

lir. İnsanın kendi isteği ve iradesi ile eylemde bulunabilme imkanındır.¹³

Demokrasi ve Demokratikleşme

Demokrasi, bireyin sahip olabileceği özgürlüklerin ve hakların bir teminatı olarak dikkati çekmektedir. Totaliter bir rejimde bireyler sahip oldukları imkanları, hakları ve özgürlükleri layıkıyla kullanamazlar. Bu nedenle de bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Totaliter bir sistemde bazı bireyler, bu özelliklere özgürce sahip olamayacakları gibi, onları eşit olarak kullanma imkanından da mahrum olurlar. Bu nedenle, insan onuruna sahip çıkan, onu yücelten, onun gelişmesi için en uygun zemini sağlayan bir sistem olarak demokrasi ve demokratikleşmenin ayrıcalığı ile bireysel hak ve özgürlükler teminat altına alınmaktadır.¹⁴

Öte taraftan demokrasilerde makul olmayan emirler söz konusu olamaz. Dahası halkın çoğunluğunun mantıksız yasalarla anlaşmaları neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle demokrasinin temeli ve amacı, arzularından mantıksız oldukları için kaçınmak ve insanları aklın kontrolüne olabildiğince sokmaktır. Zira demokrasi tüm yönetim formlarından en doğal olanı ve bireysel özgürlükle en uyumlu olanı tercih eder ve onu uygular. Demokrasilerde hiç kimse kendi doğal hakkını bir başkasına tümüyle devredemez, sadece kendisinin de bir birimi olduğu demokrtik bir topluma devredebilir. Ayrıca bieylerin tabiatına ve farklılıklarına özen göstererek onlara eşit davranmaya çalışır.¹⁵ Kısaca özgürlükler, mutlaka bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Tartışmanın, eleştirinin ve sorgulamanın olmadığı bir yerde, ifade özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir.¹⁶

İnsanların zihinleri dilleri kadar kolay kontrol edilebilseydi, her kral tahtında güvenli bir şekilde otururdu. Her insan da hayatını kendisini yönetenlerin isteği doğrultusunda şekillendirir ve bir şeyin doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, haklı ya da haksız olduğuna bakmaksızın her şeye itaat etmek zorunda kalırdı. Ama insan, diliyle, düşünceleriyle ve eylemleriyle ancak özgür insandır. Bu nedenle düşünceleri ve davranışları kontrol etmeye çalışan bir yönetim zorba sayılır. Bu zorbalığa

13. Ralph Ketcham, 'Freedom', *Eynyclopedia of Philosophy*, ed. By P. Edwards, III. C. London 1997, s. 222.

14. Şafak Ural, 'Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey', s. 452.

15. Bkz. Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, s. 230, 231.

16. Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ank. 1981, s. 7.

karşılı her özgür birey sahip olduğu tabii haklardan ve özgürlüğünden vazgeçemez.¹⁷

Tamda bu bağlamda demokrasilerin en temel ayırt edici özelliği, bütün kurum ve kurallarının bireyi, bireyin hak ve özgürlüklerini tanımlayışında yatmaktadır. Bu anlamda demokrasi, aslında, toplumda mevcut bireysel ve toplumsal değerler sayesinde kazandığı özelliklerle karakterize edilerek gerçekleşebilir.¹⁸

Yönetimlerin nihai amacı, korku ve baskıyla yönetmek ve itaati dayatmak değil, tam tersine güvenlik içinde yaşayabilen insanları korkudan azat etmektir. Daha doğrusu, modern toplumlarda yönetimin gerçek amacı hürriyettir. Bu yüzden fikir ve düşünce özgürlüğü kısıtlanmaksızın, herkes adil bir şekilde özgürce hareket etme hakkına sahiptir. Esasen adaletin belli bir otoritenin yasalarına bağlı olması, iktidarın despotic özelliğine göre zaman zaman toplum için sorun olabilmektedir. Fakat iktidarın ve otoritenin birey ve erdem temelli yönetiminde ise toplum huzur bulacaktır. Dolayısıyla en yüce görev de toplum barışını ve huzurunu sağlamaktır.¹⁹

Öyle anlaşılmaktadır ki demokrasiden ve demokratikleşmeden söz edebilmek için sonuçta mutlaka bireyin, birey haklarının dikkate alınması gerekir. Demokrasi bunu sağlayabilen, sağlaması gereken bir sistemdir.

Demokrasi ve Kamusal Alan: Özgürlükler Alanı Olarak Kamusal Alan

Demokratik alandaki hakların kamusal alanda kullanımı acaba nasıl olacaktır? Öncelikle belirtmeliyiz ki kamusal alan kavramına ilişkin tartışmaların yaygın kazanması 1980'li yılların sonuna denk gelmektedir.

Habermas, daha öncesinde 1962 yılında yayımladığı *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı kitabında, kamusal alan ve demokrasi arasında ilişki kurmaya çalışır. O, kamusal alanı, kamuoyunun içinde oluştuğu ve eleştirel aklın ve rasyonel rızaya dayalı modern öz yönetim ilkesi ile ifade eder. Ona göre kamusal alan kuramı demokrasi açısından önemli olmakla birlikte, kavram farklılık taleplerine yanıt vermede yetersizdir, bu nedenle

17. Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, s. 281, 282.

18. Şafak Ural, 'Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey', s. 452, 453.

19. Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, s. 282, 283.

de yeniden formüle edilmelidir. Habermas'a göre, sosyal ve siyasal alandaki gelişmeler ve dönüşümler, kamu alanlarının gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Siyasal kamusal dönüşüm gelişmeye neden olmakla birlikte, kamusal alan esas olarak burjuvalarıdır. 19 yy. ortalarından itibaren ise burjuva kamusal alanı dönüşmeye başlamıştır. 20 yy.da ise refah devleti uygulamaları özel alan ve kamusal alanın kaynaşmasına, dolayısıyla da devlet ve toplum arasındaki ayırımın bulanıklaşmasına neden olmuştur. Sonuçta Habermas'a göre 20 yy. refah devleti kitle demokrasilerinde kamusal alanın burjuva modeli mümkün değildir. Ona göre kamusal alan bir özel şahıslar gövdesine dayanır. Dolayısıyla o, kamusal alan kavrayışının farklılıklara ilişkin 'körlüğü' nedeniyle bu kavramın yeniden kavramsallaştırılmasını gerekli görmüştür.²⁰

Özellikle ülkemiz söz konusu olduğunda kamusal alan kavramı, maalesef özgürlükleri sınırlama nedeni ve alanı olarak algılanmaktadır. Oysa günümüz ileri demokrasileri açısından kamusal alan olarak nitelenen alanların da özgürlükler alanı olarak tanımlanması kaçınılmazdır. Aksi tak-

dirde, kamusal alanı da özgürlükler alanı olarak görmediğimizde, demokrasi sorunu gündeme gelecektir. Daha doğrusu demokrasiden söz etmek mümkün olmayacaktır.²¹

II. İstatistiklerle 28 Şubat: Bakanlıklarda ve Diğer Kurumlarda Yapılan Fişlemeler, Takipler ve Cezalar

03.03.2013 tarihinde yer alan haberde²² ortaya konulan istatistiklere baktığımızda, 28 Şubat sürecinde, demokrasiye balans ayarı vermek isteyenlerin, 16 bakanlık ile YÖK ve Diyanet gibi kurumları yakın takibe aldığı ve ilgili kurumlardaki personeli liyakati, verimliliği ve özlük haklarıyla ilgili olarak değil (demokratik bir yönetimde böyle bir görevleri de söz konusu olamasa da), yalnızca kendinden menkul 'irticai faaliyet ve kadrolaşma' refleksiyle takip ettiği, ihbar ettiği ve cezai denetime tabi tuttuğu anlaşılmaktadır.

16 yıl önce gerçekleşmiş ve Türk demokrasisi açısından talihsiz bir süreç olan bu dönemde, irti-

20. Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. T. Bora ve M. Sancar, İletişim Yay. İst. 2000, s. 105, 108.

21. Abdurrahman Eren, 'Özgürlükler Alanı Olarak Kamusal Alan', AÜEHED, C. IX, S. 3-4, 2005, s. 95.

22. Ali Akkuş'un 03.03.2013 Tarihli Zaman Gazetesi Haberi.

EK-F			
İRTİCAİ KADROLAŞMA İÇİNDE OLDUĞU BİLDİRİLEN VE CEZALANDIRILAN PERSONEL			
	BİLDİRİLEN	CEZALANDIRILAN	YÜZDE
ADALET BAKANLIĞI	180	19	11%
BAYINDIRLIK BAKANLIĞI	5	1	20%
ÇALIŞMA BAKANLIĞI	18	0	0%
ÇEVRE BAKANLIĞI	2	2	100%
DEVLET BAKANLIĞI	167	7	4%
DIĞER	41	0	0%
DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI	1	0	0%
DIYANET İŞLERİ BAKANLIĞI	241	42	17%
ENERJİ BAKANLIĞI	126	6	5%
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	532	15	3%
KÜLTÜR BAKANLIĞI	20	0	0%
MALİYE BAKANLIĞI	64	8	13%
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	1479	252	17%
ORMAN BAKANLIĞI	18	0	0%
RTÜK	1	0	0%
SAĞLIK BAKANLIĞI	418	32	8%
SANAYİ BAKANLIĞI	79	5	6%
TARIM BAKANLIĞI	115	0	0%
TURİZM BAKANLIĞI	1	0	0%
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	70	0	0%
YÖK	648	25	4%
TOPLAM	4.226	414	10%

cai kadrolaşma içinde oldukları gerekçesiyle 4.226 kişi hakkında bakanlıklara ihbarda bulunulduğu ve cezalandırılmaları *talimatıyla* işlem yapıldığı görülmektedir. Yani kurumların kendi inisiyatifleri yok sayılarak, belli bir merkezin talimatıyla idari mekanizmalar işletilmeye çalışılmıştır. Çok ilginçtir ki yapılması gereken asli vazifesini bırakan Karargâh, çok teferruatlı bir şekilde bakanlık ve kurumlar bazında tek tek takipler yapmış, *'işlem yapılan, soruşturmaya devam edilen, cevap verilmeyen, soruşturmaya gerek yok denilen'* görevi dışı faaliyetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla tüm kurum ve kuruluşlar direkt ve dolaylı olarak sevk ve idare edilmiş ve asli işler bir tarafa bırakılarak 'cadı avına' çıkmıştır.

Takibe alınan en dikkat çekici kurumlar, 1.479 kişiyle Milli Eğitim Bakanlığı, 648 kişiyle YÖK, 532 kişiyle İçişleri Bakanlığı ve 241 kişiyle Diyanet İşleri Başkanlığı ve 180 kişiyle de Adalet Bakanlığıdır. 'Cezalandırılmaları için ihbar edilenlerin', Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK yanında Diyanet gibi kurumların olması çok manidardır. Üstelik üstlendikleri vazifeleri eğitim, araştırma ve hizmet olan üç kurumun 'irticai kadrolaşma' amacıyla takip edilmeleri de dikkat çekicidir. Hiçbir kurum ve kuruluşun bu bağlamda takip edilmesinin makul karşılanamayacağı ortada iken, din hizmeti vermek gibi temel bir görevi olan Diyanet'in 'irticai faaliyet ve kadrolaşma' adı altında takip edilmesi, ihbar edilmesi ve cezai denetime tabi tutulması acaba hangi demokratik yönetim anlayışıyla bağdaşmaktadır?

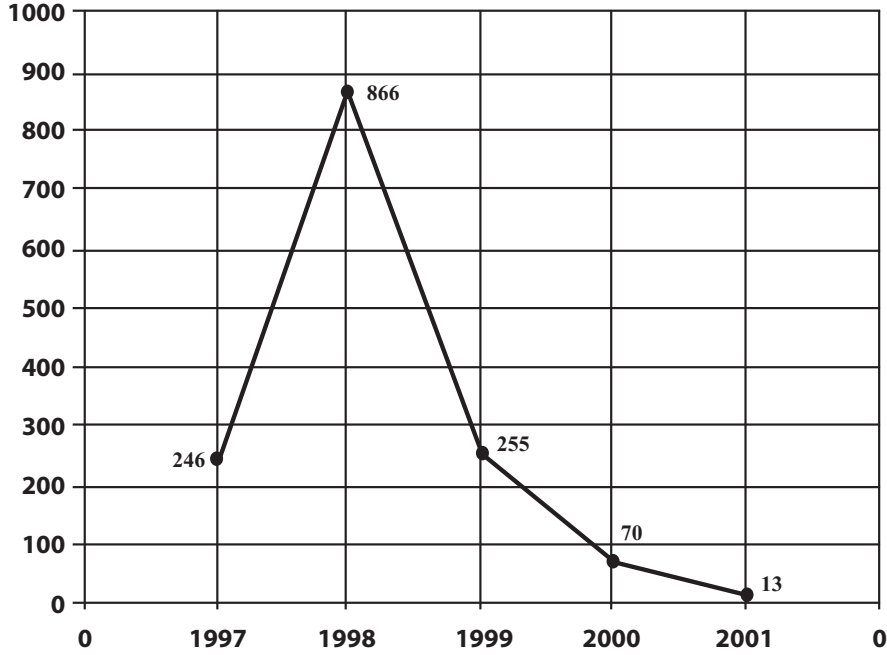
İRTICAI OLAYLARA BAKANLIKLARCA YAPILAN İŞLEMLERİN DURUMU					EK-E
	CEVAP VERİLMEYEN	İŞLEM YAPILAN	SORUŞTURMAYA DEVAM EDİLEN	SORUŞTURMAYA GEREK YOK	TOPLAM
ADALET BAKANLIĞI	18	21	15	58	112
BAŞBAKANLIK	3	1			4
BAYINDIRLIK BAKANLIĞI	3	1		1	5
ÇALIŞMA BAKANLIĞI	6	3	4		13
ÇEVRE BAKANLIĞI		1			1
DEVLET BAKANLIĞI	71	6	1	5	83
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	6	2			8
DİYANET İŞLERİ BAKANLIĞI	79	60	11	73	223
ENERJİ BAKANLIĞI	35	7		6	48
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	168	98	156	140	562
KÜLTÜR BAKANLIĞI	7			1	8
MALİYE BAKANLIĞI	21	6		8	35
MEB	367	104	83	126	680
MİT	1				1
ORMAN BAKANLIĞI	6			4	10
RTÜK	17	1	2	1	21
SAĞLIK BAKANLIĞI	74	16	16	9	114
SANAYİ BAKANLIĞI	13			1	14
TARIM BAKANLIĞI	40		3	3	46
TURİZM BAKANLIĞI	1				1
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	13	11	5	6	35
YÖK	81	38	7	51	117
DIĞER	26	3	4		32
TOPLAM	1.037	358	291	435	2.233

Tüm bu baskılara ve denetimlere rağmen, 1997 yılında 246, 1998'de 866, 1999'da 255, 2000'de 70 ve 2001'de 13 'irticai eylem sayısına' ve 'irticai beyan miktarına' ilişkin grafik, kendilerine önemli

görev üstlenenlerin 'post modern darbelerinin' başarısını göstermektedir.

Temel insan haklarının ve ifade özgürlüğünün suç sayıldığı bu yıllarda 'irticacı' olanların en yo-

İRTİCAİ BEYAN MİKTARI

ğün olduğu kurum olarak (1.479 kişi) Milli Eğitim Bakanlığının, en az 'irticacı' olanların bulunduğu kurum olarak (1 kişi) Dışişleri Bakanlığının gösterilmesi, yapılan ayrımcılıkla ve özgürlükler ilgili tartışma meydana getirecek bir başka ilginç bir durumu ortaya koymaktadır.

Öyle gözükmemektedir ki 28 Şubat'ta 'Bakanlıklarda ve Diğer Kurumlarda Yapılan Fişlemeler-Takipler ve Cezalar', ciddi olarak kritik edildiğinde; gayri hukuki, insani, vicdani ve ahlaki olarak yapılanların temel insan haklarına, özgürlüklere ve demokratikleşmeye engel teşkil eden bir olay olduğunu açık ve net bir şekilde söylemek mümkündür. Yine bu dönemde kendi insanına şüphe ile ve potansiyel suçlu gözüyle bakan, kendi vatandaşından korkan, her bir bireyi 'rejime' tehdit olarak gören, bu nedenle de sağlıklı olmayan bir zihniyet hüküm sürmüştür. Dolayısıyla bu süreçte 'durumdan vazife' çıkaranların, esasen hukuk devleti açısından suç teşkil eden bir çalışma yapmış oldukları yadsınamaz bir durumdur.

Sonuç

Şu halde, 28 Şubat'ta temel insan hakları, özgürlükler ve demokrasi açısından Türkiye ciddi bir karanlık dönemden geçmiştir. Avrupa Birliğine

üyelik kriterleri için ve Türkiye'nin 'ödevleri' arasında dile getirilen temel insan hakları, özgürlükler ve demokratikleşme konusu, yaygın olarak sadece azınlıklar, farklı kültür ve inançlar bağlamında dik-katlere sunulmakta olup, Türkiye'deki geniş halk kitlelerinin 'kılık-kıyafet özgürlüğü, inanç özgürlüğü ya da başörtüsü özgürlüğü' ekseninde hiçbir şekilde ele alınmak istenmemektedir.

Öte yandan artık her alanda normalleşmelerin beklendiği bugünlerde 'Başörtüsüne Kamuda Özgürlük' hakkının ivedilikle verilmesini de temel insan hakları, özgürlükler ve demokratikleşme bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Kadınlarımıza 1930'da seçme, 1934'de seçilme hakkının verildiğini dikkate aldığımızda, Memur-Sen tarafından kamuda çalışanların kılık-kıyafet özgürlüğü talebiyle başlattığı 'Özgürlük için 10 milyon imza' kampanyasıyla 12 milyon 300 bin imza toplaması ve böylesi bir çaba içine girilme zarureti, 1930'lu ve 1934'lü yıllardan 2013'lü yıllara temel insan hakları, özgürlükler ve demokratikleşme açısından ne kadar mesafe aldığımızı sorgulamayı kaçınılmaz kılmaktadır. Umut edilmektedir ki yeni anayasada bu ve benzeri temel hak ve özgürlükler güvence altına alınır ve böylece gerçek anlamda ileri demokrasiye geçilmiş olur.

Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türk Eğitim Sistemi ve Kültür Çatışması Meselesi

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Giriş

Türkiye’de son elli yıldır iç ve dış politikanın gündemini farklı yönleri ve biçimleriyle sürekli meşgul eden önemli konulardan biri şüphesiz Avrupa Birliği (Bundan sonra AB)’ne üyelik çalışmalarıdır. Bu güne kadar gerçekleşmeyen tam üyeliğin süreci farklı sebeplerden dolayı zaman zaman hızlanmakta, bazen de unutulup gitmektedir. Siyasilerin söylemlerine bakılacak olursa bu amaçtan hiçbir zaman vazgeçilmeyecek mutla bir gün söz konusu birliğe üye olunacaktır. Birliğe üye olmayı istemek, tıpkı 19. yüzyıl başlarındaki ‘batılılaşmaktan başka çare yok’ retoriğinde mündemiç aydın söylemine benzemektedir. Neredeyse farklı kanatlardaki siyasî, iktisadî ve sosyolojik görüş sahiplerinden hiç biri üyeliğe karşı değildir. Bazı aşırı uç gruplar hariç tutulacak olursa hemen herkes AB’ye taraftardır. Bazılarınca Türkiye’nin AB’ye girmekten başka yolu yoktur, AB’siz Türkiye’nin tam anlamıyla çağdaşlaşması zordur. Çünkü Türkiye’nin ancak Birliğe üyelik ile elde edebileceği çeşitli faydalar söz konusudur. Her ne kadar birliğe üye olma konusunda kararlılık olsa da, bunun yakın zamanda ya da hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğine yönelik endişe sahipleri de yok değildir. Bu ümitsizliğin ve karamsar bakışın arkasında, Avrupa ile Türkiye

arasındaki sosyal, kültürel, dinî ve eğitim sistemi felsefesindeki farklılıklar ve yaşam tecrübeleri başta sayılabilir. Bu farklılıklar gerçekten Birliğe üye olmaya engel midirler? Yoksa bir medeniyet projesi olarak da nitelenen AB’ye zenginlik katacak bir durum mudur? Bu konularda akademik hayatta ve basında her gün yeni söylemler geliştirilmektedir. Bu yazıda, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini olumlu ve olumsuz yönleri ile etkileyebilecek bir unsur olarak sayılan **Türk eğitim sistemi** ve bu sisteme temel rengini veren kültürel farklılığın bir çelişki yaratıp yaratmayacağı sorununa değinilecektir. Türkiye’nin AB’ye üyeliği halinde, eğitim ve kültürel yapının Avrupa ve Türkiye’ye, kriz, risk ve fırsat oluşturma potansiyellerine değinilecektir. Burada özellikle eğitim yoluyla kültürlenme gerçeğinden hareketle oluşan farklılığın riski tartışılacaktır.

Birliğin Amacı ve Temel Beklentiler ve Kuşkular

Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde üzerinde durulması gerekli önemli konulardan biri Birliğe üye ülkelerin kültürel geçmişleri, yapıları, yaşantıları ve kültürler arasındaki etkileşim ve iletişim konusudur. AB’ye üyelik sürecinde ve sonrasında kültürel konuların milletler/topluluklar arasında ortaya çıkaracağı sorunların ya da imkânların boyutu hesap edilememektedir. Türkiye ile devam eden müzakere sürecinde AB’nin önde gelen üyeleri (Almanya, Fransa) ve diğer ülkelerin taktıkları tavırlardan ve bazı entelektüellerce ileri sürülen görüşlerden, üye ülkeler arasındaki kültürel etkileşim asla ihmal edilmemektedir. Hatta AB fikrinin temelinde bir kültürel birliktelik yaratma planı başat rol oynamaktadır. İktisadî beklenti ve düşüncelerden ziyade meselenin bu boyutu üzerinde duranlar hiç de az değildir. Ancak Türkiye

tarafından konunun daha çok iktisadî ve siyasî yönleri düşünüldüğünden kültürel etkileşim hesabına fazla katılmamaktadır. Bu güne kadar büyük oranda Hükümet, AB ilgili kuruluşları ve finans dünyası tarafından yapılan tanıtım toplantılarının ve görüşmelerin ağırlık noktası siyasî ve ekonomik odaklı olarak gerçekleşmektedir.

Avrupa Birliği projesinin ilk ortaya çıktığı II. Dünya savaşı sonrası şartları ve sonrasına bakıldığında bu birleşmenin, büyük bir bütünleşme ve birleşme meselesi olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Aydınlanma çağından Sanayileşme süreci sonrasına kadar Avrupa nerede ise içten içe kaynamış ve son üç yüz yılını büyük iç savaşlarla geçirmiştir. Bunun en büyüğü de Birinci ve sonrasında da II. Dünya savaşı olmuştur ki, artık savaşmaktan bitkin hale gelen Avrupa devletleri buna dur demenin yollarını aramaya başlamışlardır. Avrupa devletleri AB projesini bir daha savaş yaşamamak, toplumlarını âdeta bir hiç uğruna yerle bir etmemek ve yıllarca etkisinden kurtulamayacakları buhranlara düşmemek için hayata geçirmek istemişlerdir. Son yüzyıl içinde Avrupa devletleri arasında meydana gelen savaşlarda yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş, hesabı zor yapılabilecek maddî ve manevî kayıplar yaşanmıştır. Savaş, yokluk ve huzursuzluktan bıkan Avrupa savaşı, kanı, huzursuzluğu olmayan bir Avrupa için böylesi bir projeyi bütün yönleriyle hayata geçirmek için uğraşmaktadır. Böylesi bir beklentinin gerçekleşmesinde şüphesiz kilit rolü kültürel birliktelik ve eğitim oynayacaktır. Eğitim yoluyla farklı kültürlerin tanınması ve asgarî müştereklerde bütünleşme söz konusudur. İşte bu yüzden Avrupalılar tarafından Birliğin eğitim ve kültür meselesi oldukça önemsenmektedir. Diğer toplulukların kültürlerini sadece öğrenmek için değil, aynı zamanda o kültürlerle yaşamak zorunda da kalacaklardır. Ancak burada temel mesele, söz konusu "diğer kültürler" pek çok Avrupalı için bir fırsat olmanın ötesinde bir tehdit ve tehlike olarak algılanabilmektedir. Bu algı hiç de sıradan ve düşük seviyede sayılamaz.

AB'de Farklı Boyutlar: Ekonomi-Siyaset-Kültür ve Eğitim

AB projesinin farklı boyutları bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi ekonomik beklentiler ve hedeflerdir. İnsanlık tarihinin siyasî ve sosyal olaylarına bakıldığı zaman görülmektedir ki, insanlar arasında iki konuda daha sağlam ve hızlı anlaşma sağlanabilmektedir: Bunlardan birincisi, bilim adamlarının bilimsel konularda meslektaşları ile

olan ilişkileridir. İkinci olarak da insanlar, ekonomik konularda hızlı ve ortak noktalarda buluşabilmektedirler. Çünkü karşılıklı çıkarlar ve menfaatler söz konusudur. AB'nin ekonomik bir birliktelik olarak başlaması onun rasyonel bir başlangıç yaptığının bir göstergesi sayılabilir. Birliğin öncelikle ekonomi platformu üzerinden yürütülmeye çalışılması en avantajlı yönünü ortaya koymaktadır. Çünkü ekonomi-politik birliktelikte yürüyecek bir süreçtir. Bunları ayrı ayrı düşünmek çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanır. Siyaset ve ekonomik politikalar farklı biçimde düşünüldüğünde uzun süreli birlikteliklerin ve projelerin yürümediği görülmektedir.

AB projesi ile toplumlar ve devletler arasında bir uyum sürecinden bahsedilmektedir. Bu uyumun niteliği, içinde bulunan unsurların niteliklerinin bozulmamasını sağlayacak olmasıdır. Eğer uyum sürecinde unsurların doğal nitelikleri bozulursa bu 'birleşme' değil, 'asimilasyon' haline dönüşür. Dolayısıyla bu noktanın üzerinde dikkatle durulmalıdır. AB başlangıçta içine aldığı unsurları, millî bilinçlerini unutturmama esasına dayalı olarak başladığı iddiasındadır. Farklı unsurlar arasında bir kaynaşmayı ve bir arada yaşamayı, ortak bir Avrupa kültürü inşa etmeyi öngörmektedir. Öncelikli hedef olarak hedeflenen büyük bütünleşmeye dahil olan toplulukların ekonomik refahının sağlanması hedef seçilmiştir. Bu bağlamda üyelik sürecinde ve sonrasında yeni ülkelere ekonomik destek sağlanmaktadır. İktisadî amaçların gerçekleştirilmesi için ise siyasî birlikteliğe ihtiyaç vardır. Siyasî birlikteliğin sağlam olarak işleyebilmesi ve devamlı olabilmesi için de sosyal/kültürel birleşme şart görülmektedir. Bütün bunların sağlayıcısı da eğitim sisteminden geçmektedir.

AB sürecinin ikinci basamağını siyasî birliktelik oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki, Birliğin ekonomik kriterlerinden sonra siyasî kriterleri görmektedir. Son yıllarda özellikle müzakere sürecinin başlamasından sonra yoğun olarak siyasî kıstaslar ve bunların ülkelerin iç işlerinde uygulanması

konuları konuşulmaktadır. Türkiye olarak siyasî kriterlerin yerine getirilmesi için bir dizi reformlar yapılmıştır. Birliğe tam üye olabilmek için öncelikle siyasî kriterler bakımından belli standartları yakalamak öngörülmektedir. Birlik üyelerinin genişleme sürecinde yeni adaylara koydukları şartlara bakıldığında bu şartları en azından asgari düzeyde gerçekleştirmelerini istedikleri görülmektedir. Söz konusu kriterlerin en yüksek düzeyde gerçekleşmesi ancak üyelik sürecinde gerçekleşebilecektir. Ama üye olabilmek için başlangıçta en yüksek seviyenin istenmesi doru sayılabilecek bir yaklaşım değildir. Görüldüğü üzere birçok üye ülke de bunu tam anlamı ile başarmış değildir. Müzakere sürecinin başlamasından bu yana Türkiye siyasî kriterleri büyük ölçüde yerine getirmektedir. Son ilerleme raporları özellikle Türkiye'ye karşı sürekli bir çifte bir standardın hemen her zaman ortaya konulabileceğini ispat etmiş durumdadır.

AB'ye uyum sürecinin iki önemli boyutu vardır: Birincisi, birlik üyeleri ve adayları arasında "genişlemesine bütünleşme", diğeri de, "derinlemesine bütünleşme"dir. Bütün üyeler arasında bu bütünleşmelerden her ikisini kemaliyle başarmak oldukça güçtür. Çünkü burada bahsedilen entegrasyonların mahiyeti farklıdır ve kültürel durumlar ve farklılıklar devreye girmektedir. Bundan dolayı bir ülke diğerleriyle her iki yönden tam bir bütünleşme sağlayabilmesi için çok yakın kültürel ve sosyal tarihi geçmişe ve çağdaş kodlara sahip olması gereklidir. Bunlardan biri başarılı olduğunda diğeri akim kalabilir.

AB'nin coğrafi olarak genişlemesi projenin önemli bir boyutudur ve genişlemeye bu çerçeveden bakıldığında bütünleşmeden beklenenin gerçekleşmesinde sorun yok gibidir. Ancak uyum sürecinin vüs'at(genişlik ve derinlik) safhalında ciddi sorunlar görülmektedir. Aslında Türkiye'nin AB ile uyumunda ortaya çıkan sorunlar tam da bu farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Derinlemesine bir uyumdan anlaşılması gereken AB kimliğinin inşasıdır. Bu durum 'Avrupalı vatandaş'ın inşası ve içerik olarak biçimlendirilmesi meselesidir. Burada ortaya çıkan sorun, "AB Vatandaşlığı" ve "Avrupalı Kimliğinin" birlik üyesi devletlerin vatandaşlarıncane kadar kabul gördüğü ve onlar tarafından ne kadar içselleştirildiğidir. Dolayısıyla derinlemesine demek, Avrupalılaşmak duygusunun bireylerde pekiştirilmesi, güçlendirilmesi demektir. Bu bilinci güçlü bir şekilde ortaya çıkarıp bu doğrultuda geleceğe yönelik politikalar üretmek önemlidir. Bu sorunun temelinde de kültürel geçmiş, farklılıklar ve benzerlikler yatmaktadır.

Avrupalılığın Somut Anlamları

Avrupalı olmanın birçok anlamı vardır. Bu durum bireyden bireye, toplumdaki topluma değişebilir. Ancak ortak kabullenmeler söz konusudur. Öncelikle seyahat özgürlüğü ve kısıtlamaların kalkması en somut yaşantılardan biridir. Avrupalı olmak öncelikle hiçbir gümrükte pasaport sorulmaması gibi önemli bir yaşam kolaylığına sahip olmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Avrupalı olmak bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Geçerliliği çok geniş alanları kapsayan bir kimlik ve tek para birimi de bunun başında gelmektedir. Bu güne kadar Avrupa'nın sosyal, siyasî ve kültürel tarihine bakılacak olursa bu durumun, büyük bir sosyal, kültürel ve zihniyet dönüşümünün başlaması anlamına geldiği söylenebilir. Bütün bu değişimlerin mevcut kültürleri etkilememesi hatta ciddi biçimde değiştirip dönüştürmemesi mümkün değildir. Bu bağlamda, AB projesine aynı zamanda büyük bir sosyal, kültürel, zihniyet ve psikolojik dönüşüm süreci olarak da bakılabilir.

Aslında AB projesinde başlangıçtan bu yana kültür konusu potansiyel bir sorun yumağı olarak hep var olagelmıştır. Ancak burada üzerinde durulması gereken şöyle bir farklı durum vardır: Bir konunun potansiyel problem olarak varlığı ayrı bir konudur, o problemin tetikleyici bir etken ya da süreç önünde ortaya konularak tartışılması ayrı bir husustur. AB'nin kültür ekseninin üye devletler arasında bir problem haline gelmesi, büyük ölçüde Türkiye'nin üyeliği sürecinde ortaya çıkmış ve ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa ile Türkiye arasında kültürel sorunlar önceden veri vardır. Ancak bu durum Türkiye'nin üyelik süreciyle birlikte canlı problem haline gelmiştir.

AB ülkeleri bu sorunu çözme yolunda öncelikle tanımlamaya gitmişler ve "kim bu Türkler?" sorusu daha ciddi sorulmaya başlanmıştır. İslâm, Asya Kültürü, Orta Doğu bütün bunlar Avrupalılar için farklı, yabancı ve bir o kadar da ilginçtir. Avrupa ülkeleri tarafından benimsenen bu yabancılık, Türkiye ile başlayan kültürel sorunların da temeli sayılır. Toplumlar arasındaki farklılık Avrupalı diğer devletler arasında da vardır. Ancak, kendi aralarındaki farklılık Türk toplumu ile olan farklılık derecesinde değildir. AB'nin toplumları derinlemesine bütünleşme sürecine sokması projesinin önündeki en ciddi engel de budur. Avrupalılar tarafından bu kültürel farklılık derinlemesine kaynaşmayı engelleyecek belki de hiç kaynaşma sağlamayacaktır. Avrupalıları bu endişeye sevk eden temel dürtülerden biri, kültürün temel dinamiği *din* diğeri de

sosyal yaşam pratiği ve bunu besleyen gelenektir. Tarihsel yaşam sürecinde Türk toplumu gerek kendi içindeki farklı unsurlarla, gerekse komşusu olan farklı kültür ve topluluklarla yan yana yaşama pratiğini başarıyla uygulamıştır.¹ Ama aynı şeyi bir arada, kaynaşarak yaşama pratiklerinde göstere-memiş görünmektedir. Türk şehir tarihinin sosyolojik ve mimari oluşumuna bakıldığında bu durum görülebilir. Çok farklı etnik ve dinî unsur aynı şehirde sorunsuzca yaşamaktadır. Ama her grubun mahallesi, sokağı, etkinlik alanı, ibadet mekânı sosyalleşme ortamı birbirinden ayrıdır.²

Uzun yıllardan beri Türk toplumsal hayatı böyle olmasına karşın, Türk toplumu Batı'ya, Batı da Türk toplumunda pek uzak olmamıştır. Osmanlı'nın çok eski dönemlerinden beri durum böyle devam etmiştir. AB'nin coğrafi olarak genişlemesini istemek yanında, bunun temel bir parçası olarak derinlemesine bütünleşmenin de sağlanacak olması, Türkiye söz konusu olduğunda duraklama yaratmaktadır. Türkiye'nin Birliğe girmesi problem yaratır görüşü bu zihniyetin bir uzantısıdır. AB'nin önde gelen üyesi Fransa'da Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinde kültür eksenli olarak sürekli biçimde karşı çıkılmakta ve aynı zamanda sorun sürekli güncellenmektedir. Hatta bu karşı çıkış önemli bir siyasî manevraya ve beklenti ile sürdürülmektedir. Fransa'nın karşıt düşünceli aydın ve siyasetçilerine göre; Türkiye'nin AB'ye girmesi, Birliği yok edecektir, Avrupa dengelerini eğitim, kültür, ekonomi ve siyaset bakımından alt üst edecektir, hatta birliğin "temel ruhu" bozulacaktır. Birlik üyeleri arasında derinlemesine kaynaşma olmazsa mutlaka ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır. Fransa'nın Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkma tezinde bu argüman başı çekmektedir. Gerçekte Türkiye'ye ılımlı bakanlar tarafından böylesi bir ihtimalin olasılığı zayıf görülmektedir.

Kültür Teorisyenleri ve Bütünleşmenin Önündeki Tarih

AB'nin genişlemesi sürecinde sıklıkla gündeme gelen kültür konusunun Birlik için bir bütünleşme sorunu haline gelmesinde *Batılı kültür teorisyenlerinin* büyük dahlinin olduğu görülür. Durumun tarihi vetresi de hayli gerilere gider. Yaklaşık yüz yıl önce, İngiliz tarih felsefecisi Alnord Toynbee, 90'lı yıllarda adından sıkça söz ettiren "medeniyetler çatışması" tezinin ilk savunuculuğunu yapmıştır.

1. Mehmet Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, Ankara TDV Yay, 2001.

2. Bu konuda bkz.: *Türk Şehir Tarihi*, TALID, Güz 2005, S. 6.

1922'de *The Western Question in Greece And Turkey, A Study in the Contract of Civilization*³ adlı eserinde, yüzyılın ilk çeyreğinde Batılı güçlerin uzantısı Yunanlılarla olan Türk millî mücadelesini iki medeniyetin mücadelesi olarak tanımlamış ve açıklamıştır. Toynbee'nin bu ve diğer temel eseri *A Study of History*'deki öngörülerinden biri, "bütün dünya artık Batılılaşma yoluna girmiştir ve diğer bütün toplumlar Batılılaşmak zorundadır. Böylece bütün dünya bir tek toplum haline gelecek ve aynı tarihi yaşayacaktır."⁴ Bu öngörü Francis Fukuyama'nın ilhamı olmuş ve 1990'lı yıllarda soğuk savaşın sona ermesi sonrasındaki boşluğu anlamlandırmak ve geleceği öngörmek adına "*The End of History*"⁵ tezini kaleme aldirmaya yönlendirmiştir.

Bu anlamda Toynbee, 21. yüzyılın başında iki önemli kültür ve siyaset stratejist ve teorisyeninin önderi sayılır. Toynbee'nin devamı olarak, *Medeniyetler Çatışması* teziyle meşhur Samuel Hungington, Avrupa kültürü ile Doğu/İslâm kültürünün temelden farklı olduğunu iddia ederek zincirin ikinci halkasını oluşturmuştur. Burada her ne kadar Doğu ve İslâm ön plana çıkarılmış olsa da AB ile ilişkilerde söz konusu olan mahza Türk kültürüdür. Hungington, iki kültürün birbirinden farklılığını anlatabilmek için çeşitli yazılarında *fundamentally different* kavramını sıklıkla kullanır. Buna göre iki kültür birbirinden temelden farklı olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla da "Türkiye kültür bakımından Batı toplumlarının tamamıyla dışındadır ve dışında kalmalıdır. Avrupa Birliği Hristiyanlığını paylaşan milletler birliğidir, tarihi bir temele dayanır. Bu milletler ortak bir tarihten gelmiştir. Bu tarihi süreç şöyledir: Feodalizm, hümanizm, Protestanlık ve Katolik reformasyonu 18. yy aydınlanma felsefesiyle ferdin mutlak özgürlüğü ve devletin bireylerin iradesine dayanan bir kurum olduğu inancı, sekülerizm, demokrasi, liberal parlamenter sistem, makine ve endüstri devrimleri ve liberal pazar ekonomisi."⁶ Eğer meseleye ortak bir medeniyet inşa etmişlik konumundan değil de Hungington'un zaviyesinden bakılacak olursa muhakkak ki, iki kültürün karşılaşmasından kaynaşma değil çatışma ortaya çıkacaktır.

Bu duruma farklı açıdan bakan ama temelde söz konusu Batılı kültür teorisyenlerine katkı ya-

3. Alnord Toynbee, *The Western Question in Greece And Turkey, A Study in the Contract of Civilization*, Martino Fine Books, 2009.

4. Halil İnalçık, "Tarih ve Politika", *Kılavuz*, Ankara 2006, S.38, s.5.

5. Francis Fukuyama, *The End of History and Last Man*, Penguin: 2007.

6. İnalçık, *a.g.e.*, s.4.

panlardan biri de Bernard Lewis'tir. Lewis, özellikle modern Türkiye'nin doğuşu üzerine 1960'lı yıllarda derinlemesine incelemeler yapan son zamanlarda da Amerika'nın önce gelen strateji dergilerindeki beyanları ile kanaat önderliği yapan etkili/önemli bir stratejist ve siyaset bilimci oryantalisttir. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*⁷ eserini kaleme almasından yıllar sonra, Ortadoğu ve İslâm ile ilgili yazdıkları önemli ölçüde ön kabullerden ve kasıtlı, yönlendirmeci, yanlı görüşlerden meydana gelmeye başlamıştır. İslâm dünyasının geri kalması üzerine getirdiği yorumlar klasik oryantalist bakışın ötesine geç(e)emektir. Lewis: 'toplumların birleşmesi ve kaynaşması konusunda önemli olan mevcut hükümet politikaları değil, toplumlar arasındaki ezeli değerlerdir'⁸ tezini işler. Bu tez farklı kültürleri bir araya getirme ve bütünleştirmeye çalışma gayretinden ziyade, onları çatıştırma, ayırıştırma ve bir araya getirmeme gayretine yöneliktir. Bu konuda çağdaş Fransız düşünürlerinden La Lumiere'in ifadeleri de hayli ilginçtir: "AB Sadece ekonomik bir sistem değildir. Uluslar-üstü bir örgüt değil, bir değerler sistemidir. Ortak hayat ve düşünce tarzının benimsendiği dünyadır."⁹ Bu tarz düşünce ve söylemler farklı kültürlerin bir araya gelmesi, etkileşim içine girmesi ve birbirinden faydalanması için engellerdir. Oysa farklı kültürlerin etkileşimi sorunların çözümü için yeni değişimler ve ortamlar meydana getirir. Bu görüşlere bakıldığında Avrupalı çağdaş kültürolog ve stratejistlerin seleflerinden pek de nasipdar olmadıkları görülür. Oysa aykırı sesler kültürlerin renkleridir. Bunları ötekileştirmek, reddetmek yerine kabul edip sahip çıkmak, kültürlerin en büyük kazanımı olacaktır. 19. yüzyılın başlarında İngiliz kültürolog Whitehead'ın yabancı kültürler için söylediği sözler bu konuda oldukça manidar ve ufuk açııcıdır: "Bizimkilerden farklı âdetlere sahip olan milletler, bizim düşmanlarımız değildirler. Onlar bize

Tanrı'nın lütfudurlar. İnsanlar başkalarında anlaşabilmek için gerekli benzerlikler, dikkat ve tecüssüslerini harekete geçirecek farklar ve taktirlerini kazanabilecek yüce değerler bulmak isterler."¹⁰ Ne var ki, AB bütünleşmesinin teorik önderleri Whitehead'den son derece az nasiplenmiş görünümü ortaya koymaktadırlar.

Avrupalı bilim adamları ve kamuoyu önderleri arasında sıkça telaffuz edilen sözlerden biri de, 'Türkiye AB'ye girerse Avrupa Birliği İslâmlaşır' görüşüdür. Bu ve benzeri yargılar önce konferanslarda, toplantılarda, sempozyumlarda sonra da basında dile getirilmektedir. Ardından yaygınlaştırılarak halka ve oradan da hükümet politikalarına yansıtılmaya çalışılmaktadır. Bu tür söylemler bilimsel gerçeklerle açıklanabilecek ve desteklenebilecek argümanlardan yoksundur. Üstelik birçoğu da yerel ve ulusal politikacıların şahsî ikballeri doğrultusunda ortaya atılmıştır. Ama devletlerin ileriye yönelik politikaları için önemli söylemlerdir. Sosyal bilimlerde toplumların çok ilerdeki zamanları ve yaşayış biçimleri için söylemlerde ve öngörülerde bulunulamaz. Ama ortaya konulanlardan anlaşılabilen üzere Avrupalı teorisyenlerin ileriye yönelik öngörülleri öncelikle kendileri için sorun oluşturmaktadır.

Bu noktada Avrupalılar tarafından iki farklı argümanın üretildiği görülür. Biri, doğal olarak kültürel unsurların farklılığını kabul eden söylemlerdir. İkincisi ise *kültürcü* argümandır ki, bu *fundamentalist* bir yaklaşımdır. Kültürcü argüman, tıpkı Lewis'ın öne sürdüğü gibi, toplumların kültürlerinin kökten farklı olduğunu savunur. Onlara göre bu kültürler asla bir araya gelemez. Ayrıca bu görüşü iler sürerler kültürlerin özünde farklılık olduğunu ve bir kültürün diğer kültüre göre üstünlük farkının olduğunu da ileri sürerler ki bu, toplumlararası çatışmacılığın temelini oluşturur.

Bu türden görüşler sosyal bilimlerin çeşitli alanları ve en önemlisi sosyal antropoloji bakımından yanlıştır. Toplumların geleceklere açısından da sağlıklı olmayan, sakıncalı açıklamalardır. Ön-

Bu türden görüşler sosyal bilimlerin çeşitli alanları ve en önemlisi sosyal antropoloji bakımından yanlıştır. Toplumların geleceklere açısından da sağlıklı olmayan, sakıncalı açıklamalardır. Ön-

7. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.: Metin Kıratlı), Ankara, TTK Yay., 2000.

8. Bernard Lewis, 06 Ocak 1996 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen "Ortadoğu'nun Çok Yönlü Kimliği Üzerine" konulu konferansta yaptığı konuşmadan.

9. "Necmettin Tozlu ile Eğitim Meselesi Üzerine", *Muhafazakâr Düşünce*, Ankara 2005, S.6, s.146.

10. A.N. Whitehead, *Science and Modern World*'den naklen: T.S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çev: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bak. Yay., 1981, s.46.

celikle hiçbir kültür diğer kültürlere tam anlamıyla kapalı değildir. Bütün kültürler değişimci ve değişime bir yönüyle açıktır. Ancak bu değişkenlik ve geçirgenlik elekları farklılık gösterebilir. Kültürün bütün unsurları sürekli değişir. Bu güne kadar hiç değişmemiş bir kültür ya da kültür unsurundan söz edilemez. Kültürün en katı unsurları bile zamanla değişir ama bazıları kısa sürede, bazıları daha uzun bir sürede değişir. Bazı unsurlar da vardır ki şeklen değişir gibi görünür, ancak özü itibarıyla değişmez. Bu da kültür farklılığı için reel şeylerdir ve kültür farklılığını ortaya koyan nüvelerin başında gelir. Gerek bazı Avrupalı kültürçü iddiaların 'monocrist'/ tek tipçi yaklaşımı gerekse, Hungighton'un iddiası ve hatası, kültürleri değişmez ve durağan olarak kabul etmektir.

Evrensel Değerler ve Avrupa Birliği'nin Özgünlüğü

AB teorisyenleri mevcut AB değerlerinden sıklıkla söz ederler. Onlar bu değerleri sahiplenmekte ve AB'ye girmek isteyen Avrupa dışı toplumların bu değerlere intibak sorunundan söz ederler. Bir anlamda batı dışı toplumları AB değerlerine tabi kılma arzu ve isteklerini ortaya koyar. Onlara göre AB aslında bir değerler birlikteliğidir. Bu değerler şu ana esaslardan oluşmaktadır: İnsan onuruna saygı, insan hak ve hürriyetlerini koruma, adalet, hukuk, demokrasi, şeffaflık, hesap sorma ve verme, çok kültürlü yapıya tolerans/hoşgörü gösterme. Burada ortaya konulan değerleri her hangi bir zaman aralığında dünyanın her hangi bir coğrafyasındaki kültür ve medeniyete irca etmek oldukça yanlış bir belirleme olur. dolayısıyla da bu değerleri Avrupa ya da AB değerleri olarak kabul etmek büyük bir yanlışlıktır. Bunlar en genel ifadeyle çağlar boyu insanlığın biriktire geldiği bütün insanlığın ortak mahsulü olan değerleridir. Bu değerlerin en yüksek düzeyde gerçekleşmesine birçok toplum ve kültür katkı sağlamıştır. Hatta modern Avrupa'nın, reel düşüncenin ve bu günkü bilim ve teknolojinin doğmasında ve gelişmesinde sanıldığından çok ötesinde İslâm ve Türk kültürünün etkisi ve katkısı söz vardır. Son zamanlardan yapılan bilim tarihi çalışmaları bunu açık olarak ortaya koymaktadır¹¹. Avrupada rasyonel düşüncenin oluşmasına ve gelişmesine İslâm filozoflarının katkısı bilinmektedir. Yine bu bağlamda modern Avrupa devletlerinin kurumsallaşmasında da

11. Goethe Enstitüsü Müdürü Fuat Sezgin'in önemli çalışması: **İslâm'da Bilim ve Teknik, 5 C.** Ankara: TUBA ve Kültür Bak. Ortak Yay., 2007.

Türkiye'nin katkıları büyüktür.¹² Bu gün Avrupa'nın sahiplendiği söz konusu değerler insanlığın yüzyıllardır savunduğu erdemli toplumun sahip olması istenen değerleridir. Bunların hepsine ya da birçoğuna tarihin değişik zamanlarında ve değişik coğrafyalarında farklı toplumlar, medeniyetler sahiplik etmiştir.¹³

Hatta bazı tarihsel süreç içinde medeniyetler bu gün AB'nin tamamıyla kendisine ait olarak belirlediği değerlerden birinde ya da bir kaçında öylesine ön plana çıkmışlardır ki yüzyıllarca örnek olmuştur. Yüzlerce oryantalistin eseri incelendiğinde, İslâm'ı tarifte birleştikleri temel kavram 'adalet'tir. Adalet İslâm'ın merkezî bir değeridir. Şu zamanda İslâm toplumlarında ya da bazılarındada adalet işlemeyebilir, adalet zayıf olabilir ama bu, o toplumda adalet yoktur anlamına gelmez. Avrupa'nın bütün insanlık değerlerini böylesine sorgulamadan sahiplenmesi farklı kültürlerin entegrasyonu için öncelikli ve önemli bir zihni engel teşkilidir.

Birliğe girmek isteyen toplumlardan siyasî, ekonomik ve kültürel alanlarda sağlamaları istenilen değerlerden biri de şeffaflıktır. Önemle üzerinde durulan "şeffaflık", sırf AB kültürünün bir değeri sayılamaz. Nitekim bazı toplumlar sosyo-ekonomik gerçekliklerinden dolayı karışık bir sosyal hayat yaşarken bir anda şartların değişmesiyle, şeffaf bir toplum olabilir. Bir toplumda, birey öncelikle kendine hesap sorar ve kedisine hesap verebilirse bu bireysel sorgulamadan ve hesap vermeden sonra insan kendini toplum terazisine koyacaktır. Böylesi bireysel oto-kontrolün olduğu bir toplumda şeffaflık da oluşacaktır.

Türkiye'nin Birliğe giriş sürecinde kendine sorması gereken sorulardan biri, Avrupadan ve Avrupalılardan farkımız nedir? Sorusudur. İçinde bulunulan zamanda görülebilen açık fark şudur: AB değerleri olarak görülen, ama aslında bütün insanlığın ortak tarihi değeri olan söz konusu değerler, Avrupa'da çok şanslı ve iyi derecede uygulama alanı bulmuştur. Uygulama bakımından bu değerler Türkiye'de Avrupa'da elde ettiği şansı elde edememiştir. Üstelik bu değerlerin topluma benimsetilmesi süreci de Avrupa'da ortaya çıkışının ve gelişiminin tam tersi bir şekilde gelişme göstermesidir. Söz konusu değerler Avrupa toplumlarında tabandan kuvvet alınarak üstlerden

12. Halil İnalçık, **Turkey and Europe in History**, İstanbul: Eren Yay., 2006.

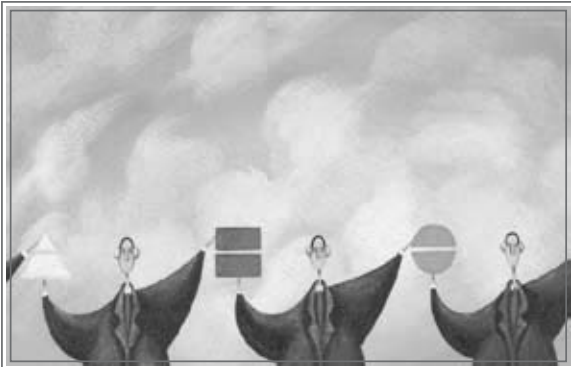
13. İlber Ortaylı **Avrupa ve Biz**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007, s.325-238.

zorla kopartılmıştır. Ama Türkiye’de bu değerler üst makamlar tarafından, bazen zorla bazen de hiçbir toplumsal taban bulmayacak bir bürokratik despotizmle yapılmaktadır. Bu konuda Avrupa’dan ders almak ve Birlik üyesi ülkelerin isteğiyle bazı değerleri topluma yaymaya çalışmak kadar üzücü ve utanılacak bir şey yoktur.

Türk toplumunun tarihî tecrübesine bakıldığında, Osmanlı toplumunda farklı dinî ve etnik unsurlar yan yana yaşamaktadır. Bu yaşam biçimi oldukça başarılıdır. Yan yana yaşama tecrübesinden, iç içe yaşamaya giden yolda büyük dersler çıkarılabildi. Ama örnek almaya gerek duyulmadığı görülmektedir. AB’ye giriş sürecinde Türkiye’de ciddi sıkıntılar vardır. Yüzyıllar boyu birlikte yan yana yaşayan ve kültürleri kaynaşan toplulukların birbirini anlamakta zorluk çektiği görülmektedir. Bir araya gelindiğinde daima farklar aranmakta, zıt ve farklı noktalar üzerinde durulmaktadır. Bu da doğal olarak topluluklar arasında çatışmayı getirmektedir ki neticesi ayrılık ve çatışmadır. Toplumsal yaşantıda inançlı ve ahlâklı davranmak gerekiyorsa, inançlıya ve ahlâklıya dürüst davranmak zorunludur.

AB sürecinde din olgusu ve toplumlararası din farklılığı politik çevreler tarafından sürekli olarak gündeme getirilmektedir. Aslında Türkiye’nin AB’ne girme sürecinde kültür konusu konuşulurken, vurgu yapılan temel nokta din meselesidir. Kültür konusu bu bakımdan son derece önemlidir. Çünkü kültürü de inşa eden büyük ölçüde dindir. AB Türkiye üyelik ilişkisi üç aşamada oluşturulmuştur: Bunlar, reformların devam etmesi, ekonominin daha açık ve liberal olması, Avrupa halklar ile Türk halkının kültürel etkileşime sokulması istekleridir.

Bu isteklerden en önemli ve gerçekleştirilmesi en zor gözükene muhakkak ki kültürel kaynaşmadır. AB’ye giriş sürecinde en çok konuşulan ve gelecekte de sorun olarak ortaya çıkacak mesele dindir. 1994’ yılında Londra’da açılan ‘Turks’ adında bir sergi hayli ilgi ve rağbet görmüştür. Bütün Av-

rupa ülkeleri sergiyi görebilmek için sıraya girmiştir. Bu sergi nedir, kimindir? Bu Türkler kimlerdir? merakıyla hayli ziyaretçi çekmiştir. Buradan anlaşılıyor ki, Avrupa Türk toplumunu, kültürünü ve tarihini hakkıyla tanımamaktadır. Avrupa doğal olarak doğuya hep oryantalist nazariyelerin ürettiği bilgi ve değerler çerçevesinde yaklaşmaktadır. Burada Türk toplumuna ve Türkiye’ye düşen görev Türk toplum, tarih ve kültürünü hakkıyla dışa açmak ve tanıtmaktır. Müşterisi olan mal zayi değildir. Kültürün üst düzeyde ve doğru tanıtımı yapmak önemlidir. Kültürel değerleri yerinde tanıtmak hayli güç olduğundan bunun uluslararası piyasaya üst düzeyde çıkarılması, bir anlamda başkalarının ayağına götürülmesi, evrensel ortak paylaşıma açılması şarttır. Dünyanın en zengin kültürlerinden olan Türk kültürü, aynı zamanda az bilinen ve tanınan kültürlerdendir. Bunun farklı sebepleri vardır. Oryantalistlerden çoğu doğru dürüst Türkçe bilmez. Pragmatik olarak düşünüldüğü için onlara göre Arapça ve Farsça öğrenmek yeğdir. Bu da beraberinde Türk kültürünün araştırmacılar tarafından bile hakkıyla tanınmamasına sebep olmaktadır. Çünkü dil bilmeden bir kültürü hakkıyla ve derinliklerine nüfuz ederek tanımanın imkânı yoktur. Sırf bu bakımdan meşhur oryantalistler bile basit kültürel konularda büyük yanlışlıklar yapabilmektedir. Max Weber’in modern Avrupa’nın temeline Protestan ahlâkını yerleştirirken, İslâm’ı bir ganimet dini olarak tanımlamasında ve hataya düşmesinde en büyük sebep, çalışmalarında Türkçe kaynaklara yer vermemesidir.

Genel Sonuçlar

Türkiye devlet ve toplumu ile Avrupa kültürünün kaynaşma ve uzlaşmasının yolları var mıdır? Varsa nelerdir? Avrupalı halklar ile diyalog olacaksa-ki, Türkiye’nin AB’ye girme kararlılığı göz önüne alınacak olursa olmak zorunda- bunun üç önemli şartı vardır. Üç esasa uymak gereklidir. Aşağıda sayılacak olan esaslar Avrupa Parlamentosu’nda da gerçek anlamı ile anlaşılmalı ve tartışılmalı değildir. Bu esasları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Farklı toplumları ve kültürleri tanımak için bunlar hakkında güvenilir ve yeterli seviyede bilgiler edinmek gereklidir. Türkiye hakkında konuşmak gerekiyorsa, Türkiye hakkında gerekli güvenilir ve yeterli bilgi edinmek şarttır; “Küpe girmeden sirke olunmaz”. Ancak bu bilgilenme süreci karşılıklı olmalıdır. Türkler de aynı yöntemlerle onları tanımalıdır. Bu sadece basın yazıları, televizyon haberleri ile olacak iş değildir. Bunun daha esaslı

yolları ve yöntemleri özellikle tarafsız kuruluşlar, enstitüler ve üniversiteler yoluyla gerçekleştirilmelidir.

2. Elde edilen güvenilir ve yeterli bilgiye eleştirel bir gözle bakabilmek gereklidir. Bu bilgiler eleştirel bir süzgeçten geçirilmelidir. Ancak burada yapıcı bir üslup şarttır. Sonunda olumlu bir şey çıkarmak niyetiyle eleştiri yapılmalıdır. Bütün bunlar yıkmak, arayı bozmak, ayrılmak, fesat çıkarmak, farklılıklara vurgu yapmak için değil, uzlaşmak ve bir araya gelmek için yapılmalıdır.

3. Etik ve varoluşsal bir psikolojiyle sorunlara bakılmalıdır. Bilgilerin doğruluğuna ahlâki bir endişe ile bakmak ve bu çerçevede bilgileri kullanmak şarttır. Kültürel ve tarihi konularda bilginin ahlâkiliğine dikkat edilmelidir. Elde edilen bilgiye 'bu bilgi beni ne kılacak?' mantığıyla bakılmalıdır. Varoluşçuluktan kasıt budur. Bu durum insanlar ve kültürler arası iletişimde önemlidir. İnsanlar güvenilir bilgilerle hareket eder ve bu düsturu da bütün günlere yayar, sonra da bunu uluslararası düzeye taşırsa mesele hallolunmuş demektir.

Yirmi birinci yüzyılın en büyük sorunu güç düzeni ile ahlâk düzeninin bir arada gelişme ve ilerleme kaydedememesidir. Teknolojik olarak bir ülkenin ilerlemesi onun ahlâki olarak da ilerlemesi anlamına gelmez. Dünyanın farklı ülkelerinin teknoloji geliştirme ve başkalarını tehdit etme konusunda yaptıkları medyaya her an yansımaktadır. Dünya milletlerinin işi bu noktada zordur. Çünkü bu iki unsurun birlikte gitmesi gerekir. Siyaseti aklileştirmenin yanında ahlâkileştirmek ve moralize etmek de gereklidir. Bu sayede verilen her insanî karar etik bir eleştiriye tabi tutulacaktır.

İnsanlık büyük bir bilgi denizi içinde boğulmaktadır. Bu gün yönetemeyecek kadar bilgi ortaya çıkmıştır/çıkılmaktadır. Bir kavram ile internette arama yapıldığında milyonlara varan konu başlığı çıkmaktadır. Bunlardan hangilerinin alınacağı ve nasıl kullanılacağı konusunda tam bir kaos söz konusudur. Bu gün var olan bilgi yönetilememektedir. Eğer üretilen bilgiler kontrol edilemezse diğer bütün şeyler de kontrol edilemeyecektir. Bu da insanlık için anarşizm demektir ki, büyük bir tehlike anlamına gelir.

Kültür ciddi bir stratejidir. Tıpkı bilgide olduğu gibi, kültürü de yönetemeyen ülkelerin ve toplumların işi son derece zordur. Kültür insanların ve insanlığın iç dünyasıdır. Kültür bir anlamda kimliktir. Buna duyarlı olmak kadar insanların ihtiyaç duydukları başka bir şey yoktur. Savaşların ve ça-

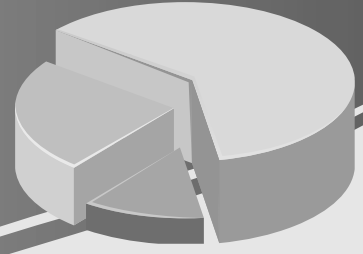
tışmaların önemlisi de bu yüzden ve bu yolla meydana gelmektedir. Evrensel değerler konusunda farklı yorumlar olabilir. Ama buna toplum olarak asla bigâne kalınmaz.

Bazı kültürel farklılıklar (din, aile, ahlâk, hayat pratikleri vs.) üzerinde anlaşmak zorunda olunan değerler değildir. Bunlar Türk toplumuna ait olan şeylerdir ve öyle kalır/kalacaktır. Ancak bazılarının bu noktalarda reform talep etmesi sürecin çıkmaza sokulması anlamına gelir. Önemli olan toplumlar arasındaki evrensel değerleri paylaşma ve yorumlama pratiğinin işlevselleşmesidir. Eğer bu değerlerin zihniyette farklılıkları varsa, bu bir arada yaşayabilmek için tehliktir. Mesela iki toplum ya da millet arasında adalet, eşitlik, insan hakları, demokrasi vb. değerlerde ciddi farklar varsa, tehlikeli ve korkunç olan bunlardır. Bu süreçte toplumların dil, kıyafet, yaşam biçimlerinin farkı önemlidir. Bunlar modernliğin farklı görünümüdür. Bu türden kültürel farklılıklar üzerinde durulmamalıdır.

Söz konusu olan, insanlığın yüzyıllardan beri ortaya koyduğu evrensel değerler arasında çatışma olmamasıdır. Bu gün Türk toplumu eğitim, siyaset, ekonomi ve kültür arenasında hesap sora ve hesap veren bir zihniyetle şeffaf bir ortama muhtaçtır. Bu ikisinin birlikte olması çok önemlidir. Bir toplumda çalışmayan ve kazanmayanın itibarı olmadığı gibi, dürüst olmayan çalışanın dahi itibarı yoktur ve çalışması makbul olmayacaktır.

Kaynakça

- "Necmettin Tozlu ile Eğitim Meselesi Üzerine", **Muhafazakâr Düşünce**, Ankara 2005, S.6.
- A.N. Whitehead, **Science and Modern World**'den naklen: T.S. Eliot, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Çev: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bak. Yay., 1981, s.46.
- Başgöz, İlhan. Howard Wilson, **Educational Problems of Turkey 1920-1940**, Indiana Üniv. Press: 1990.
- Fukuyama, Francis. **The end of History and Last Man**, Penguin: 2007.
- Gündüz, Mustafa. **Osmanlı Mirası, Cumhuriyet'in İnşası, Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Ankara: Lotus Lay., 2010.
- Hunghington, Samuel. **Medeniyetler Çatışması**, Ankara: vadi Yay, 2005.
- İnalçık, Halil. "Tarih ve Politika", **Kılavuz**, Ankara 2006, S.38, s.5.
- İnalçık, Halil. **Turkey and Europe in History**, İstanbul: Eren Yay., 2006.
- Ortaylı, İlber. **Avrupa ve Biz**, Ankara: Turhan Yay., 2007.
- Sezgin, Fuat. **İslâm'da Bilim ve Teknik, 5 C.** Ankara: TUBA ve Kültür Bak. Ortak Yay., 2007.
- Şeker, Mehmet. **Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi**, Ankara TDV Yay, 2001.
- Toynbee, Alnord. **The Western Question in Greece And Turkey, A Study in the Contract of Civilization**, Martino Fine Books, 2009.

Yeni Öğretim Programlarının Uygulanmasının Değerlendirilmesi Araştırması Şubat 2009

Web sitesinde yapılan bu araştırma, Türkiye genelinde bin 652 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretmenler, Yeni Öğretim Programlarının Uygulanması sonucunda, uygulamanın nasıl bir etki oluşturduğunu ve sonuçlarının nasıl olduğunu değerlendirmişlerdir.

Yabancı Dil Öğretim Programlarının Etkinliği Araştırması / Şubat 2009

Araştırma, 22 ilde 318 öğretmenle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Günümüzde yabancı dil öğretimi, okul öncesi eğitimden itibaren verilmesi için çalışmalar başlatılmış bulunmaktadır. Bu süreç, ilk ve ortaöğretimde devam etmektedir. Araştırmayla, "Ortaöğretimden mezun olan veya yükseköğretime geçen bir öğrenci, söz konusu yabancı dilin ne kadarını bilmekte ve ne kadarını kullanabilmektedir? Bu süreçte eksiklikler ve hatalar var mıdır" sorularına cevap aranmıştır.

İLKSAN'ın Değerlendirilmesi Araştırması / Mart 2009

Web sitesinde yapılan bu araştırma, Türkiye genelinde İLKSAN'a üye bin 163 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden, İLKSAN'ın yönetimini, seçimlerini ve sosyal yardımlarını değerlendirmeleri istenmiştir.

Öğrenme Ortamlarının Değerlendirilmesi Araştırması / Nisan 2009

Web sitesinde yapılan bu araştırmaya 78 ilden bin 918 ilk ve ortaöğretim öğretmeni katılmıştır. Öğretmenlerden, kendi okullarındaki öğrenme ortamlarının yeterliliğini ve önemini değerlendirmeleri istenmiştir.

Öğretmenlik Kariyer Basamaklarında Yükselme Uygulamasının Değerlendirilmesi Araştırması / Mayıs 2009

Araştırma, Türkiye'yi temsilen NUTS II düzeyinde 26 ilde 400 öğretmenle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda görev yapan öğretmenlerin öğretmenlik kariyer basamaklarında yükselme uygulamasındaki görüşlerine ilişkin genel bir tutum belirlemek, mağduriyetlerini tespit etmek ve yeni düzenlemede sendika olarak Bakanlığa tespit ve önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Seviye Belirleme Sınavı'nın (SBS) Değerlendirilmesi Araştırması / Mayıs 2009

Web sitesinde yapılan araştırmaya bin 103 ilköğretim öğretmeni katılmıştır. SBS'nin yeni bir uygulama olmasından dolayı, ilköğretim öğretmenleri gözüyle bu sınava nasıl bakıldığı ve hangi sorunları beraberinde getirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yükseköğretime Geçişin Değerlendirilmesi Araştırması Haziran 2009

Web sitesinde yapılan bu araştırmaya 504 ortaöğretim öğretmeni katılmıştır. ÖSS'nin 2009 yılında son kez yapılması ve 2010 yılında iki aşamalı yeni bir sınav uygulamasına geçilmesi nedeniyle, yükseköğretime geçiş sistemine, ortaöğretim öğretmenlerinin nasıl baktığı ve hangi sorunları beslediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğretmenlerin Tatil Alışkanlıkları Araştırması Haziran 2009

Araştırma, 12 ilde 157 okulda 599 ilk ve ortaöğretimdeki öğretmenlerle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Bu çalışma ile öğretmenlerin tatil alışkanlıklarının neler olduğu tespit edilerek, tatil profilleri ile tatil haritalarının ortaya çıkarılması ve Türkiye'deki tatil yerlerinin öğretmenler tarafından tercih edilme nedenlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Öğretmen Adaylarının KPSS'ye Bakış Açıları, Sorunları ve Beklentileri Araştırması

Haziran-Temmuz 2009

Araştırma, 27 Haziran'da 12 ilde 15 üniversite giriş ve bahçesinde KPSS'ye girecek/giren 599 öğretmen adayıyla yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Bu araştırma ile, her yıl artan öğretmen adaylarının, atanabilmeleri için önlerine konulan KPSS engeline bakış açıları, sorunları, beklentileri ve çözüm önerileri saptanmaya çalışılmıştır.

Kademeler Arası Geçiş ve Yönlendirme Araştırması / Haziran-Ağustos 2009

Araştırma, 12 ilde 157 okulda 599 ilk ve ortaöğretimdeki öğretmenlerle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Bu çalışmayla, eğitim sisteminde kademeler arası geçiş ve yönlendirme uygulamalarına yönelik sorunların tespit edilmesi, öğretmenlerin bu uygulamalar hakkında bilgi, tutum ve davranışlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Türkiye'de Ortak Bir Kimlik Olarak Ötekilik Araştırması / Nisan 2009-Şubat 2010

Araştırma iki aşamalı yapılmıştır. Birincisi, 14 ilde 78 kanaat önderiyle derinlemesine görüşmeden oluşurken; ikincisi ise Türkiye'yi temsilen NUTS I düzeyinden 16 ilde 2 bin 190 kişiyle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. İçinde barındırdığı etnik, dini ve kültürel grupların çeşitliliği nedeniyle bir "mozaik" olarak tanımlanan Türkiye, bu çok kültürlü yapısından kaynaklanan birtakım avantaj ve dezavantajlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde insanlar geçmişte hiç olmadığı kadar birbirleri ile iç içe yaşamakta, ötekiyle her an yüz yüze gelme risk ve imkânı ile bağışık bir hayat sürmektedir. Söz konusu riskleri en aza indirmek, bir arada yaşama imkânını artırmak ve farklı kimlikler arasındaki sosyal birlikteliği güçlendirmek için, bu kimliklerin hem birbirlerine hem devlete yönelik hem de eğitime bakış açıları objektif bir biçimde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sözleşmeli Öğretmenlerin Kadro Sorunu Araştırması / Ocak-Şubat 2010

Web sitesinde yapılan bu araştırma; sözleşmeli öğretmenlerin kadro sorunları ele alınarak, hangi şartlarda ve nasıl kadroya geçmeleri gerektiği, kendilerinden öğrenilip, sonuçlarının Milli Eğitim Bakanlığı, hükümet ve Meclis gündemine taşınarak acilen çözüme ulaştırılması amaçlanmıştır. Ankete 81 ilde 2 bin 500 sözleşmeli öğretmen katılmıştır.

Sınıf Yönetimi ve Yapılandırmacı Yaklaşım Araştırması / Şubat 2010

Araştırma, 12 ilde bin 532 ilk ve ortaöğretim öğretmeniyle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Bu çalışmada, eğitim sisteminde sınıf yönetimi ve yapılandırmacı yaklaşımın nasıl işlediği ve sonuçlarının nasıl olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Okul Ortamının Güven ve Sağlık Yönünden Değerlendirilmesi Araştırması

Haziran-Eylül 2010

Araştırma, 12 ilde, 300 okulda, 600 öğretmen ve bin 200 öğrenci ile yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Türkiye'deki okul ortamlarının güven ve sağlık yönünden hangi durumda olduğu; okul ortamının güvenliği, okulların temizliği, okul kantinleri ve okul servis araçları olarak dört alt ana başlık altında ele alınmış olup sorunlu olan uygulama ve yöntemlerin neler olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Öğrencilerin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler Araştırması / Haziran 2011

Araştırma, 12 ilde, bin 200 ortaöğretim son sınıf öğrencisi ile yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) arifesinde öğrenciler, mesleki alanlarını belirleme konusunda en yoğun dönemlerini yaşamaktadır. LYS'ye ilk kez girecek öğrencilerin, meslek seçiminde nelere önem verdiği ve nelere dikkat ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğretmen ve Yöneticilerin Gündeme ve Gündelik Hayata İlişkin Değerlendirmeleri

Araştırması / Kasım 2011

Araştırma, 12 ilde, 200 okulda, 1200 öğretmen ve yöneticiyle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Türkiye'nin geleceğini inşa eden ve en önemli meslek grubuna sahip olan öğretmen ve yöneticilerin, gündeme ve gündelik hayata ilişkin görüşleri, fikirleri ve önerileri, hem kamuoyunu aydınlatma açısından hem de eğitim camiasının görüşlerinin neler olduğunun bilinmesi açısından tespit edilmeye çalışılmıştır.

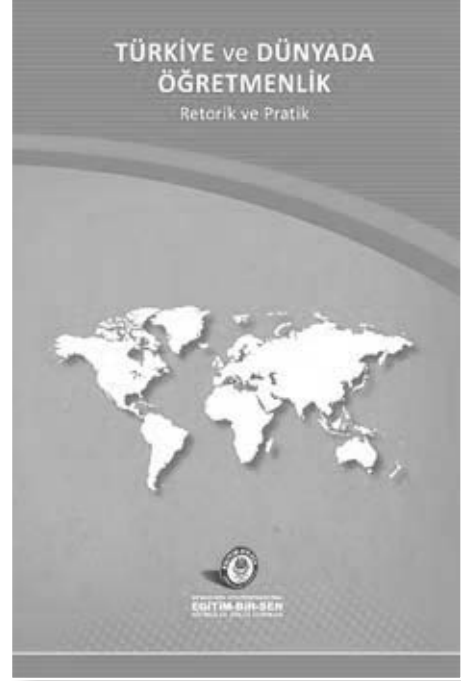
4+4+4 Yeni Eğitim Sistemine İlişkin Öğretmen Ve Veli Algısı Araştırması / Mayıs 2012

Araştırma, 12 ilde, 1200 ilk ve ortaöğretim öğretmeni ile 1200 veliyle yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Yeni eğitim sisteminin hem öğretmenler hem de veliler tarafından nasıl algılandığı, bu sistemde nelerin olması, nelerin olmaması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye ve Dünyada Öğretmenlik

“Türkiye ve Dünyada Öğretmenlik” raporu, Türkiye’deki öğretmenlerle OECD ve diğer ülkelerdeki öğretmenlerin durumunu; mesai, iş yükleri, tatilleri, çalışma şartları, aldıkları ücretler ve hayat standardı bakımından uluslararası verilerle karşılaştırarak, öğretmenler hakkında oluşturulan yanlış algı ve bilgi kirliliğine dikkat çekmekte ve bilimsel verileri ortaya koymaktadır.

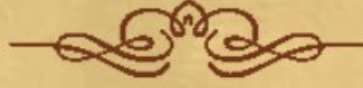
Rapora Ulaşmak İçin: www.egitimbirsen.org.tr adresinden **yayınlarımız** bölümünden **araştırmalar** sekmesinden ulaşılabilir.

21. Yüzyılda Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Politikaları Sempozyumu

“21. Yüzyılda Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Politikaları Sempozyumu” kitabı, henüz yeni bir yüzyılın başındayken ülkemizin eğitim ve bilim politikalarını masaya yatırmak amacıyla iki gün süren 6 başlıkta 22 bilim adamının katıldığı, sempozyumun bildirilerinden oluşmaktadır.

Rapora Ulaşmak İçin: www.egitimbirsen.org.tr adresinden **yayınlarımız** bölümünden **kitaplarımız** sekmesinden ulaşılabilir.

Özgür Bir Filin Evcilleştirilme Öyküsü

"Hindistan'da köylüler, yakaladıkları fil yavrularını, önce sağlam bir zincirle kalın bir ağaca bağlarlarmış. Fil yavrusu kurtulmaya çalışır, ancak zincir çok sağlam olduğu için, onu kıramaz ve kaçamazmış. Yakalandığı ilk zamanlarda kurtulmayı sürekli dener, ama bir türlü zincirinden kurtulup özgürlüğüne kavuşamazmış. Belli bir süre geçtikten sonra bu duruma yavaş yavaş alışan fil, artık çabalannın yersiz olduğunu düşünmeye başlamış, inancı kırılmıştır ve bağlı olduğu zincirden kurtulmak için artık pek bir teşebbüste bulunmamaya başlamış.

Onun bu halini gören ve gözlemleyen köylüler, bu kez fil yavrusunun ayağına ince bir zincir takar ve onu küçük bir kütüğe bağlarlarmış. Ayağındaki zinciri gören fil, isterse rahatlıkla kaçabileceği halde buna teşebbüs dahi etmezmiş. Artık filin tam olarak kurtuluşunun mümkün olmadığını düşündüğünden ve yeni durumu kanıksadığından emin olan köylüler böylece filin evcil hale geldiğini ve yeni hayata alıştığına emin olduktan sonra gündelik hayatlarında kullanmaya başlarlarmış."

"Hakikat aramakla bulunmaz, ama bulanlar hep arayanlardır."

Bayezid-i Bistami

Milyonlar Özgürlük İçin İmza Attı

Yıl:
2013 (Ocak-Şubat)

Konu:
Kamuda Kılık Kıyafet Özgürlüğü

Eylem:
Bir Ayda "Özgürlük İçin 10 Milyon İmza" Kampanyası

Eyleme Giden Kurum:
Memur-Sen ve Memur-Sen'e Bağlı 11 Sendika

Kampanya Şekli:
İmza Stantları, İnternet Sitesi, Gönüllüler

Toplanan İmza
Stantları ve Gönüllüler Eliyle:
10 Milyon 400 Bin

www.ozgurlukicinonmilyonimizma.com vasıtasıyla:
1 Milyon 900 Bin

Toplam İmza Sayısı:
12 Milyon 300 Bin

Teşekkürler TÜRKİYE

